

1170

К. 6176

ВСЕСВЕТ

1934

1825

1926
24 ч. оф

1905

1925

ПРИТОЛЬДОВ
УЧЕБНАЯ БИБЛИОТЕКА

№ 22-23

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

на 1926 рік

ІЛЮСТРОВАННИЙ ДВОХТИЖНЕВИК

„ВСЕСВІТ“

Фундатор В. БЛАКИТНИЙ.

Журнал містить:

Художні оповідання.
Нариси.
Вірші.

Критичні статті.
Художні малюнки.
Гуморески.

ВСЕСВІТНЯ ІЛЮСТРАЦІЯ

Вжито рішучих заходів до своєчасного виходу журналу й доставку його на місяць.

З нового року в журналі міститиметься „поштова скринька“, даватимуться відповіді читачам на прислані рукописи.

В кожному числі міститимуться кіно-нариси й сторінка „радіо-аматора“.

Колективна підписка на „ВІСТИ“ не менше 5 прим. для робітників, селян, червоноармійців та службовців „ВІСТИ“—75 коп. на місяць.

„ВІСТИ“ разом із „ВСЕСВІТОМ“—1 крб. 35 к. на місяць.

Індивідуальна: 1) „ВСЕСВІТ“—60 коп. на місяць.
2) „ВІСТИ“—карб. на місяць.

РЕДАКЦІЯ: Харків, вул. К. Лібніхта, № 11.

ПЕРЕДПЛАТА ПРИЙМАЄТЬСЯ у Харкові, вул. К. Лібніхта, 11, контора „Укранонс“ та в уповноважених. В провінції—по філіях Видавництва.

ЦІНА:

	На 1 міс.		На 3 міс.		На 6 міс.	
	Кб.	Кп.	Кб.	Кп.	Кб.	Кп.
„ВСЕСВІТ“	—	60	1 80	3 60	3 60	—
„ВІСТИ“	1 50	—	4 50	—	9 —	—

1926

ПОДПИСУВАЙТЕСЬ

1926

на ілюстрований,
научно-методический и
спортивный ежемесичний

„ВЕСНИК“	00	1 00	3 00
„ВІСТІ“	1 50	4 50	9 00

1926

ПОДПИСЫВАЙТЕСЬ

1926

на иллюстрированный,
научно-методический и
спортивный ежемесячный
журнал

„ВЕСТИК ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ“

официальный орган Высшего Совета Физической Культуры УССР, ЦКЛКСМУ
и Инспекции Вневузовской Физ. Подготовки УВО.

„ВФК“ посвящен вопросам физического воспитания и оздоровления трудящихся
и всем видам спорта.

„ВФК“ рекомендован ЦКЛКСМУ, Наркомпресом, Наркомздравом, Профсо-
юзами, Всесоюзным Советом Физкультуры для выписки его всеми
учреждениями в организациях указанных ведомств, а также для инди-
видуальной и коллективной подписки среди рабочих, служащих и кра-
сноармейцев.

УСЛОВИЯ ПОДПИСКИ:

Пересылка за счет Издательства.

	С приложе- нием	Количе- ство	Без приложе- ния
На 12 месяцев	5 р. 70 к.	1	4 р. 50 к.
На 6 месяцев	2 р. 90 к.	3	2 р. 30 к.
На 3 месяца	1 р. 60 к.	2	1 р. 20 к.

Журнал высылается по получении подписной платы.

ПОДПИСКА ПРИНИМАЕТСЯ:

- 1) Главной Конторой Издательства „ВФК“—гор. Харьков, площ. Тевелева—
ВУЦИИ. Телефон № 15—06.
- 2) Советами Физкультуры УССР (При Окр. Исполномах).
- 3) Почтово-Телеграфными Конторами УССР,
- 4) Конторами „ДВИГАТЕЛЬ“.
- 5) Крупными Издательствами СССР и
- 6) Специальными Уполномоченными Издательства „ВФК“.

Текущие счета Издательства в г. Харькове:

В вечернем Аг-ве ГОСБАНКА—44.
В УКРАИНБАНКЕ—664.

Зміст числа 22-23:

В. М. Блакитний.—Г. Кан.

Блакитного нема.—О. Вишня.

Оповідання:

Заграви над ланами.—В. Юрезанський.

Бітер над болотами.—М. Майський.

Нариси:

Повстання „декабристов“.—В. Ів.

1905 р. на вулицях у Харкові.—П. Оленич-Гнененко.

Люботинська республіка.—П. О. Г.

Образотворча сатира 1905-1906 р.—В. Хмурий.

Боротьба за чорне золото.—проф. Диманштейн.

Квіти придорожні.—А. Чаров.

ВСЕСВІТ

№ 22—23

15-го ГРУДНЯ
1925 р.

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ ДВОХТИЖНЕВИК

Фундатор В. БЛАКИТНИЙ

РЕДАКЦІЯ:
Харків, вул. Лібкнехта, № 11.
Тел. № 34-76.

Василь Михайлович БЛАКИТНИЙ—ЕЛАНСЬКИЙ

4-го грудня в Харкові помер Василь Михайлович Блакитний (Еланський), член ВУЦВК, кандидат в члени ЦВК РСР, редактор газети «Вісти ВУЦВК».

Тяжка хвороба (хронічний ендокардит), що тягнулася дуже довго й надмірна праця, зробили своє діло. Надломлений організм, що протягом останніх 10 місяців одважно боровся зі смертю, зрештою не витримав.

Прекрасне життя революціонера увірвалося.

Смерть Василя Михайловича боляче вдарила не лише по серцях багатьох його товаришів по партії й по роботі; в часи величезного напруження, мобілізації всіх творчих сил країни на культурний будівничий фронт, втратити Блакитного значило втратити велику революційну силу людину, що свою незвичайну талановитість, розум, пречездатність і гарячу енергію могла переключати разом на потрібну установку.

Похорон Блакитного вилився у величезну масову демонстрацію нового українського радянського суспільства, що одним з найкращих його творців був небіжчик, виконаного в дружній будівничій роботі велетенського розмаху.

***

Говорити про життя В. М. Блакитного—це говорити про найвідповідальнішу частину грандіозної епопеї революційного руху на Україні.

Походячи з попівської родини, з малих років позбувшись батька В. М. з малих років зазнав скрутного матеріального стану.

Натура революціонера показала себе дуже рано. Уже з четвертої класи духовної семінарії (де йому довелося вчитись після бурси) він утік від попівської кар'єри, втік до Київського Комерційного інституту.

Бравши участь у тогочасних шкільних гуртках, де скрізь національні «діячі» пр повідували свої вузьколюбні суто-шовіністичні ідейки, В. М. все-ж таки зумів знайти шляхи засвоєння соціалістичних ідей.

Соціалістичний український націоналізм був першим етапом політичного життя В. М.

клацали зубами на спроби відважних радянських піонерів культури (а їх рахувати можна було одиницями), коли матеріальний стан був жахливий, зробити газету, і таку газету як «Вісти»—це була справжня робота героя.

Тов. Таран у статті «Тов. редактор» в траурному числі «Вістей» пише

„Він заохочував усе своє оточення до ак ивности в роботі, до боротьби В 1921 році, коли зголоднілі, виснажені складачі друкарні часом починали ремствувати на своє життя буття тов. Блакитний йшов туди до каси, брав я за верстатку і, складаючи сам рядок за рядком, заохочував і робітників до роботи. В найскрутніші часи й хвилини він умів находити спосіб. влити бодьорість у серця та й руки тих, хто з ними працював. І все-ж сил бракувало. Тов. Блакитний поповняв цей „дефіцит“ журналістичний своїми власними силами“.

і далі:

„Перші три роки існування газети „Вісти ВУЦВК“ це була воїстину доба „однолошадного“ в найкрайшому журналістичному сенсі хазяйства в роботі тов. Блакитного. Але його незламна віра в творчі сили робітничеселянських мас, що кінець-кінцем потяглися спочатку одиницями, потім десятками, а далі й сотнями до співробітництва в „Вістях ВУЦВК“ виправдувалася цілком.

Протягом 5 років ім'я Василя Блакитного (Еланського) стояло на фронті „Вістей“ і не даремно. Блакитний був журналістом-бойцем, журналістом-організатором, його публіцистика—гостра й влучна, наче більшовистська куля; адже обстріл ворожої ідеологічної фортеці „Вісти, вели повсякчасно з великим успіхом. Що-хвилини турбуючись про безліч господарських, технічних дрібниць, цей редактор умів вишукувати, гуртувати д коло газети нові сили, що, здавалося, ніколи не мріяли про себе як про журналістів Вістани в редакції й вістани там у низах—це був бойовий загін нової радянської суспільности, живий і гарячий як саме серце газети—Василь Блакитний. Його не даремно було називати

українського радянського суспільства, що одним з найкращих його творців був небіжчик, виконаного в дружній будівничій роботі велетенського розмаху.

***

Говорити про життя В. М. Блакитного—це говорити про найвідповідальнішу частину грандіозної епопеї революційного руху на Україні.

Походячи з повівської родини, з малих років позбувшись батька В. М. з малих років зазнав скрутного матеріального стану.

Натура революціонера поквзала себе дуже рано. Уже з четвертої класи духовної семінарії (де йому довелося вчитись після бурси) він утік від повівської кар'єри, втік до Київського Комерційного інституту.

Бравши участь у тогочасних шкільних гуртках, де скрізь національні «діячі» пр повідували свої вузьколюбі суто-шовіністичні ідейки, В. М. все-ж таки зумів знайти шляхи засвоєння соціалістичних ідей.

Соціалістичний український націоналізм був першим етапом політичного життя В. М.

На арені партійної діяльності впершу він виступив в 1917 році як один з лідерів лівого крила Укр. Партії Соц.-Революціонерів. На 3-му З'їзді УПСР він виступив як представник «Лівобережної групи УПСР», його було введено кандидатом до ЦК.

Разом з Гнатом Михайличенком, Шумським, т. Блакитний взяв на себе лачин у боротьбі проти зрадницької націоналістичної політики, що її вела права більшість УК УПСР. Напередодні гетьманщини ця група провідників «червоних яничар» як злісно охрестили їх недобитки синьо-рудого шовінізму, захопили в свої руки орган УПСР «Боротьбу». Насувалася гетьманщина, та її було зустрінуто вже гаслами класової боротьби. Гетманська контр-розвідка посадила Гн. Михайличенка і Блакитного до Лук'янівської в'язниці в Києві, де він просидів більше як 2 місяці. Це було 1918-го року. Того-ж року в Черні Лівобережна група УПСР на з'їзді захоплює Ц. К. і організовує перехід на нелегальний стан революційної частини партії. Але—пише статті присланій Блакитному тов. Скрипник:

Коли до життя прокинулися мільйони, недобита цим з'їздом контр-революційна частина української партії соціал-революціонерів нарівні з іншими зрадницькими партіями стає на бік директорії, на бік Петлюри.

Блакитний з товаришами невпинно бореться за об'єднання революційних пролетарських сил. Зустрінувшись з комуністами він став на їхню політичну платформу підготовлює до того-ж ряди своєї партії.

У 1920 році боротьбистська конференція (коли не стало вже Гн. Михайличенка) ухвалила злитися з ком. партією більш. України

— На команду Комуністичного Інтернаціоналу.

— Струнку! До лав Єдиної Комуністичної Партії Більшовиків України, — криком руш!—сказав тов. Блакитний звертаючися до боротьбистського з'їзду.

Це було блискучою фразою, але це була не лише фраза. Тов. Блакитний так довго виконував у собі ідею злиття, що ці слова були яскравою проявою справжнього інтернаціоналістського переконання справжнього революціонера.

Після того, як на IV-й Всеукраїнській Конференції Компартії відбулося злиття і цим було закріплено єдність революційних сил України, тов. Блакитний цілком віддає себе творчій роботі—закріплює позиції Жовтня, будувати в країні соціалізм.

Це була велетенська робота. З доручення партії та уряду В. М. береться до організації газети «Вісти ВУЦВК». Організація—це легко сказати, коли знайти співробітника для української радянської газети було майже неможливо, коли жовто-голубі культурні спеці з піною на губах

і дали:

„Перші три роки існування газети „Вісти ВУЦВК“ це була воістину доба „однолошадного“ в найкрайшому журналістичному сенсі хазяйства в роботі тов. Блакитного. Але його незламна віра в творчі сили робітничеселянських мас, що кінець-кінцем потяглися спочатку одиницями, потім десятками, а далі й сотнями до співробітництва в „Вістях ВУЦВК“ вправдувалася цілком.

Протягом 5 років ім'я Василя Блакитного (Еланського) стояло на фронті „Вістей“ і не даремно. Блакитний був журналістом-бойцем, журналістом-організатором, його публіцистика—гостра й влучна, наче більшовистська куля; адже обстріл ворожої ідеологічної фортеці „Вісти“ вели всякчасно з великим успіхом. Що-хвилини турбуючись про безліч господарських, технічних дрібниць, цей редактор умів вишукувати, гуртувати д коло газети нові сили, що, здавалося, ніколи не мріяли про себе як про журналістів Вістиян в редакції й вістиян там у низах—це був бойовий загін нової радянської суспільності, живий і гарячий як саме серце газети—Василь Блакитний. Його не даремно було нагороджено орденом Червоного трудового прапора—це була надмірна і героїчна робота.

Розгортаючи фронт радянської культури, будуючи газету, Блакитний вмів знаходити час і енергію, щоб по-між ділом працювати в художній літературі. І, однак ім'я Елана знають усі поруч з іменами найкращих революційних поетів.

Його особа, що в ній помічають дитячу м'якість, ліричне сяйво його імені, його особа могла горіти вогнем одночасно сильним і ніжним. Таке сполучення характерне для Блакитного.

Революціонер-практик, що він хол дним аналізом охоплював найскладнішу політичну ситуацію, член уряду, один з фундатор в союзу СРСР, він умів знаходити справжню красу таку в бурхливій, жорсткій і кривавій дійсності перших років революції які в буденній напруженій роботі,

Оцінюючи поезію Блакитного, де хто вважає її за м'яку й ніжну де-хто за залізну й повнокровно-сильну. І перше й друге—правда. Такий-бо його поетичний діявон.

Поруч із Блакитним поетом існує ще Валер Проноза, автор «Радянської гірчиці», автор численних сатир, простий, народний і таких ідких та влучно дотепних. Він може зватися й творцем радянської сатири.

Він був невпинним організатором. Він не міг не відгукнутися на кризу зросту сучасної української літератури І він увесь час закликав, привчав молодих письменників і поетів до учоби, до оволодіння технікою, до критичного наукового підходу до літератури, до культури взагалі.

Організатор—так, революціонер—так. Художник—художник-творець—так.

Та всі, хто знав Василя Михайловича знали ще просто Блакитного, часто-просто Василя.

І це значить дуже багато. Чудово тактовий, привітливий, простий і розумний—Його любили всі, як найкращого товариша. І в нього була здібність бути „Ловцем чоловіків“. Особа незвичайно симпатична. І він умів це використати, на користь справи. Поховавши В. М. Блакитного, редактора, письменника, сатирика, члена уряду кому іста і революціонера,—ми втратили видатну людину в найкращому розумінні слова.

Громадськими організаціями, урядом вжиті заходи до увічнення пам'яті Блакитного (Еланського).

Георг. Кан.

Центральная Научная
учебная библиотека

БЛАКИТНОГО НЕМА

Умер Василь Блакитний.

І вже й поховали Василя Блакитного...
Нема вже його...

Нема разом із ним і Вас. Еллана і Валера Пронози і ще „багатьох“ журналістів, літераторів, публіцистів, що з'являлись по різних наших газетах та журналах то „за ініціалами“, то за одною якоюсь літерою, то просто і без ініціалів, і без одної якоїсь літери...

Смерть ухопила Василя Блакитного, а Василя Блакитний заніс із собою і всіх інших, що ними живились і поезія, і проза, і сатира, і журналістика, і публіцистика...

Нема його... Нема їх...

* * *

Коли виряжали Василя Блакитного на спочинок вічний, один із промовців сказав про його:

— Він справді був „блакитний“. Він ніжний був, фізично кволий, а мав він, „блакитний“ той, палке серце революціонера стійкого, і волю крицеву, й жадобу велику краще життя збудувати...

Так...

Він волю мав крицеву, і серце мав палке, і жадобу велику до нового, до кращого, до світлого життя...

Він горів у жадобі великий, і серце палке своє спопелив у горні тім...

І сам згорів...

Нема його...

* * *

Нема товариша...

Хто знав його, хто працював із ним, хто зустрічався з ним в житті буденно-творчій, відчусь той, кого нема тепер із нами...

Труну виносять з будинку ВУЦВК'у. За труною йдуть представники уряду, родина, робітники «Вістей», школа Червоних старшин, члени гарту, письменники, журналісти й багато громадян.

Він волю мав крицєву, і серце мав палке, і жадобу велику до нового, до кращого, до світлого життя...

Він горів у жадобі великий, і серце палке своє спопелив у горні тім...

І сам згорів...

Нема його...

* * *

Нема товариша...

Хто знав його, хто працював із ним, хто зустрівся з ним в житті буденно-творчій, відчує той, кого нема тепер із нами...

Блакитний був із ними, з колективом, з усіма, вкупі...

Він—ніколи сам. Він—ніколи один...

Колектив—і він „душа“ його...

Праця—і він на чолі її...

Він вірець, він приклад, як треба було з колективом для великого колективу працювати.

І він працював, як член того колективу, як товариш...

А за ним і всі...

* * *

Нема редактора...

Нема редактора чутливого, про-
никливого, досвідченого, знаючого...Нема редактора з широким сві-
тоглядом, з безмежними перспекти-
вами...З манійкої, брудненької, сі-
ренької газетки зробив велику
газету...Мозком, нервами, м'язами сер-
цем...Днями й ночами, ранком і
ввечері по-первах голодний і холод-
ний—він робив...

І зробив! Переміг!

І ніколи—„на, лаврах“, ніколи
„Status quo!“...Завжди вперед! Завжди далі!
Ніколи — на місці...

І „Вісти“

І „Всесвіт“

І „Культура й Побут“

І „Художня бібліотека“

І „Альманахи“.

І театр... І пісня... І образо-
творче мистецтво...І скрізь він! Скрізь його око,
його думка, його праця...І завжди вперед!... Завжди далі!
І приклад—сам.

* * *

Нема мужа державного...

В усіх галузях складного життя
нашого,—і в політиці, і в економіці,
Блакитний був творцем...Найдрібніші справи, найбуденніші
питання в його творчому розумові
перетворювалися в ті підвалини, на
яких колись пишатиметься могутній
будинок соціалістичного життя...Блакитний — державний будів-
ничий...

Нема його...

* * *

Нема людини...

Нема людини „блакитної“...

Нема людини з серцем прекрас-
ним, з любов'ю великою до друзів,
до товаришів...Нема людини, що ніколи про
себе не дбала, ніколи про себе
не думала...

„Я“ свого в його не було...

Ніколи не було...

Колись про Блакитного напи-
суть, як він нехтував своїм „Я“.І це не „нігілізм“, а це те, що
мета і для мети, для перемоги, для
щастя мільйонів—нема свого „Я“...

І в Блакитного його не було...

* * *

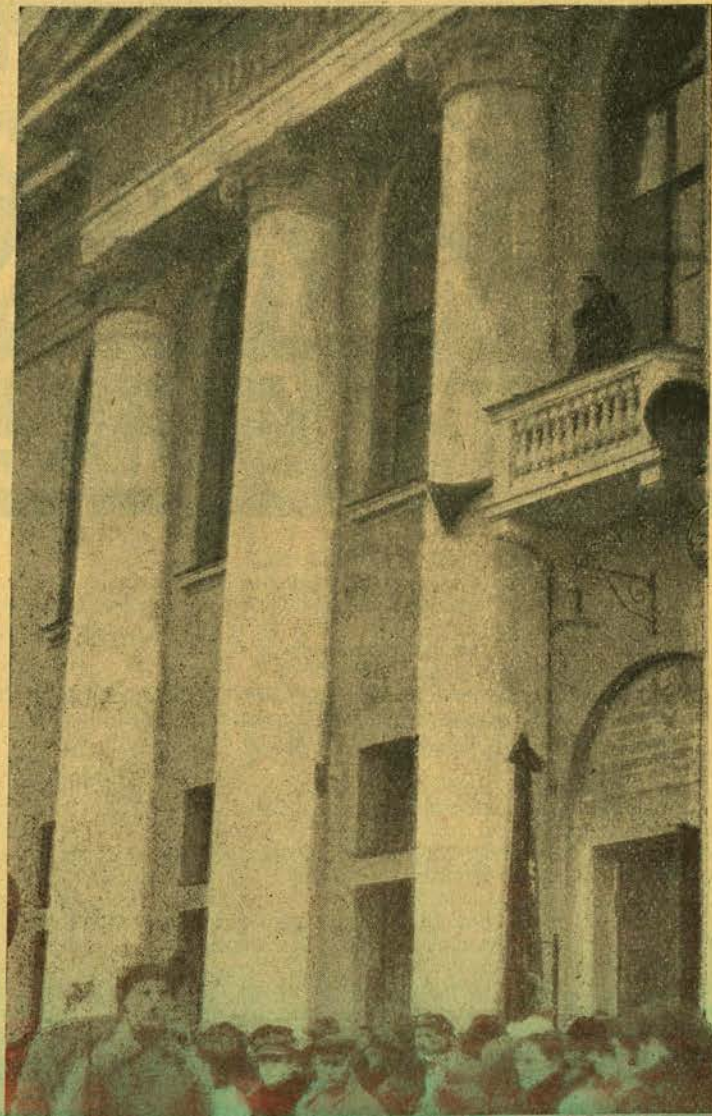
Нема поета...

Нема піонера колективної твор-
чости, нема „першого хороброго“
пролетарської культури.Нема поета, що в його серце в
такт молота ударами билось...

Молот б'є...

Серце спинолось —
нема Блакитного...

Остап Вишня.

І приклад—сам.

* * *

Нема мужа державного...

В усіх галузях складного життя
нашого,—і в політиці, і в економіці,
Блакитний був творцем...

пролетарської культури.

Нема поета, що в його серце в
такт молота ударами билось...

Молот б'є...

Серце спиносось—
нема Блакитного...

Остап Вишня.

Тов. Буценко проголошує з будинку ВУЦВК'у промову, присвячену пам'яті т. Блакитного.

НА ВУЛИЦЯХ У ХАРКОВІ—1905 РІК

Перша хвиля народньої бурі—1905 рік.

Якось несподівано блиснула блискавка, вдарив грім...

Наликаний мешканець, що звик подавати копійчку старцеві, аби заспокоїти свою совість, затремтів, побачивши на вулицях червоні та чорні прапори з написами: «Долой самодержавіє!»

— Чи це ві сні чи на яву?

Ще увечері дев'ятого жовтня метушилися Харківські робітники. Десятого жовтня застрайкувала Харково-Миколаївська залізниця.

Оповідні, здається, в будинкові № 20 по Московській вулиці зорганізувався мітинг.

Були старі, молоді, діти, більшість службовців залізниць.

Виходили промовці. Виступив тут і технолог Кірста. Лейтмотив був: — Геть самодержавство!

Балакали про злочинців урядовців, сваволю жандармів, поліції.

Прибіг гімназист. Гукнув:

— Драгуни на Московській! Мітинг буде на Ващенківській Леваді!

Раптом всі розбіглися. Наче нікого й не було. Зосталися тільки скриньки, на яких стояли промовці. Поліція запізнилася.

Драгунів на Московській не було.

Але на Павлівській площі, якраз проти біржі, поперек рейок лежав перекинутий вагон. Коло його крутилися два драгуни. На других рейках трохи далі жовтів другий вагон. На ньому танцювали хлоп'ята, а на них сварився дідок-службовець. Городових не було. Вагони було перекинуто робітниками. На Катеринославській було тихо, тут теж лежали два вагони. Біля готелю «Ліон» у провулці стояли семеро кінних драгун.

А якраз у цей час на Ващенківській Леваді зібралось тисяч десять народу. Не можна було

Сонце хилилося на схід. Драгунський пост, що стояв на варті біля церкви Рождества одійшов до головної частини, після того, як одного драгуна з револьвера поранили в голову.

Була чутка, що постріл був провокаторський. Поки драгуни відходили без пострілу. На Миколаївській площі проти Соборного провулку юрба скупчилася біля архерейського будинку на розі Московської, а частина залізла в сквер, що біля біржі. Хлоп'яки позалазили на дерева. Півескадрон драгунів хотів відсунути юрбу, наступав кіннями, погрожував шапками, але натопи не піддавався.

Аж відкілясь взялась козача сотня. Прилетіла, зіскочила з коней. В один момент коноводи одвели коней.

Засурмила сурма.

Хтось зойкнув: — Будуть стріляти, бережись!

Цокнули затвори:

— Сотня, плі!

Бабахнули сотні гвинтовок:

— Плі!—ще вибух.

Люди тікали. Десь на Павлівській або на Рибній співали інтернаціонал.

В сквері піднято мертвого хлопця: вбили на дереві. А на третьому поверсі, біля Миколаївської площі забито студента-грека, а його дружину поранено кулею.

Уночі поспільвали телеграфні стовпи, розгортали брук, наносили вугілля, дров, набили кілків, та й збудували барикаду поперек вулички, що розділяє на дві частини університетські будинки. На соборі ранком побачили червоний прапорок.

— Геть самодержавство!

Балакали про злочинців урядовців, сваволю жандармів, поліції.

Прибіг гімназист. Гукнув:

— Драгуни на Московській! Мітинг буде на Ващенківській Леваді!

Раптом всі розбіглися. Наче нікого й не було. Зосталися тільки скриньки, на яких стояли промовці. Поліція заціпеніла.

Драгунів на Московській не було.

Але на Павлівській площі, якраз проти біржі, поперек рейок лежав перекинутий вагон. Коло його крутилися два драгуни. На других рейках трохи далі жовтів другий вагон. На ньому танцювали хлоп'ята, а на них сварився дідок-службовець. Городових не було. Вагони було перекинуто робітниками. На Катеринославській було тихо, тут теж лежали два вагони. Біля готелю «Ліон» у провулці стояли семеро кінних драгун.

А якраз у цей час на Ващенківській Леваді зібралося тисяч десять народу. Не можна було просунутися, не можна було повернутися. Серед Левади та по кутках стояли зроблені нашвидку помости з дошок покладених на барила. Біля них маяли прапори. Виступали промовці. Особливо запально говорив робітник в засмальцьованій сорочці з молотком в руці.

— Ця міцна рука і цей молот переборють багнет та шапку, добудуть волю робітникові та dadуть новий уряд, нові права!

Аплодирували промовцю й салдати, а їх було не мало. Гуло повітря від зойків та ляска.

Зліз промовець з помосту за ним коливнулася прапори і рушила лава.

За містком пішла в ряд по десяти чи по дванадцяти й рушила за прапорами та бойовою дружиною, що йшла навколо прапорів. Заспівали Марсельезу. Грала музика. На вулицю висипали сотні мешканців. Христілися, плакали. Біля участку стояли городіві.

Біля Пушкінської школи хтось крикнув, мов несамовитий.

— Козаки!

Похилилися прапори... Змовкла пісня.

— Цок! Цок! Цок! — закресали підкови по брукові.

Два козаки тікали, несподівано, наскочивши на юрбу із-за кутка школи.

Захвилювались прапори. Зупинились... Басовитий голос, що заспокоював людей на Леваді додав:

— Боягузи! Куди ви? Нічого немає...

Засурмила сурма. Хтось зойкнув: — Будуть стріляти, бережись!

Цокнули затвори:

— Сотня, плі!

Бабахнули сотні гвинтовок:

— Плі! — ще вибух.

Люди тікали. Десять на Павлівській або на Рибній співали інтернаціонал.

В сквері піднято мертвого хлопця: вбили на дереві. А на третьому поверсі, біля Миколаївської площі забито студента-грека, а його дружину поранено кулею.

Уночі посплювали телеграфні стовпи, розгорнули брук, наносили вугілля, дров, набили кілків, та й збудували барикаду поперек вулички, що розділяє на дві частини університетські будинки. На соборі ранком побачили червоний прапор. Вся Павлівська площа чорніла людьми, наче мурашник.

Між юрбов шалалися п'яні, галасували: це все жида, треба провчити, щоб не вішали червоних спідниць на соборного хреста! Це вони сидять за барикадою.

— Дивись, дивись! Людину вбивають, — прорізало повітря.

Проти Гранд-Отеля каміннями били студента, галасували:

— Бий жида!

Кріз юрбу прорвався невідомий, підвів за руку студента, одяг на його шапку і проредся з ним до пішохода, гукаючи:

— Дорогу пораненому!

Юрба розступалася та змикалася, а там далеко по за ними опам'ятавшись розбишаки гомоніли:

— Бий його! Це їх оратор.

Але було пізно. Поранений і захисник доходили вже до аптеки Лапіна. В аптеці працював огряд санітарів та лікарів. Там вже було чимало поранених чорносотенцями.

Сидів єврейський хлопець з надірваним вухом. Червоною окривлена вата, бінти. Тут ховалися від чорносотенної банди ветеринарний військовий лікар та ще приват-доцент ветінститута Лисницький. Під вікнами та дверима кричали чорносотенці.

Незабаром на Рибній вулиці трохи не скінчився величезний погром. З третього поверху помешкання біля отеля «Марсель» хтось пальнув з револьвера. Хтось гукнув:

Завод Гельферих-Саде після обстрілу 12 грудня 1905 року.

На заводі було 500—700 озброєних робітників, що після орудійного обстрілу, примушені були здатися.

— Це жида!

Зібралася юрба чорносотенців, але на щастя прибігло п'ятьсот робітників з ХПЗ озброєних рушницями та револьверами. Вони своїми пострілами розігнали чорну сотню, очистили під неї Павливську площу і припинили мордування людей на площі, яких били до смерті чорносотенці, тільки через те, що ті були чорнявими.

Одного кравця-єврея трохи не забили. Єврея Шера забили, бо він ніс рушницю.

Може за ці дні, загинуло-б ще не мало безвинних людей, але боротьба припинилася.

Харківський комендант Горбаньов і генерал Мау не покладаючись на військо та наликавшись таємних фугасів звільнили всіх, що сиділи на барикадах.

Чорна сотня більше в цей день не працювала, забитих військом 14 чоловіка поховали з великою шанобою.

Забитих було багато більше, а поранених до ста чоловіка, але не всіх виявили.

П. Оленич-Гвененко.

ЛЮБОТИНСЬКА РЕСПУБЛІКА

(Нарис).

Мало хто знає за цю республіку в нас на Україні, також у самому Люботині і тих хуторах, що оточили його. Знають за неї лише ті люди, що двацять років тому підняли червоний прапор над Люботинською станцією. Старим Люботином та сусідніми хуторам, з'єднавши робітників службовців і селян однією думкою про волю, рівність братерство.

Цікаво знати хто вони і як вони гадали збудувати ту спілку, що люди прозвали Люботинською республікою.

З початку 1905 року у Харкові хвилювалися робітники-заводчани, службовці залізниць, урядовці.

На чолі їх були соціал-демократи, соціалісти революціонери та анархісти.

Більшовики тоді йшли ще вкупі з соціал-демократами, хоча мали свою лінію, бо стояли за озброєне повстання. Головою харківських більшовицьких організацій був тоді Артем (Сергієв). Він працював по заводах особливо довго на ХПЗ, перебував весь час в оточенні робітництва.

Одночасно тов. Артем і К. Кирста, що виставляв себе соціал-демократом, звернули увагу на ст. Люботин, бо це був міцний вузол українських залізниць з численними робітниками і службовцями серед селянського оточення.

Тут було широчезне поле для політичної пропаганди.

Тов. Артем надсилав у Люботин молодого робітника ХПЗ т. Луценка з прокламаціями. К. Кирста виступав тут як пропагандист.

Тоді-то й утворено Люботинська

Бурхлива хвиля маніфестантів не спинялася.

Богданов кричав:

— Товариші! Єднайтеся з нами!

На льоху біля контори депа стояв Луценка Йван з заводу ХПЗ й кликав до боротьби з жандармами, самодержавством за кращу робітничу долю.

Жандарі хотіли його забрати, але робітники не дали.

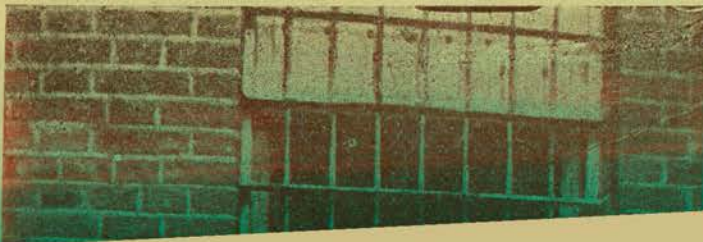
Тов. Кісельов одночасно пропонував підтримати Луценка, як посланця Харківського робітництва.

Не встигли зібрати делегатів в революційний комітет, як дізнались, що з Харкова йде потяг з Кирстою та делегатами. Ще не розійшлися біля депа, як вже на станції влаштовано було мітинг. Кирста пояснив, що треба зібрати по одному від десяти робітників.

14-го листопаду застрайкувала Харково-Миколаївська дорога. Люботин був в цей час центром, де перебував революційний комітет залізниць (Люботин належав до Валківського повіту по-за зоною облоги).

Це давало можливість комітетові працювати вільніше, ніж то було в Харкові. Листопад минув. Селяни люботинські метушилися: вони вже жили інтересами робітників.

З 13 на 14 грудня з Миколаїва знов прибув до Люботина

організації був тоді Артем (Сергійєв). Він працював за заводах особливо довго на ХПЗ, перебував весь час в оточенні робітництва.

Одночасно тов. Артем і К. Кирста, що виставляв себе соціал-демократом, звернули увагу на ст. Люботин, бо це був міцний вузол українських залізниць з численними робітниками і службовцями серед селянського оточення.

Тут було широчезне поле для політичної пропаганди.

Тов. Артем надсилав у Люботин молодого робітника ХПЗ т. Луценка з прокламаціями. К. Кирста виступав тут як пропагандист.

Тоді-то й утворено Люботинську сплрку.

Правда, ця робітничо-селянська спілка продержалася не довго, бо її розбили царські гармати. У керівників не було загального плану.

Та й сам Кирста чи знав сьогодні, що буде робити завтра.

На що він надіявся? Що мислив зробити? Від кого дождав допомоги? З ким держав звязок?

Нічого такого не було.

Він вважав, що делегати залізниць від Миколаїва до Харкова піднімуть робітників та селян, а може й салдат.

* * *

Люботинські події розпочались у жовтні й закінчилися в грудні.

Ще вночі 10 жовтня в одинацять годин голова телеграфістів—Богданов, одержав з Харкова по апарату звістку, що дороги застрайкували і, що службовці та робітники просять люботинців підтримати їх. Богданов відповів, що прохання буде виконане, якщо харківці підтримають їх у свою чергу.

В дев'ять годин ранку прийшла друга зміна, їй зараз-же заявили, що стріляють і до роботи не допустили. Були такі, що з передьку поспішили до лікаря Димкова, але йому дано знати по телефону, що він не давав бюлетенів здоровим. Бюлетенів вони не одержали, а до праці їх не допустили. Після цього покликали конторщиків, телеграфістів й подалися по всіх службах знімати службовців.

З'єднавши службовців, розпоршилися по путях, здіймаючи стрілочників, затримуючи маневрові паротяги, а тоді пішли в залізничні майстерні. Зібралось чотири півтора. Рушійні депа. По дорогах заливали топку у паротягів, давали сигнальні гудки. Наробили великого сполоху.

Біля депа зустріли озброєних жандарів, що стали поперек шляху.

зібрати по одному від десяти робітників.

14-го листопаду застрайкувала Харково-Миколаївська дорога. Люботин був в цей час центром, де перебував революційний комітет залізниць (Люботин належав до Валківського повіту по-за зоною облоги).

Це давало можливість комітетові працювати вільніше, ніж то було в Харкові. Листопад минув. Селяни люботинські метушились: вони вже жили інтересами робітників.

З 13 на 14 грудня з Миколаїва знов прибув до Люботина потягом Кирста. На паровозі був червоний прапор. Зараз на станції зорганізувався мітинг.

Стосунків з Харковом вже не було. Потяги не ходили, хіба-що з запасними салдатами, котрих пропускали.

Перше за все зорганізували Виконавчий Комітет для виконання наказів Революційного Комітету. До цього Комітету увійшли: Латенко, Сердюков, Фінкльштейн, Бабіч, Кондя, Зеленський, Микола Слабоспицький, Белініхін.

Після цього було зорганізовано міліцію підкомандою Сердюкова. Міліцію зараз-же озброїли рушницями, шаблями, револьверами відібраними од жандарів та поліції, охотничьими рушницями та списами, що таємно наробили майстерні.

Савіночін, Олейник, Ларинцев, Мілер, Йосіф Благий та инш. заарештували жандарів та поліцаїв увечері 14/XII, не захватили тільки пристава, бо не було дома. Всіх полонених хотіли постріляти, особливо добивався цього Луценко, але Кирста зачав, що це буде анархізмом, його пітримали всі, хто був на мітингу в депі, куди доставили полонених, взяли з них слово, що вони не будуть стояти за старий уряд, та й помилували.

Після цього вирішили йти в Старий Люботин еднатися з селянами, що давно бажали цього часу.

З Кирстою на чолі, з двома прапорами, пошитими учнями-дівчатами під дзвін дзвонів та гудіння гудків, з революційними піснями, з'явилися на село де теж дзвонили на всі дзвони.

Кирста зняв з грудей старшини Ніконенка медаль, підняв:

— Дивись! Йому добре носити цю цяцьку, йому живеться не так як вам. Земля оплачується вами сорок років, а вона й так ваша.

— Та це правда! Правда!—загукали навколо.

— Теперечки ви не будети платити!..

— Спасибі! Спасибі!

— Та й ідіть з нами і до нас! Вибирайте в Комітет делегатів.

Заарештовані в справі Люботинської республіки.
Посередині—Кирста (1905 р.).

Прочитали селянам щось подібне до маніфесту, де підтверджувалося, що земля мужицька, а не панська...

Селяни обрали в комітет, для спільної праці з робітниками, делегатів.

Тижненка Арсенія, Гіренку Михайла, ще одного старого та крім цих Альбоція Єткала, Коваленка, Яковенка, Бутенка.

Багато ще пішло в міліцію, а на станції в цей час полковник Скабичевський став біля мосту зі своєю ротою, бо йому пропонувано було Комітетом роззброїтися. Проти нього вистроїлась міліція зі списками, дробовиками, шабляками.

Але до бою діло не дійшло, ні тим ні другим не було охоти, битися. Скабичевський дав слово не виступати проти робітників і селян.

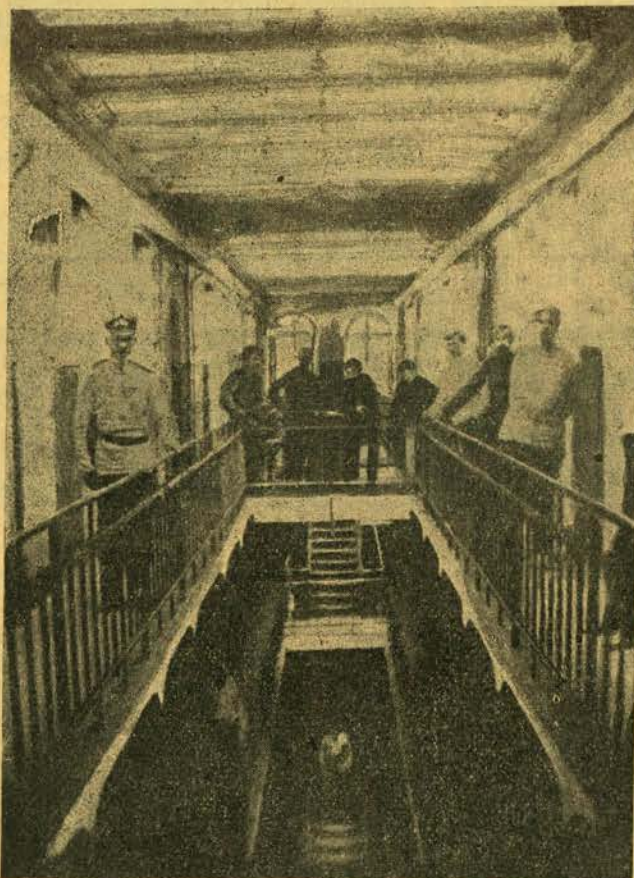
17-го Кирста мітингував в помешканні станції з проходячими запасними. Було п'ять годин вечора. Мітинг затягнувся до пізнього. Чого хотів добитися Кирста від запасних? Йому бажалося загітувати їх, зостатися з ними для підмоги. Але це не пощастило: запасні поспішали додому:

Вдійшов потяг від станції під вигуки — „Ура!“

Лише Кирста увійшов до залі першої класи, як слідом за ним вдерся козацький офіцер з козаками, салдати збили з ніг прикладами Кирсту, звязали, поклали на сани і під охороною сотні вершників-козаків повезли до сусіднього села Гіївки.

Кирсту добре побили й подряпали багнетами.

Козаки й салдати з'явилися несподівано. Салдатів привіз на санях жандар Кульов з Харкова. Опісля арешту Кирсти, на танці сполох. Піднявся весь люд. Кинулися навздогін, на Мерефу та Коротич—потягами, а не Гіївку—пішки, але Кирсти не одбили.

Холодногорська каторжна тюрма. Одиночний корпус, де тримали найактивніших революціонерів 1905 р.

Остап Бандура старий бандурист, що недавно вмер, склав про цю подію пісню.

Взяли Кирсту на верьовку
Та повели на Гійовку.
Кирсту лає Кагодій.
Бо був Кирста лиходій.

* * *

На другий день з'явився полковник Емануель з гарматими. Підступився до Люботина. На переїзді була скриня з дротом. Довго радилося начальство, боялося, що це провода електричні. Викликали охотників. Кидали жеребки. Перехристився той, що витяг жеребка, підліз до скриньки, роздивився, але це привода до семафору. Тоді набралися сміливості.

Обстрілювали депо з гармат. Снаряд попав у димар дядькові Тишку, потім у вербу, один снаряд пробив дах у депі, а гірше усього те, що запалили снарядом потяг з сірниками. Була пожежа. Погоріло 36 вагонів з крамом. Козаки грабували, продавали горілку, машини до шиття, галоші... Відбирали у тих, хто купив, били перекупщиків, а потім знову продавали.

Та стихійна, молода, неорганізована робітничо-селянська Люботинська республіка була поидушена військовою, організованою царською силою.

Забитих не було, окрім одного машиніста, що загинув від дурної кулі.

Кажуть, що генерал-губернатор Сеніцький, що велів не милувати нікого, зробив на рапорті Емануеля напис:

— Дурак!

Незабаром все пішло старим ладом... Почалися розшуки, арешти, суди, заслання.

П. Оленіч-Гнененко.

Могили Карла Лібкнехта й Розі Люксембург.

Козаки й салдати з'явилися несподівано. Салдатів привіз на санях жандар Кульов з Харкова. Опісля арешту Кирсти, на танці сполох. Піднявся весь люд. Кинулися навздогін, на Мерефу та Коротич—потягами, а не Гітвку—пішки, але Кирсти не одбили.

Холодногорська каторжна тюрма. Одиночний корпус, де тримали найактивніших революціонерів 1905 р.

рапорті Емануеля напис:
— Дугак!
Незабаром все пішло старим ладом... Почались розшуки, арешти, суди, заслання.

П. Оленич-Гнененко.

Могили Карла Лібкнехта й Розі Люксембург.

Лідери пролетарської революції в Німеччині—К. Лібкнехт й Р. Люксембург, що загинули від руки німецької реакції—15 січня 1919 р. у Берліні.

ЗАГРАВИ НАД ЛАНАМИ

(Уривок з оповідання про 1905 рік)

Покінчивши з ярмарком, інгуші, спітнілі, розпарені, наче після гарячої лазні, відкинувши на потилицю папахи, пішли на завод, в помешкання одведені їм князем Дабижей,—і селяни у тривозі знов почали сходитися на майдан. В різних місцях тужили баби: вже знайшли трьох забитих. Незабаром до них прибавилося ще троє: дідусь і двоє підлітків поранені

Учасники демонстрацій в Харкові ув'язнені в Холодногорській каторжній тюрмі (1905 р.)

в живіт—вони тут-же померли, як тільки їх підняли і понесли. Десятки інших людей зі стогоном і плачем промивали і перев'язували свої рани по хатах. Усіх чотирьох забитих зібрали до купи і поклали рядком на цвинтарі. Баби билися головами об кам'яні плити, біля ще теплих трупів. Гірко приголомшуюче голосіння було дике й жахливе. Молоді хлопці тремтливими руками одв'язували коней і гнали їх що було сили до околицьного

З голими руками?...—казали нерішучі.

— Чому з голими? У нас є два вірних помічника.

— Які ще?

— А вогонь та сокира.

На це ніхто нічого не відповідав.

— Скажеш неправда?—примружував гострі очі Ілько.—Помічники перший сорт. Вогонь вже де-не-де гуляє. Залишається прохати, щоб і сокира розпочала своє діло.

— Ой, не стрибай, хлопче! Дивись, якби тебе Малява не зцапав...

— Це врандик?—зневажливо повертав голову Ілько—А ось це бачили?

І витаскував з-за халяви плоский, короткий, обточений з обох боків ніж, що бувають у шевців.

— З цим багато не намахаєшся.

— Ні-чо-го!—упевнено засовував Ілько ніж назад за халяву.—Для Маляви вистачить. Він мою вдачу знає.

Петрові подобавсь Ілько більше за всіх хлопців у селі. «Ось це людина, міркував він, милуючись його невгомністю»

— «Я обов'язково такий самий буду»...

Увечері на полі, після роботи, чи в селі, Ілько брав гармонію і переірюючи величезними залізними пальцями лади, грав так, що здавалось, розірвуться від натуги легкі паперові міха. Потім починав співати. Співав він хватсько, голосно, весело, граючи силою свого надзвичайного голосу.

Урятник Малява, що іноді робив нічний обхід зупиняв його:

— Що за галас? Припини!

Ілько з зухвальною посмішкою виблискував у темноті очима і продовжував співати просто Маляві в обличчя.

— Припини, тобі говорять кричав Малява чванливо, кам'яніючи від начальницької пихи.—Я тебе за порушення громадської тиші та спокою до зборні запроу...

Тоді Ілько разом стискував міха гармонії і говорив дуже віско і коротко:

— Ти шахтарську ухватку знаєш? Топай далі. Ну? Не затримуйся.

— Тут не шинок,—як півень настобурчувався Малява. Це тобі не трактир, драти глотку...

— Топай далі!—зсував брови Ілько.—Очі мої не терплять твоєї гладкої пики.

* * *

Палкою спекою горіли золоті дні липня. Вистигло, виспіло жито. І коли поглянути з височого нагірного берегу відтіля, де замикався низькою

Учасники демонстрацій в Харкові ув'язнені в Холодногорській каторжній тюрмі (1905 р.)

в живіт—вони тут-же померли, як тільки їх підняли і понесли. Десятки інших людей зі стогоном і плачем промивали і перев'язували свої рани по хатах. Усіх чотирьох забитих зібрали до купи і поклали рядком на цвинтарі. Баби билися головами об кам'яні плити, біля ще теплих трупів. Гірке приголомшуюче голосіння було дике й жахливе. Молоді хлопці тремтливими руками одв'язували коней і гнали їх що було сили до околиць села, туди відкіля були забиті, щоби підіймати народ.

Кров, пролита насильниками, вогняним вітром йде по серцях. І те, що трапилося у Байбузах, гнівом дихнуло широко навкруги.

На похорон убитих зійшлися цілі села з жалібними корогвами. Ховало 12 попів у чорних ризах: їх наняли селяни на свої останні трудові копійки. І ніколи ще не бачили чернігівські поля такої сили упертих палко-ненавидних очей, звернених до поміщицьких садиб, як на цьому похороні...

Літо пішло тривожно. Різним чуткам не було краю. Не тільки по лісах та глухих хуторах, але навіть і по селах почали з'являтися таємні, що переховувалися від поліції люди, й говорили про волю. На панських покосах майже що-ночі горіли копиці сіна. Ліси самовільно рубали. Селянська худоба з виснажених вигонів дедалі частіше переганялася на поміщицькі луки, поля і стерню.

— Ну щось то буде, братці... говорив уночі шахтар Щербина, коли, чекаючи студента, збиралися у нього декілька чоловіка з села.

— Так це не скінчиться...

— А те й буде, що розіб'ємо панські черепки на дріб'язок—усміхнувся молодий хлопець Ілько.

Ілько з Донецьких копалень прийшов додому на польові роботи, був сміливий, вдалий, зухвальний і частіше за інших, стискуючи зуби, кидав:

— Тут чекати й маніжитись нічого: починати треба. Ми не самі, по всій Росії бунти йдуть.

— З чим-же ти почнеш?

зборні запру...

Тоді Ілько разом стискував міха гармонії і говорив дуже віско і коротко:

— Ти шахтарську ухватку знаєш? Топай далі. Ну? Не затримуйся.

— Тут не шинок,—як півень настобурчувався Малява. Це тобі не трактир, драги глотку...

— Топай далі!—зсував брови Ілько. — Очі мої не терплять твоєї гладкої пики.

* * *

Палкою спекою горіли золоті дні липня. Вистигло, виспіло жито. І коли поглянути з виского нагірного берегу, відтіля, де замикався низькою кам'яною стіндою панський сад, здавалося, без кінця й краю розлилося сухе море колосків. Неосяжні були поля Вільшанівського.

Що-року селяни цілим селом повинні були вижати по наряду 250 дес. панського жита за вигін.

Жати виходили поголівно,—більше 2000 женців збиралося з села. Наче різнокольоровим маком цвіли тоді спілі поля, різнокольорово хмара сорочок, штанів, плахт, хусток розсіювалася, як марудна мурашина родина. А коли кінчалися положені за нарядом 250 десятин, останнє жито умовлялося село жати за плату чи за гроші, чи за сніп. За 5-6 день вижинали гуртом всю величезну просторінь до останнього колоска.

Вже другий день гнулися з серпами вільшанівці, вже установлювали батраки серед поля парову молотарку, щоб зараз-же, як тільки підсохнуть копи жита почати молотьбу. І раптом незадоволення і ремство спалахнуло серед народу. Та й було від чого.

Пішли громадські уповноважені до Вільшанівського наймати в оренду землю, а той наперекір з іншими роками загнув нісенітно високу ціну:

— По 30 карб. за десятину, здам сказав.

Уповноважені після такої відповіді просто від панського ганку направилися на поле.

— Значить, шабаша и треба. Знімайте, старі, жетців, ось і все... запалився Ілько.

— Як що з нами так поведеться, покажемо, як ми можемо з ними поводитись. Подинимось ще, хто кого переможе...

Але більшість хиталася. — Та він здурів, лисий чорт.

В'язні Холодногорської каторжної тюрми (1905 р.) робітники, студенти і селяни-аграрники.

— Що ми крім його землі не знайдемо... Ідьте до сусідніх панів. Наймемо у них, сам-же потім каятиметься.—говорили селяни уповноваженим.

Ілько аж почорнів від цих слів.

Це-ж що?—блиснув він очима:—на нас верхи збираються їздити, а ми тут спину за копійку гнутимемо? Не жнець я вам більше...

Плюнув, узяв серпа і пішов додому. Услід за ним підвівся і пішов Семидуб.

Селяни залишилися на своїх місцях, але робота вже була не та.

Почалися суперечки, різноголосиці, докори в потуранні різним панським втіткам.

Обурення широко розкотилося по всьому полю.

Сунулися уповноважені до Аболонського, до барона Мейендорфу, до Храповицького, до Дуніна-Барковського, навіть до князя Дабіже у Байбузи їздили,—скрізь і всюди відповідь була одна:

— По 30 карб. за десятину—можна.

Спітнілі, натомлені, злі повернулися уповноважені опівдні на другий день,—і знову на поле: хай люди рішають, як бути далі.

Галасом, криками, лайкою зустріли селяни повідомлення.

— Змовилися, сметанники!..—загрожуючи кидали кріз зуби.—Ну добро-ж!

І з кінця в кінець, в усі сторони полетіло по полю твердо і зло:

— Кінчай роботу! Страйкуй, братці!.. По домах!

Не минуло й години, як село врозсип вже йшло до дому. Жадного чоловіка не залишилось на полі. Навіть зжатих снопів не покладали в копи, — так і кинули, де лежали.

— Хай самі збирають...

— Хотять укусити нас. Ми теж можемо на вовків обернутися...

До вечора околишні села вже знали, що вільшанівці застрайкували—і рішили зробити те-ж. Через два дні майже по всьому повіті зупинилася уборка поміщицьких полів, по економ'ях знімали з роботи батраків, візників, садівників і навіть хатню прислугу...

Вогня: о горіло сонце. Жито сохло, як у сушилиці. Поля були безлюдні на багато верст навкруги. І вже місяцями, на взгір'ях на сонці, перестояне жито як скло, потекло повним зерном з колосків.

Поміщики на чолі з Вільшанівським поскаржилися у Чернігів. Губернатор викликав справника і нервово дав розпорядження:

— Даю вам козаків, даю загін стражників.—їдте до Вільшан щоб наставити селян на розум.

Справник крякнув і переступив з ноги на ногу.

— Чим-же їх наставляти на розум, ваше превосходительство, якщо вони нині слів не розуміють?

— Чим?—здивувався губернатор наївності запитання.—Нагаями! Різками! Осць ним. Та поменше маніжі-

Від вас і інші села заражуються!—тоненьким голосом кричав справник.— Я вам покажу, як страйкувати!

— Пане есауде.—звернувся він до козачого офіцера:—Оточить їх...

Захиталися піки, затупотіли копита коней,—кільцем розсипалися козаки навколо сходу.

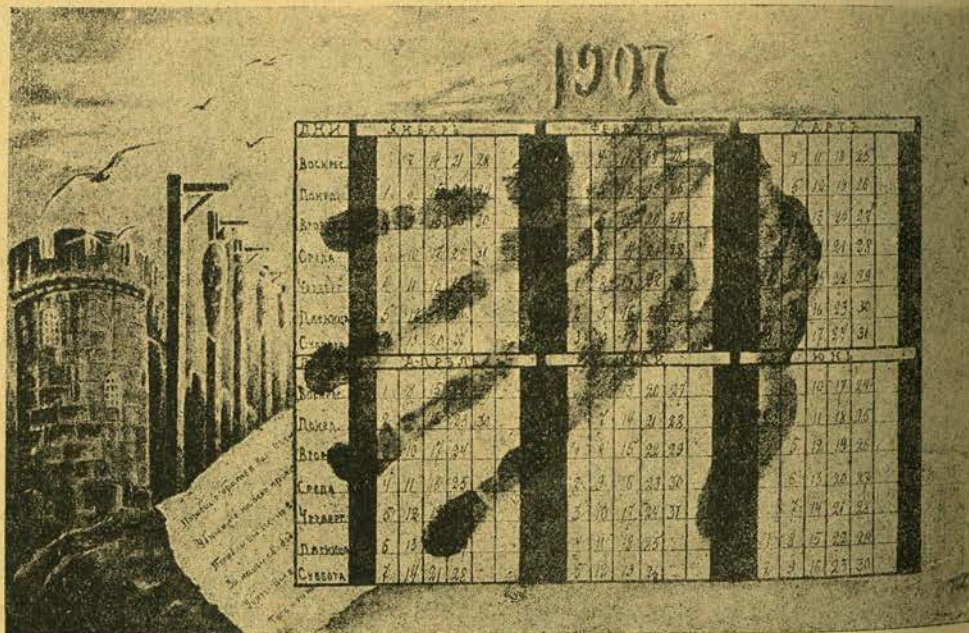
— Приготуватися до стрілянини!—майже верескнув справник.

У Петра гучним переляком, як пійманий птах забилося серце.

Офіцер щось скомандував, козаки скинули з плечей карабіни і наставили їх дулами у натовп.

Сход завмер. Швидкою грозою пронеслося ремство. І раптом дзвінкий схвильований голос крикнув:

— Це не Манчжурія. Ми не японці, щоб стріляти у нас...

Історичний документ. — Календар, що висів у Пермській політичній (Каторжній) тюрмі. Відтиск руки зроблено в дні страт, що почалися після 1905р.

— Хто це сказав?—витагнувся, озираючись наче шуліка, справник і аж похолонув від несподіванки.—Хто сказав, я питаю?

— Я сказав!—з дріжжю гніва і рішучості відгукнувся все той-же дзвінкий голос.

Натовп занімів: до передніх лав протискався Юхим Горобець. Він був блідий, як полотно, чорні його очі вогняно горіли. Протиснувшись Юхим став просто проти коляски, об землю

Вогня о горіло сонце. Жито сохло, як у сушиллі. Поля були безлюдні на багато верст навкруги. І вже місяцями, на взгір'ях на сонці, перестояне жито як скло, потекло повним зерном з колосків.

Поміщики на чолі з Вільшанівським поскаржилися у Чернігів. Губернатор викликав справника і нервово дав розпорядження:

— Даю вам козаків, даю загін стражників.—їдте до Вільшан щоб поставити селян на розум.

Справник крикнув і переступив з ноги на ногу.

— Чим-же їх наставляти на розум, ваше превосходительство, якщо вони нині слів не розуміють?

— Чим?—здивувався губернатор наївности запитання.—Нагаями! Різками! Ось чим. Та поменше маніжітись: лупить, не соромтесь! Не турбуйтеся: це вони ще розуміють!

А в цей час колотнеча серед селян все збільшувалася.

Після кривавих подій у Байбузах студент почав частенько приходити до Щербини. Він бачив, що скрізь навкруги настають надзвичайно гострі дні і намагався, щоб люди не піддавалися тим залякуванням за допомогою яких влада й поміщики тримали їх у напіврабському, принижуючому стані. Коли до Вільшан приїхав земський начальник з приставом і звелили скликати сход, щоб підготувати настрої до мирного прийому справника, студент попрохав Щербину послати в село Петра, щоб той стежив там за тим, що там робиться, а потім у вечері повернувся-б до куреню і про все детально розказав.

Петро прийшов якраз до відкриття сходів. Через півгодини стовпом знялась по дорозі курява. Почулося тупотіння підкованих копит, швидкий скік—і в село влетів бистрий загін: попереду у ресорному екіпажі нісся на земській тройці справник, за ним з ліками біля стремен, скакали донські козаки, за козаками—стражники.

— Що це, бунт?—метнув очима справник, встаючи з екіпажа.—Непідлягання владі. Наказую зараз-же йти на поле і приступати до роботи.

— Буде з нас. Попрацювали.

— Досить!

— Хай спочатку землю здадуть нам по-людськи, а не по розбишацьки,—хмуро почулося у відповідь.

— Що?.. Страйк затіяли? Колотнечу підняли?..

Історичний документ.— Календар, що висів у Пермській політичній (Каторжній) тюрмі. Відтиск руки зроблено в дні страт, що почалися після 1905р.

— Хто це сказав?—витягнувся, озираючись наче шуліка, справник і аж похолонув від несподіванки.—Хто сказав, я питаю?

— Я сказав!—з дріжжю гніва і рішучости відгукнувся все той-же давнїкий голос.

Натовп зацікавився: до передніх лав протискався Юхим Горобець. Він був блідий, як полотно, чорні його очі вогняно горіли. Протиснувшись Юхим став просто проти коляски, об землю тупо стукнувшись дерев'янка його одрізаної ноги, на запалих грудях пронизлив обліснув георгієвський хрест.

— Не за те я кров проливав, терпів, мучився по Манчжурії та по вошивих шпиталях, щоб ви тут у мене стріляли!—крикнув він зло.

На мент справник збентежився, але потім, намагаючись криком потушити і перебороти своє збентеження, закричав:

— Мовчать!..

Тиша, наче хмара, пройшла по натовпу. Наступила дика нісенітна хвилина.

— Чому ви жати перестали?—Вже невпевненим, тихим, зовсім иншим голосом заговорив справник—Чому робітників по економіях зняли?

І у відповідь йому хвилями загуло:

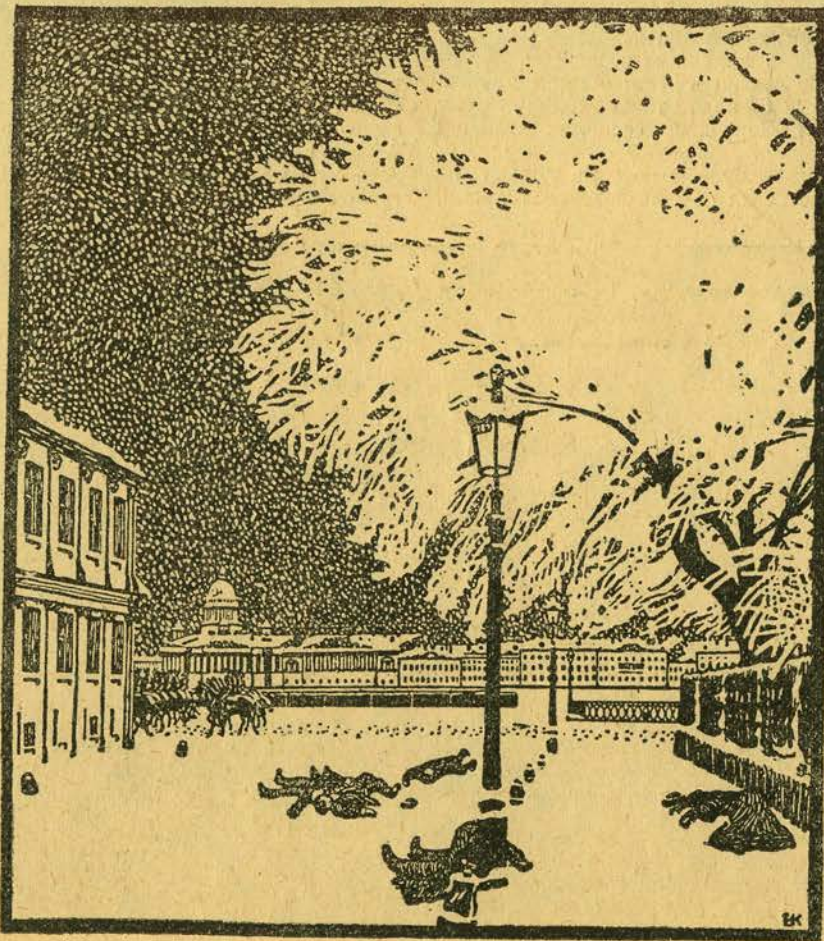
— А що-ж, пропадати нам накажете?

— Раз поміщики накладають велику плату за землю, значить і ми маємо повне право збільшувати плату за свою працю.

— З нас сім шкур деруть!

— Хай нам дешево землю здають,—тоді ми дешево і працювати будемо.

Справник бачив, що селяни праві, що заколот у селі та пекучість становища викликані Вільшанівським, що безсоромно підвищив орендну плату. Це плутало його думки. Він пам'ятав суворий наказ губернагора знав, що в разі проявлення м'якості та послаблень ризикує службою, кар'єрою, платнею, добробутом своєї родини і, намагаючись не думати, зно у почав кричати, навмисно підбадьорюючи себе дужим голосом та робленою лютістю

Б. Кустодієв. З серії про 1905 рік.

— Останній раз наказую розійтись! Чуєте?
Натовп загудів і не рушав з місця.

— По хатах! І не сміть збиратися більше!

Оточені козаками, вільшанівці стояли у щільному колі, як полонені. На вулиці, за козаками, за стражниками, за всією цією ворожою стіною, зійшлися баби, діди, підлітки, діти. Відтіля чутко було плач і затурбовані перелякані голоси.

— Розійтись!—надривався справник.

— Нікуди нам розходитися...—уперто гуділо з далеких лав.

— Якщо маєте право людей нізащо губити,—губить відразу, всією громадою.

— Даю вам п'ять хвилин строку. Через 5 хвилин я передам вас у повне розпорядження козачого офіцера.

— Хоч чорта!

— Він вас нагаями покришить на місці.

— Хай спробує.

Становище ставало де-далі, то більш нісенітним. Минуло дві хвилини, три. Сход стояв. Пройшло-нарешті, 5 хвилин. Селяни навіть не збирались розходитися. Справник губився в своїх думках. «Ну що-ж далі? Наказати стріляти? Чи—нагаями бити?»—проносилося у нього в мозку.—Ось скажу зараз осаулові два слова, лише два слова,—і почнеться жажливе... Але ці два слова не йшли з язика. Вагання охопило його. Перед очима йшли круги...Селяни вороже гомоніли. Тужили баби і плакали діти. Час минав і кожна нова хвилина ставала нестерпнішою і безглузднішою.

Раптом у справника промайнула гарячкова думка: він підкликав пристава і нахилившись зашепотів йому на вухо:

— Ідіть за попом. Хай негайно бере ризи й хреста та йде їх усовіщати. Скажіть,—я за себе не ручуся,—буде кровопролиття.

Пройшло ще декілька напружених тяжких хвилин. Нарешті, відчувся якийсь рух, почувся остеронь кроки. Баби розступилися і показалася гладка постать о. Кирила. Швидко, помахуючи полами ряс, він підійшов до натовпу. Церковний сторож з шанобою ніс за ним маленький ярскавий клуночок. Не зупиняючи сь, Кирило взяв клуночок, розв'язав шовкову шовкову малинову хустку, взяв епітрахіль, надів, сквалпно розгладив мастке рідке волосся, у ліву руку взяв хреста, а правою на ходу широко олагословив справника, що наблизився до нього:

— Во ім'я отця і сина і святого духа...

Справник, благаючи підвів обличчя і приставивши до височого

приїжджої влади і, що особливо всіх уколало—о. Кирила. За столом у гарному одязі хазяйнувала панна Марина. Невизрано чувася веселий гомін, часто бренив сміх. Після чаю на задній ганок до викликаних селян важно вийшов справник, довго кричав на них, говорив, що йому добре відомо, хто на селі є привідцями заколоту і, що у влади є досить засобів з корнем вирвати бур'ян. Кінець-кінцем справник їх одпустив, але оголосив що вони залишаються під доглядом поліції і бездозволу урядника не мають права нікуди відлучитися з села.

Коли Петро вночі розказав про все студентові, той замислившись, сказав:

— Не сьогодні, завтра їх, звичайно, заарештують й одвезуть у тюрму. Цецілком ясно. Невже-ж селяни дозволять заарештувати?..

— Не повинно-б цього трапитися...—невпевнено відгукнувся Щербина і зітхнув.—Ех, темнота наша гірка! Помахав товстопузий хрестом і повірили. А він наскрізь, з усіма тельбухами, біля панського багатства в'юном в'ється.

Помовчав і додав:

— Лягай спати, Петрусю. Завтра вдосвіта побіжиш скажеш де-кому, що справа неминуче тюрмою закінчиться. Хай не дрімать.

Ніч на селі пройшла так, наче його заняв ворог: вчувалося, що це не кінець, що готуються якісь злі, неминучі події.

Уранці вільшанівці знову хотіли зібратися. Направилися було до зборні, але раптом побачили, що біля ганку, як на варті, стоять два козаки з шаблями на голо.

— Бач прокляті, що намислили..

День починався палкою спекою. Сонце так і пекло, не зважаючи на ранок. З поля несло густою сушею.

— Що-ж ми воувати тут будемо?—говорили де які селяни.—Треба хоч свій хліб зібрати, поки не осипався. Час не жде.

— Ось що зробимо.—сказав хтось,—накажемо сторожеві церковному.—хай на гвалт б'є, як на пожежу. А чи довго нам прибїгті?

На тому й порішили. Сторож пообіцяв у точності виконати доручення якщо трапиться.

З ранку на панській кухні готувались до шанування козаків і стражників. У садку під липами, були накріті довгі столи. І коли сонце стало південь, задиміли столи від їжі, засвітилися прозорі пляшки з горілкою. Обідали галасливо, весело голосно,—стражники сиділи в переміжку з козаками і дбайливо підливали один одному в чарки.

Через куці, через штахети садка, притавившись біля стіни, Петро неод-

мажуючи полами ряс, він підійшов до натовпу. Церковний сторож з шапкою ніс за ним маленький яскравий клуночок. Не зупиняючи сь, Кирило взяв клуночок, розв'язав шовкову малинову хустку, взяв епітрахіль, надів, сквапно розгладив мастке рідке волосся, у ліву руку взяв хреста, а правою на ходу широко олагословив справника, що наблизився до нього:

— Во ім'я отця і сина і святого духа...

Справник, благаючи підвів обличчя і, пристосовуючись до високого росту о. Кирила, став щось сквапно тихенько говорити, безпомічно розводячи руками. О. Кирило випростувався, і повернувшись до натовпу, благословив і його.

— Православні! Не розпалюйте серця свого,—заговорив він голосно як просовідь з амвону, піднімаючи хреста то в один то в другий бік — Ви йдете на зустріч нещастю. Зупиніться... Не давайте бісові опанувати себе. Це він, ворог роду людського, бажаючи вашої погибелі, штовхає вас у яму буйности й безумства...

Поволі на о. Кирила сходило натхнення все більше й більше. Він говорив про святе письмо, наводив приклади смирення з життя отців та вчителів церкви, загрожував позбавленням царства небесного, нагадував про «геену» вогненну, уготовану для не сухняних і непокірних.

І селяни потроху затихли. Сила впливу проповіді, що вкорінилася від дитинства, слова та тексти з письма, ще розносяться лише, звичайно, в наймирнішій церковній обстановці вплинули, як завжди, таємничо-значно. Лиця в натовпі стали м'якшими, обурення і гнів згасли.

— Як служитель алтаря господня і як батько ваш духовний, прошу вас, браття, покоріться вимозі влади, розійдіться по хатах,—елейно, влєсливо-ласкаво звучав у тиші голос:—а ті питання, що у вас є, можна буде розв'язати потім, спокійно, в мирній обстановці не піддаючись злим спускам діявола.

О. Кирило високо махнув хрестом і знову, як з амвону благословив ним натовп.

І сход розійшовся. Розійшвшись мовчки,—понуро і пригнічено озируючись на піки і карабіни козаків, на білі, гладкі обличчя справника, земського начальника, осаула, пристава, на брузументи стражників, на їхні червоні шnurки біля револьверів.

Але вже над вечір в селі було тривожно і глухо, як перед грозою: стражників розставили на постій по хатах до тих селян, що їх Вільшанівський та урядник Малява вважали за найвпливовіших сільських ватажків. Вулицю з кінця в кінець роз'їжджали кінні козачі патрулі.

До справника на допит викликали Ілька, Юхима Горобця, Гайдая, Сеидуба, Матушенка і ще декількох чоловіка. Усі вони довго стояли у дворі панської садиби, поки справник пив чай. Із темноти їм було видно ярко освітлену терасу, білосніжний багатий стіл, постаті Вільшанівського та

З малюнків про 1905 рік.

обіцяв у точності виконати доручення якщо трапиться.

З ранку на панській кухні готувались до шанування козаків і стражників. У садку під липами, були накриті довгі столи. І коли сонце стало південь, задиміли столи від їжі, засвітилися прозорі пляшки з горілкою. Обідали галасливо, весело голосно,—стражники сиділи в переміжку з козаками і дбайливо піддивали один одному в чарки.

Через кущі, через штахети садка, притаївшись біля стіни, Петро неодриваючись стежив за цим бенкетом, серце його починало колотитися пері редчуваючи лихо, бо голоси за столами ставали все хмільнішими і войовничим и.

Раптом у поміщицький двір швидкими кроками ввійшов отець Кирило.

Очі йому непокірно блищали. Він сквапно знайшов справника, узяв його під руку і потяг осторонь до стіни. Вони схвильовано пішли вдовш садових ґрат, і Петро, припавши до землі, почув уривок схвильованої балачки,

— Сторож до мене приходить і каже:—„у селян, говорить, батюшка, серце непокірне: пішли на поле, а мені наказує: якщо таке трапиться бий на гвалт“... „

— Та що ви?—злякався справник.

— Якраз так. Він мені вірний і нічого від мене не заховусь. «Невже говорить, і насправді що трапиться?»...

— Що-ж ви зробили?

— Заспокоїв його, звичайно.

Та, ні...—сказав раптом справник, круто повернувшись.—Ходіте.

Вони швидко вийшли з садка і направилися в сторону церкви.

Петро бачив, як вони зайшли за церковний частокіл і сховалися за деревами. Через декілька хвилин з тінню сквапної загадковости на лиці справник повернувся в садибу і діловито підійшов до шумних столів, віддаючи якісь розпорядження. Петро ніяк не міг розібрати слів, було досить, далеко, але після того, що сказав справник, столи, що було затихли, метушливо загомоніли.

Козаки й стражники підвелися, галасливою юрбою, посунули з саду і, розмахуючи руками, заломивши кашкети, подалися в село. Обличчя їх були червоні від горілки, очі мутні і дико ришуюні.

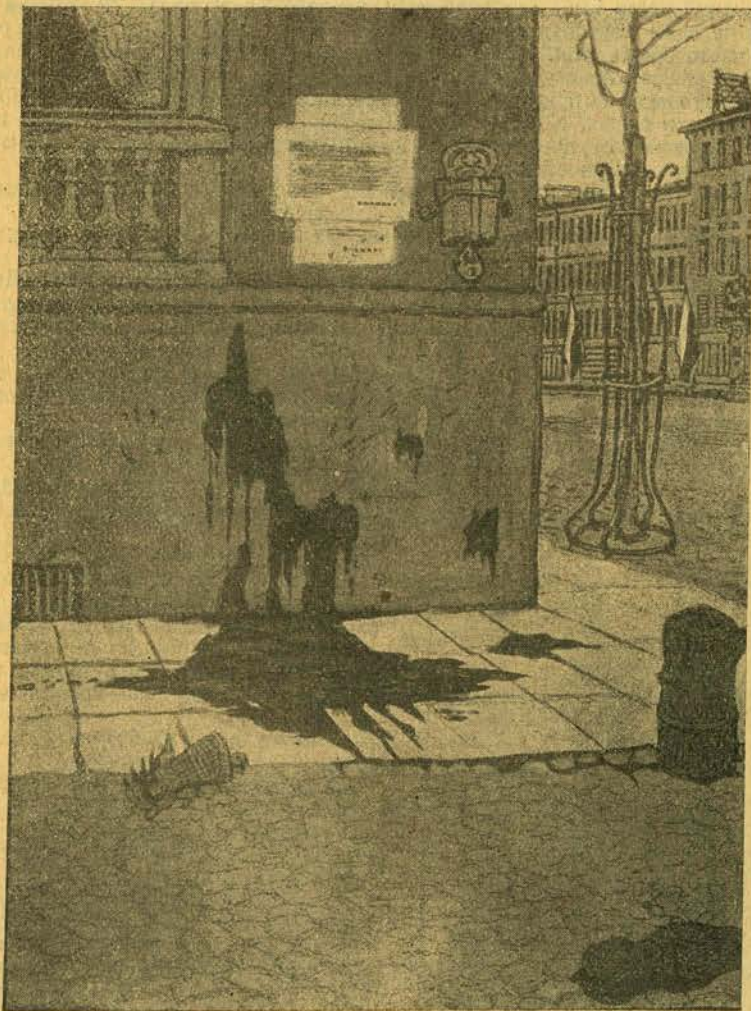
Петро берегом, ховаючись за кущі, кинувся скідком за ними.

Біля козаків метушився Малява. Увійшовши в село, козаки й стражники розбилися на кучки і кинулися по хатах, куди показував Малява. І Петро зрозумів усе: почали шукати верховодів. Йому стало моторошно.— „Ось воно!“—промайнуло в голові. Він кинувся до церковного старости:

— Дідусю! шукають! пішли до Ількової хати, до Семидуба, до Юхима, А баби режуть страшенно, страшенно!. Давай дзвонити.

Сторож метушливо побіг на дзвіницю. Поки він піднімався по-старечому задихаючись, Петро злетів на гору, як білка. І раптом занімів: біля

М. Добрушинський.—„1905 рік“
(З малюнків про 1905 р.)

— Петре, куди ти!—гукнула було його мати.

Але він тільки озирнувся і побіг. З трудом переліз через перелаз в огород і нагинаючись під вагою, перекидав мазницю то вправо то в ліву руку, бисто поспішав униз. Зараз-же за огородами був довгий яр, що протягом де-кількох років завалювався соломою, сміттям, лляною та конопляною кострицею. Насохлі шари соломи, ламко шаруділи і топталися під ногами. Петро на бігу нахилив мазницю: густою стьошкою полилася широка руда смола. Серце його билосся. Він витер сірника, ткнув вогнем в різних місцях і підпалив навіть мазницю. Тепла від сонця солома, полита смолою, спалахнула відразу широкою як гадюка спиною, сажен 30 яром. Припадаючи до землі, Петро кинувся бігти в далекий кінець села на вигін. Позаду його густий чорний дим високим стовбом знявся в небо. Запалаха-загуло полум'я Петро притаївся у придорожних кущах і в тривозі став дивитись. Дим валив все густіший, чорніший і страшніший. Забігали по вулиці люди, забігали стражники і козаки. Дим чорною хмарою як моторошний прапор розтилався над селом. І не забаром зі всіх кінців побігли з поля люди. Деякі скакали верхи, деякі гнали стоячи на возах, здалеку здавалося, що все село охоплено пожежою.

Петро вибіг на дорогу і став пояснити в чім справа. Галас, прокольни, рев, лайка, покотилося до села бистрою річкою,

У цей час справників вже донесли, що та солома, що палає в яру—не випадковість, а сигнал повстання. Справник дав якесь розпорядження козакому офіцерові, той козирнув шпорами,—і через декільки хвилин, п'яні козаки і стражники верхи роз'їжджали по вулицях: усіх, хто тільки попадався на очі вони били нагаями.

Почався дикий погул. Хропли засмиканні вуздечками коні. П'яні козаки озвірило носились із кінця в кінець, в'їзжали в двори, давили копитами курей, поросят, гусей, і коли нікого не знаходили, били нагаями шибки лікон. Шибки розліталися скалками з тонком бряскотливим дзвоном, і дзвон цей був невиразно страшний.

— Рятуйте!.. — чулися глухі крики.

Але ніхто нікому не міг допомогти. Кожен намагався врятувати від бійки тільки себе. Люди поховалися, хто куди міг. Багато сімейств огородами тікало в ліс.

Тільки над вечір затикла лютість козаків і стражників, тільки з наступом темноти зменшився їх п'яний запал.

Вночі, як після битви, село здавалося мертвим і тихим до жаху. Роз'їжджали козаці патрулі і, наче побідний ворожий штаб, що йому боїтися нічого, світився на горі за Десною білоколонний панський будинок.

Ранком ніхто з селян, не вийшов з своїх кутків: чекали, що буде далі.

Вільшанівський на дрожках ви'їжджав у поле і повернувся зовсім розстроений: пересохле жито осипалося все дужче й дужче.

Увечері у нього в кабінеті відбулася нарада.

Нарада затяглася до глибокої ночі. Були суперечки, різноголосці, круті заходи вже не будили надії—і виходу в них ніхто не бачив.

М. Добрушинський.—„1905 рік“
(З малюнків про 1905 р.).

всіх дзвонів, навіть у найменших було одчеплено і занесені язики. Валялися лише мотузки.

З дзвіниці було видно, як козаки з стражниками носилися по дворах, по хатах, лізли під дахи, в льохи, у хліві, у сараї, осатаніло тикали шаблями в копиці сіна, пробуючи чи не заховався там хто-небудь.

Раптова думка осінила Петра і він прожогом кинувся униз і побіг до дому. Рухи його були швидкі, трепетні гарячкові. Він витаскав з клуні велику чорну мазницю,—там було більше, як півпуда свіжої смоли.

В. Серов.—„Солдатушки, браво ребятушки“.
(З малюнків про 1905 р.).

Тільки над вечір затикла лютість козаків і стражників, тільки з наступом темноти зменшився їх п'яний запал.

Вночі, як після битви, село здавалося мертвим і тихим до жаху. Розїжджали козачі патрулі і, наче побідний ворожий штаб, що йому боялися нічого, світився на горі за Десною білоколонний панський будинок.

Ранком ніхто з селян, не вийшов з своїх кутків: чекали, що буде далі.

Вільшанівський на джоржках виїжджав у поле і повернувся зовсім розстроений: пересохла жито осипалося все дужче й дужче.

Увечері у нього в кабінеті відбулася нарада.

Нарада затяглася до глибокої ночі. Були суперечки, різноголосиці, круті заходи вже не будили надії—і виходу в них ніхто не бачив.

Вночі з Байбуз прискакав з пошти гінець з терміною телеграмою. Він кинув умиленного коня біля ганку і, не обтрусивши навіть пиляки, як був, увійшов в кімнату.

— Ну, ось бачите!—захвилювався справник, читаючи тремтячий у руці жовтий аркуш телеграми: бачите, що робиться... У поміщиці Бороздної бунт! Губернатор вимагає негайного виїзду туди.

Це зразу загасило всі суперечки. Рішили, що треба здати землю не дорожче десяти карбованців за десятину, а якщо селяни будуть стояти на своєму, даючи лише 8 карб.,—йти і на вісім.

Вранці наспіх було скликано схід Селяни зібралися з темною недовірливістю.

Дивилися з під-лоба, але ненавидно.

Коли справник оголосив що земля буде здано по 10 карб. якщо селяне зараз-же вийдуть убирати поміщицькі поля, схід попрохав півгодини строку на обговорення, після чого заявив, що згоджується, але з неодмінною умовою, що козаки й стражники, всі до одного негайно залишать село.

— Кроку нікуди не ступимо, як що вони залишаться тут.

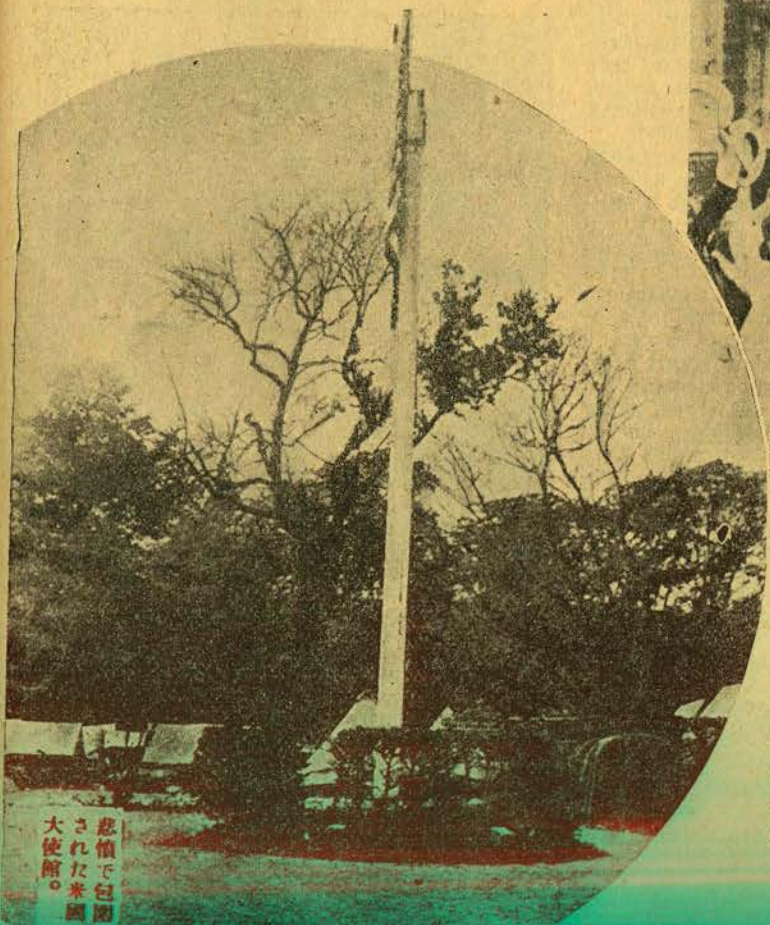
— Добре, — радо згодився справник і зараз-же після підписання угоди про оренду виїхав зі своїм загном у маєток Бороздної, куди, судячи з телеграми, повинен був приїхати і сам губернатор.

Володимир Юрезанський.

В С Е С В І Т Н Я

І Л Ю С Т Р А Ц І Я

悲憤で包圍
された米國
大使館。

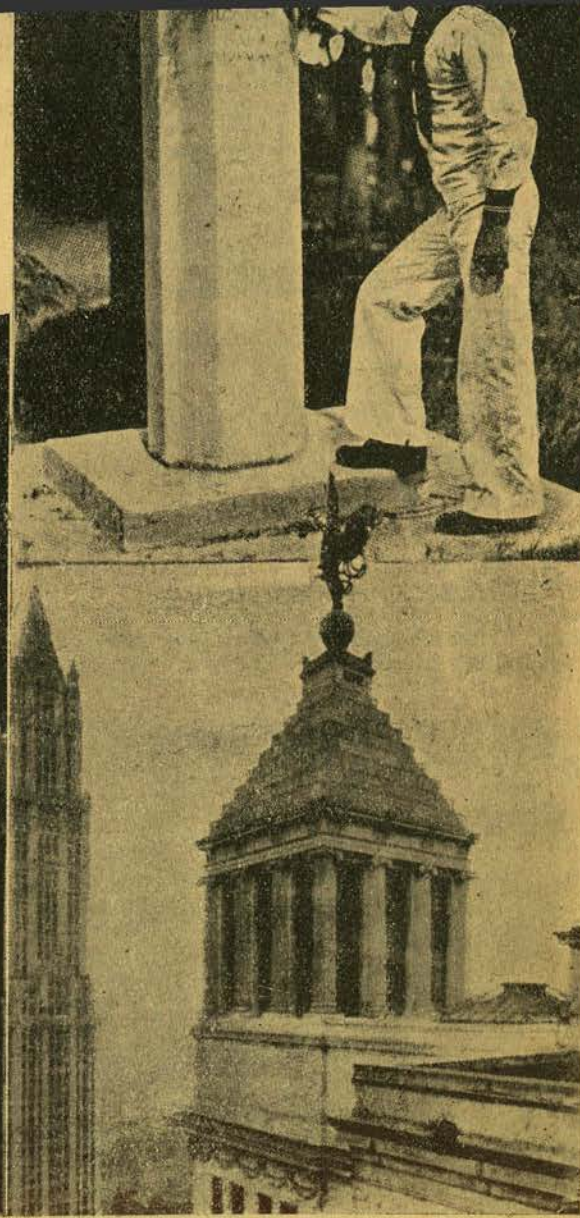
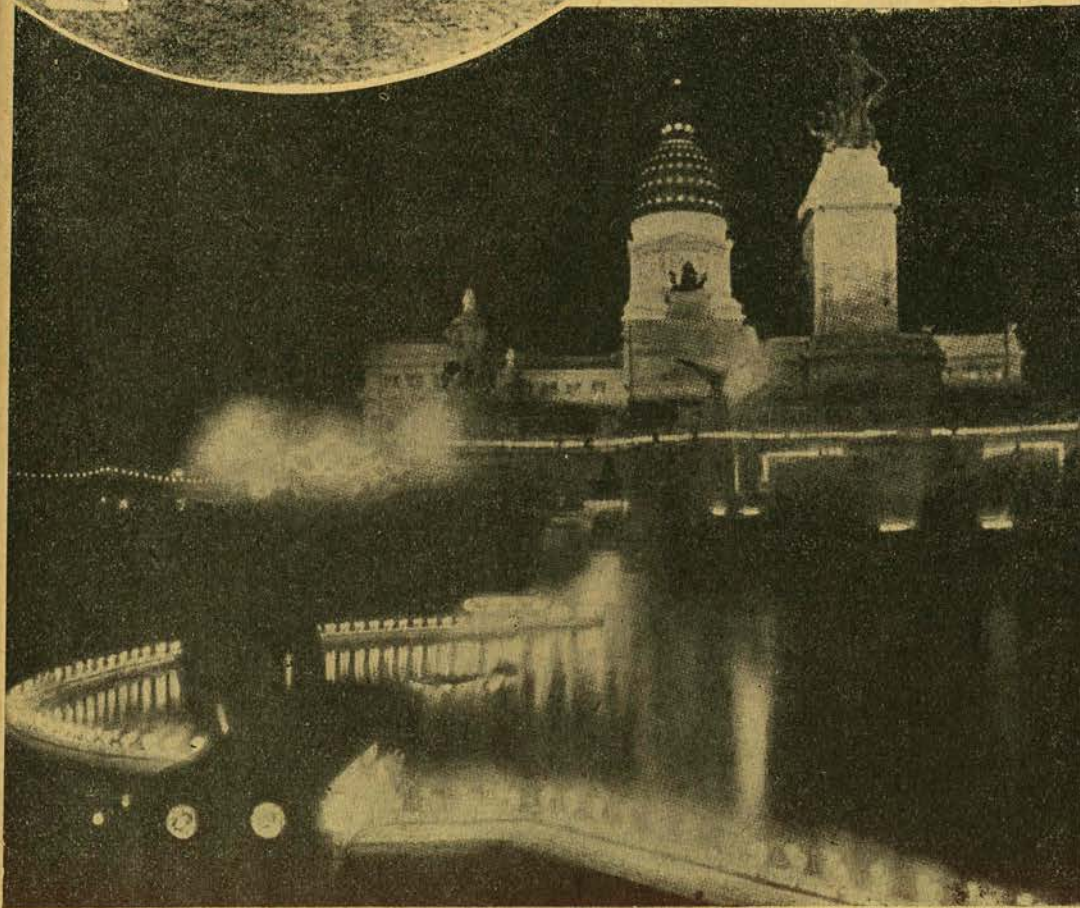
Мітинг мешканців Токіо, на майдані перед старовинним храмом, з нагоди видання Америкою закона, що забороняє в'їзд японців до Америки. Натовпном зірвано було прапора перед американським консульством.

Митні мешканців Токіо, на
майдані перед старовинним
храмом, з нагоди видання
Америкою закона, що забороняє
в'їзд японців до
Америци. Натовпом зірвано
було прапора перед амери-
канським консульством.

悲憤で包圍
された米國
大使館。

Англійський матрос в Зазінбарі читає висічену на стовпі справку в тім, що до Лондону залишилось 8,064 милі (15.000 кілометр). Буйенос-Айрес уночі.
Нові будівлі в Берліні. Праворуч—будинок „Шерстяної індустрії“, ліворуч—Нью-Йоркська телефонна станція.

ОБРАЗОТВОРЧА САТИРА 1905 РОКУ

Спроби карикатурувати побут належать глибокій давнині, їх подибуємо ще на тім ступні людської культури, коли вона робила перші кроки на полі образотворчого мистецтва. Примітивна карикатура znana на Україні й Росії також з давна. Пізніша її форма (XVII століття) особливо розвинулась і вживалася в Росії (лубок) і вона вже набирала часом політичного характеру, як сюжетом так сатиричною трактовкою його. Та лубок не був самобутньою російською формою графічної сатири, він наслідував безоглядно західні зразки, на початку німецькі й голандські, а від XIX століття французькі.

На початку XIX століття у Франції народився новий вид сатиричної графіки, народилася політична образотворча сатира в її істотнім розумінні. Покликала до життя її політична хуртовина тодішня, а розвинулась вона й стала значним життєвим чинником через винахід саме тоді способу літографського друку. Літографія полегшувала роботу над сатиричним малюнком художникові, бо він після її винаходу робив малюнок на літографським камені, а не на дереві й міді як раніш і прискорювала та поліпшувала репродукцію. Від цього часу й почалася спершу в Франції, а далі й по інших країнах сатирична преса. На тоді припадає й народження, власне, політичної сатири в Росії.

Часи Олександра I багаті на політичні події дали, основоположниками політичної сатири в Росії, Венеціанову й Терєбньову багатий сюжетний матеріал, а талановитість обох сатириків-графіків унеможливила даліше безоглядне наслідування чужоземних зразків, що на нього хворіла попередня форма сатиричної графіки для широких народніх мас—лубок.

Пізніший вплив французьких класиків політичної й громадської сатири О. Дом'є й Гаварні на російських художників-карикатуристів, не можна закидати останнім, бо молода ще тоді російська сатира натурально, що мусила захопитись майстерністю обох всесвітніх велетнів карикатури й сатиричної графіки. В кожнім разі захоплення Дом'є й Гаварні й наслідування їх принесло для розвитку форми й техніки сатиричного малюнку та карикатури так багато, що не доводиться жалкувати за тимчасову втрату ним політичності. Роботи відомих художників, ілюстраторів творів Гоголя, Агіна й Боклевського, хоча й загубили політичний характер, та навряд чи це був вплив Дом'є (Дом'є пізніше перейшов до роботи над побутово-громадською сатирою), сатири в Росії судилося перейти до побутових сюжетів через інші причини.

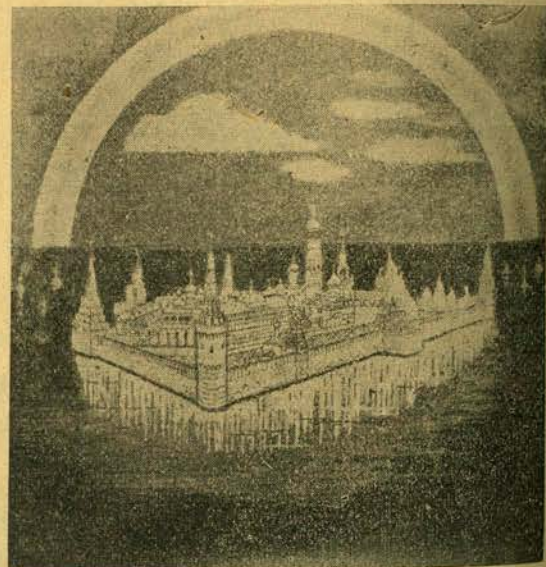
Після Боклевського альбому карикатур на війну 1855 р. більше політичної сатири не було. Сатиричні журнали ніді й перейшли на гуморески.

Ми перейшли до того моменту звідки

сатири. Щербів був предтечею російської художньої карикатури, що виявила себе так цікаво в деяких сатиричних журналах 1905—1906 років".

Коли простежити за розвитком побутово-громадської й політичної сатири, то одразу стають виразними не тільки ті причини, що викликають її до життя, а й її першорядна вага в людським житті й суспільних взаєминах.

Коли можна лишатись невірою, що до життєвої ролі того розгалуження образотворчого мистецтва, яке ми нині називаємо станковізмом (нехай ці рядки візьмуть на увагу вороги його), то сатирична графіка, а вона в сучасній формі народилася наполовину зі станковою живопису, безперечно має виразу цю життєву доцільність. Вона перш за все є зброя в боротьбі ворожих людських клас і зброя, що завжди належить

Добужинський „Москва втихомирена“.
„Жупел“.

революційній руйнуючій класі. Тому ми й спостерігаємо розквіт художньої сатири за часів політично й суспільно чинних. В ті моменти історичні, коли провадилася політична боротьба, коли зміцнювалась якась суспільна класа, аж до тієї міри, що воліла собі політичного панування.

Сатира створена людьми виключно для боротьби і це визначає її тематику

и сатиричної графіки. В кожнім разі захоплення Дом'є і Гаварні з оглядування їх принесло для розвитку форми й техніки сатиричного малюнка та карикатури так багато, що не доводиться жалкувати за тимчасову втрату ним політичності. Роботи відомих художників, ілюстраторів творів Гоголя, Агіна й Боклевського, хоча й загубили політичний характер, та навряд чи це був вплив Дом'є (Дом'є пізніше перейшов до роботи над побутово-громадською сатирою), сатири в Росії судилося перейти до побутових сюжетів через інші причини.

Після Боклевського альбому карикатур на війну 1855 р. більше політичної сатири не було. Сатиричні журнали ні діли й перейшли на гуморески.

Ми надійшли до того моменту звідки, власне, мав-би початись наш допис. Та згадали ми все попереднє тому, щоб виразніше далось усвідомити розвиток політичної сатири — важливого мистецького розгалуження в житті, і частково пояснити слабкість української сатиричної графіки, що, власне, 1906 року тільки народилась на світ, супроти російської, що мала за собою столітній розвиток.

1874 року з'явився сатиричний журнал „Шут“. Він на короткий час відродив побутову сатиру через ілюстрації до казки „Конек горбунек“ Афанасьєва й глибокі талановиті шаржі славного Щербова, що за словами К. Сюнерберга, показував

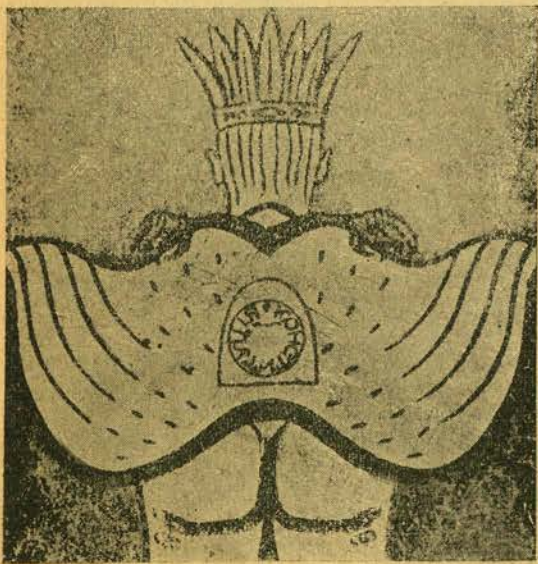
I. Білібін. „Sic transit“...

„далеко не смешное, а страшное в человеке“.

Щербова дослідники російської сатиричної графіки й уважають за батька оригінальної мистецької карикатури в Росії.

П. Дульський¹⁾ пише про нього це: Щербів своїми карикатурами безперечно підвищив цікавість до цього мистецтва. Можна з певністю сказати, що його зразкові, майстерні, живописно скомпоновані акварелі, правда позбавлені політичної тенденції, через свою новизну, мистецьку манеру й техніку, були першими ластівками сучасної російської художньої

¹⁾ П. Дульський. Графіка сатирических журналов 1905 — 1906 годов.

Гржебін. „Орел-оборотень, або політика зовнішня й внутрішня“. „Жупел“.

„Жупел“. вона в сучасній формі народилася наполовину зі станкової живописи, безперечно має виразну цю життєву доцільність. Вона перш за все зброя в боротьбі ворожих людських класів і зброя, що завжди належить революційній руйнуючій класі. Тому ми й спостерігаємо розквіт художньої сатири за часів політично й суспільно чинних. В ті моменти історичні, коли провадилась політична боротьба, коли зміцнялась якась суспільна класа, аж до тієї міри, що воліла собі політичного панування.

Сатира створена людьми виключно для боротьби і це визначає її тематику й сюжетність та спосіб їх трактовки-сатира вже не показувати смішне, не насміхатись, а глузувати, показувати „страшне“ в людини, огидне й знищувати його.

Загальна доступність і зрозумілість образотворчої сатири й непомірно сильніший вплив її художньої форми та майстерного виконання на психіку маси, ставлять цей вид сатири значно вище над її літературною формою та одночасно висувають їй певні формальні,

композиційні й технічні вимоги. Сатиричний малюнок перш за все має бути лаконічним і водночас зрозумілим, подавати сюжет так виразно й карикатурно-опукло, щоб він не потребував у пояснюванні словесним текстом, бо тоді він багато виграє на силі впливу через раптовість, через зосередженість дужих впливових чинників у гострій лаконічній формі.

Він має бути виконаний художньо, бо тільки тоді досягне своєї мети, — краса примушує й ворога визнавати себе. Він мусить бути гострий і дотепний, а це в певній мірі вимагає відповідної манери й техніки, — найбільше надається до цього художня графіка (ми навмисне згадали про гостроту на останку, бо знаємо, що нині саме цю властивість уважають багато на Україні за головну і досить часто нехтують іншими — грубість ніколи не стояла вище за красу, хоч краса й буває часом груба).

Конкретно до теми нарисів, до політичної сатиричної графіки 1905 — 1906 років в Росії й на Україні.

1905 рік приніс широкі можливості для розвитку сатиричної графіки. Стиснута залізними обценьками цензури громадська думка з першим вітром політичної бурі вирвалось і на початку, маневруючи під пільним оком цензури, а далі вільно полилася на сторінках численних сатиричних журналів.

Оснівна мета — боротьба з реакцією, з її лютими розправами над революційними масами, та з огидними способами цієї боротьби визначила круг сюжетів для цієї графіки. Всі художні сатиричні малюнки за цей час скеровані до цієї мети — до знищення остогидлого царату. Об'єктами сатири для найкращих тодішніх майстрів були: цар з його прибічниками, криваві розправи з революційним рухом, єврейські погроми, то-що.

Один сатиричний журнал цими словами характеризував тодішній стан у Російської монархії:

„С востока мир — зловещая чума,
На западе — холера и аресты,
На юге смерть, — кровавых „сотень“ тьма,
А с севера штыки и манифесты“.

М. Косін. (Яковлів). Слав'янський бог Перун.
„Шершень“.

тирою тоді й знаний художник Сірві і багато інших. Ці майстри високо піднесли сатиричну графіку 1905 року і її можна рівняти з роботами їх учителів із „Simplicissimus“а. Після їх вона в Росії вже не стояла так високо. Виразна, дотепна й сатирично-опукла та лаконічна трактовка сюжету в усіх тут поданих зразках і органічне поєднання її з майстерною формою й живописною чи графічною манерою високої техніки, робить сатиру зрозумілою й чинною навіть нині.

Хто не зрозуміє й не відчує сарказму в маленькому малюнку — заставці Білібіка „Sic transit...“ (так минає слава) (так тонко виконаному)? Не можна пізнати в зарізаному півневі на тарелі, що стоїть перед півнем Олександром III в мантилі й короні, Миколи II. Наголовна „Sic transit“... можна було-б і не давати — він і так написаний на обличчі „живого півня“, що другий раз в жадний спосіб не зможе вмерти.

Таку-ж моторошну картину маємо з галереї тодішньої художньої сатири, що дали майстри об'єднані навколо „Мира искусства“.

Учителями російських художників-сатириків були, на цей раз, німецькі художники, що видавали в Мюнхені всесвітньо відомий і до нині славний сатиричний журнал „Simplicissimus“, який 1894 року лютим бульдогом (емблема журналу) накинувся на німецьку політичну й суспільну правду з карикатур і графіки Heine, Bruno-Paul'e, Wilke, Thöny й Cullfransson'a.

Російська сатирична графіка 1905—1906 років взяла від своїх учителів і характер сатири, гостру й нещадну вдачу бульдога й почасті форму та техніку її.

Художня виразність, лаконічність і гострота, та не аби-яка глибокдумність і дотепність карикатурної трактовки сюжету, уміння спостерігти найогидніші життєві факти й риси, найстрашніше в природі ворога, найкраще проступає в малюнках Білібіна, Анісфельда, Добужинського, Лансера, Кардовського, Чехоніна і в карикатурах Кустодієва та Гржебіна. Працював над сати-

робить з малюнку сатиру-трагедію і трагедія ця в широкій бравурній усмішці „солдатиков“, адже вони так сміються на поминках своїх братів і сміються тому, що не знають, що роблять. Його-ж „Погром“ увесь у наголовкові „ради старатися ваше превосходительство“ — в цім реальне й страшне-жахливе в людині.

Тільки два верхівці, дві повалених фігури й „Лихие“ штрихи олівцем, а в далені тікають люди. Наголовок „Лихое дело“. І ці „лихие“ штрихи олівця дають сарказм, — вони говорять, що не тільки ці два козаки, а за ними ще й ще, за ними „доблестное воинство“, все воно брало участь в „лихом деле“, чи свідомо? принаймні все? (Пирогів, „Лихое дело“). Класична сатиричною трактовкою карикатура Гржебіна на Дурново. Тільки довідатись хто не знає що:

„Теперь у нас свобода право!“,
Другой восторжено сказал, —
А Витте посмотрел лукаво
И Дурново портфель послал!.

Карикатура Кустодієва на Горемікіна, що „Но щеки его так хорошо были сотворены и вмещали в себе столько растительной силы, что бакенбарды скоро вырастали вновь, еще даже лучше прежних“ (Гоголь „Мертвые души“) підкреслено нами ВХ).

Сюжети й сатирична трактовка їх художниками-сатириками 1905—1906 років майже всі жахливі, бо не можна лишень сміятись над тією

людиною, над тією суспільною верствою, над тим часом, що потоп у своє „страшне“, тут треба навіть не сарказму, — тут треба того страшного, що подав Анісфельд у своїй сатирі „1905“. Всі шахи 1905 року вся кровожадність царату втілена в цій символістичній трактовкою й живописній технікою сатири.

Вона в цих потворах в їх огидних поста-тях, вона про-мінить з їх жи-жих очей, вгля-лася їх назвами

Гржебіна. Працював над сатиру тоді й знаний художник Сіров і багато інших. Ці майстри високо піднесли сатиричну графіку 1905 року і її можна рівняти з роботами їх учителів із „Simplicissimus'a". Після їх вона в Росії вже не стояла так високо. Виразна, дотепна й сатирично-опукла та лаконічна трактовка сюжету в усіх тут поданих зразках і органічне поєднання її з майстерною формою й живописною чи графічною манерою високої техніки, робить сатиру зрозумілою й чинною навіть нині.

Хто не зрозуміє й не відчує сарказму в маленькому малюнку—заставці Білібіна „Sic transit... (так минає слава) на диво тонко виконаному? Не можна пізнати в зарізаному півневі на тарелі, що стоїть перед півнем Олександром III в мантилі й короні, Миколи II. Наголовна „Sic transit"... можна було-б і не давати—він і так написаний на обличчі „живого півня", що другий раз в жадний спосіб не зможе вмерти.

Карикатура Гржебіна „Орел-оборотень, або політика, зовнішня й внутрішня" ще більше гостра й сильна, хоч трохи менше лаконічна і слабша технічно (тонке виконання „Sic transit" доводить, що Білібіна не дурно вважають найкращим графіком тоді—в інших своїх карикатурах він правда менше опукло й гостро трактує сюжет), тут образ і наголовок еліти. Дивитесь просто—бачите внутрішню політику—Маніфест 17 жовтня, що виходить екскрементами, а хочете довідатись про зовнішню поверніть малюнок. Подібність карикатурованого об'єкту безперечна.

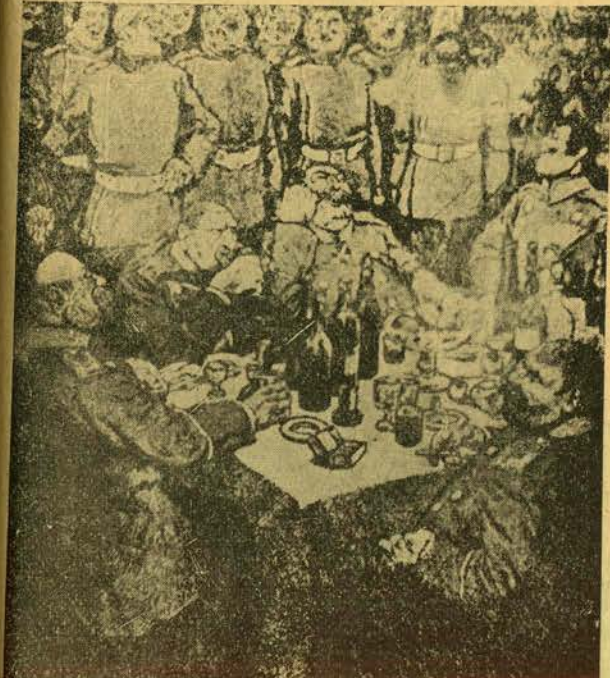
Надзвичайно сильна сатира Добужинського „Москва втихомирена". Моторошно стає від цього моря крові, що з нього лишень білість вершки Кремля. Живими встають криваві події на Червоній Пресні.

Гіперболізм трактовки й контраст сніжно білої архітектури кремлівських будов та кривавого моря, надали сатирі великої сили, а велика є те жакливе в людей-катів, що веселяться розливши море крові. Графічна техніка теж дуже тонка й майстерна.

Саркастична річ Кардовського „Ну, тащися Сивка!", подає влучну й дотепну сатиру на царську „політику на селі".

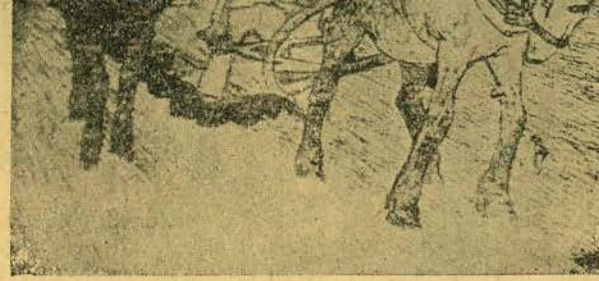
Лансере для відображення страшного взяв сюжетом бенкет генералів. Сюжет трактовано реалістично, аж до ретельних співаків „солдатиков".

Обличчя генералів психологічна характеристика всього генеральського корпусу, а назва „Поминки"

Лансере. Поминки.

„Адская почта".

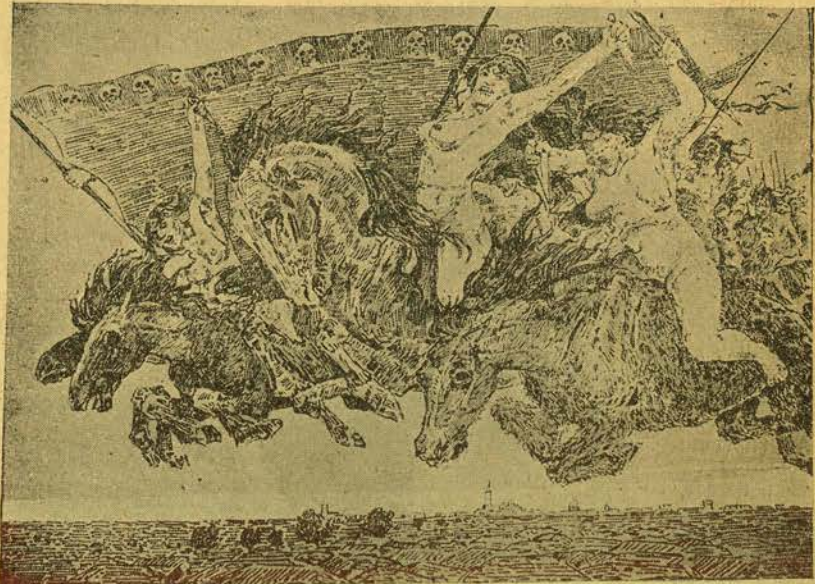
Кардовський. „Ну, тащися сивка". „Жупел".

Художники 1905—1906 року в своїй сатиричній графіці сказали „всюку правду" і ця правда для виявлення себе покликала не сміх, не іронію чи сарказм, а жакливий півбожевільний регіт. І майстри сатирики не задумувались, щоб жакливо реготати з „правди" бо:

«Лишь в сердце раба червь раздумья живет!
Мной счастье борьбы овладело.
Бичуй, хохочи, разрушай пулемет
Твой смех—благородное дело»....

(Підкреслене нами ВХ.)

Отже що до трактовки сюжету й способів карикатурування художники-сатирики 1905—1906 років користались: з сатиричного малюнку реалістичного, реалістично-гіперболічного й символістичного та з реалістично-підкресленого портрету-каркатури.

І. Бурячок. Духи тьми втікають від перших промінів дня.—„Шершень"

Хочемо сказати ще дві слові про техніку опрацювання малюнків, щоб закінчити про російську сатиричну графіку.

Істотною графікою поданих нами малюнків назвати не можна. Серед їх частину опрацьовано живописею й частина—графікою. Типовими майстрами живописної техніки були Анісфельд і Кардовський, а графічної Добушинський і Білібін.

Майже всі мистецькі зразки подані тут і інші належать до революційного періоду 1905 року. Це ще раз підкреслює правдивість нашого твердження, що сатира є мистецтво боротьби, мистецтво для знищення гнилого.

Не можна сказати, щоб сатирична зброя художників-сатириків 1905 року була не гостра, не художня, тому, що вона не знищила ворога.

Буває ворог ще сильніший за найкращу зброю. Та вона багато й знищила й відграла поважну роль в справі наростання в революційної класи волі до дальшої боротьби.

Доказом цьому той величезний успіх, що мала 1904 року російська сатирична художня преса «Зритель», «Жупел», «Адская почта», «Маски», «Молот», «Бурело» і кілька інших.

В справі української сатиричної графіки нам доведеться не багато говорити.

Її спіткала інша історична доля, ніж російську, що не створювала ґрунту для її народин, аж до 1905 року.

В той час коли, для її російської сестри настав день найбуйнішого розквіту, вона лишень святкувала свої народини.

І не диво, що супроти своєї сестри була значно менша кількісно й нижче піднялась художньо та технічно.

Ті п'ять тут поданих сатиричних репродукцій взято нами з єдиного тоді сатиричного журналу «Шершень», що почав видаватися за редакцією Лозинського в Києві 6 січня 1906 року та виходив до 14 липня того-ж року.

Значних і оригінальних художників-графіків на Україні тоді не було.

В «Шершні» працювали й художники не графіки й навіть не сатирики приміром Красицький.

Однак серед кільканадцяти малюнків розкиданих у 9 числах журналу є кілька, що заслуговують уваги, котрий сатирично-трактовою сюжету, котрий вибором самого сюжету, котрий і майстерним опрацюванням та порівнюючи гарною технікою.

уряду й одночасно на мрії українофільської інтелігенції пересякнутої історичним романтизмом.

Сатира лаконічна й виразна наголовок навіть зайвий і шкодить графічному образіві.

Цим малюнком Велентій виявив себе найкращим графіком тоді на Україні, бо другий його малюнок з 16—17 числа «обніміте брати мої найстаршого брата» технічно й художньо програє багато через невміле покриття акварелью, сюжетно-ж останній цікавіший, виразніший і гостріший за перший.

Вибором сюжету з суспільно-соціальних взаємин українського села й гідною навіть нашого часу сатиричною трактовкою його, сатира досить цінна.

Адже, коли-б викинути поліцай, що з нагаєм примостився за куркулем, або замістити його сучасною постаттю куркулівсько-попівського слуги, ми мали-б сатиру на теперішні соціальні взаємини нашого села.

Зайвий для сатири другий рядок напису, без нього вона була-б лаконічніша й гостріша.

Остеронь стоїть використаний для сатири на широкій політичний сюжет малюнок Ів. Бурячка «Духи тьми втікають від перших промінів дня».

Він добре опрацьований пером, та занадто вже символістичний—подібні речі не надаються до політичної сатири, оснвна мета якої,— організувати маси в певнім напрямку, вимагає перш за все зрозумілої масам трактовки сюжету.

Формально роздвоєний він втратив багато на лаконічності й гостроті, проте серед інших Бурячкових у «Шершні» найкращий.

Найслабіша з поданих тут і сюжетно й формально та технічно карикатура Бабенка «Типи хулганів».

Вона доводить як багато карикатура й сатира втрачає, коли їй бракує художньої ясности й майстерности та гарної техніки.

Факт для карикатурування погромів взято їх з останніх,—він досить сильний, щоб під олівцем майстра вилитись у правдиву сатиру.

Хулгані також добрі, істотний і поліцай.

А формально організовано сюжет не дотепно, не оцадно й не лаконічно і сатири немає пояснення словами її не робить, вона бліда й тупа.

Ще більше вражає неохайна техніка.

Велентій (Різниченко). Мрії й дійсність.
„Шершень“.

„Шершень“, що почав видавцями за редакцією Лозинського в Києві 6 січня 1906 року та виходив до 14 липня того-ж року.

Значних і оригінальних художників-графіків на Україні тоді не було.

В „Шершні“ працювали й художники не графіки й навіть не сатирики приміром Красицький.

Однак серед кільканадцяти малюнків розкиданих у 9 числах журналу є кілька, що заслуговують уваги, котрий сатирично-трактовою сюжету, котрий вибором самого сюжету, котрий і майстерним опрацюванням та порівнюючи гарною технікою.

Найцікавіша річ, що на тодішній українській сатиричній графіці зовсім не позначився російський вплив. Ми лишень констатуємо цей факт, бо дошукуватись і вияснювати його причини річ складна і не належить до нашої теми.

Споміж оригінальних сатиричних малюнків „Шершня“ найкращі належать Косинові (Яковлів) і Велентієві (Різниченко).

Косинів „Слав'янський бог Перун“, поданий на обкладинці до 3 числа журналу досить гостра політична сатира на події 1905 року і добре виконаний технічно, пером і тушшю. Символістично й карикатурно замаскована трактовка сюжету все-ж виразна й сатирично опукла,—знавши часи до яких стосується малюнок його легко зрозуміти. Добре взяте загальний тон малюнку чорний,—він контрастований з білими плямами голів натовпу надає сатирі характеру. Дотепно й влучно обрано сам символ для царя—Перуна.

Малюнок Велентія «Мрії дійсність й у 5-му числі «Шершня» гарно опрацьований технічно пером, новіть з певною долею майстерності.

Його разом зі згаданим Косиновим можна назвати на поєднанні доволіною дозою сарказму.

Влучно обрано для тодішніх часів і сюжет, що в ній сплучилася подвійна сатира на становище української преси й дбайливу охорону її агентами царського

Велентій (Різниченко).

„Обніміте-ж, брати мої, найстаршого брата.
„Та хай він тобі сказиться! У нас і так болять
в'язи від його обіймів“.
„Шершень“.

Велентій (Різниченко). Мрії й дійсність.
„Шершень“.

Вона доводило як багато карикатура й сатира втрачає, коли їй бракує художньої ясності й майстерності та гарної техніки.

Факт для карикатурування погромів взято їх з останніх,—він досить сильний, щоб під олівцем майстра вилитись у правдиву сатиру.

Хулігани також добрі, істотний і поліцей.

А формально організовано сюжет не дотепно, не ошадно й не лаконічно і сатирі немає пояснення словами її не робить, вона бліда й тупа.

Ще більше вражає неохайна техніка.

Ця карикатура Бабенка як-найкраще стверджує правдивість того, що „болоче шмагати можна лишень, надівши канчук на пужално краси, а корисний, щоб логаняти коней батіг, краще лишити для візників, бо найкраще глузує з огидного, злочинного й страшного

„не істина,
не справедливність,
а краса“.

По-за всіма хибами й бідністю української сатиричної графіки „Шершень“ був однак радісним явищем на полі української культури.

В ній є кілька даних, що обіцяли розвиток політичної й суспільно-соціальної сатиричної графіки на Україні.

Умови однак змінилися.

З приходом Жовтневої революції революційна класа обрала за зброю іншу форму сатири й пропаганди.

Це плакат, що приніс і на Україну цілком нове розгалуження образотворчого мистецтва — мистецтво вулиці.

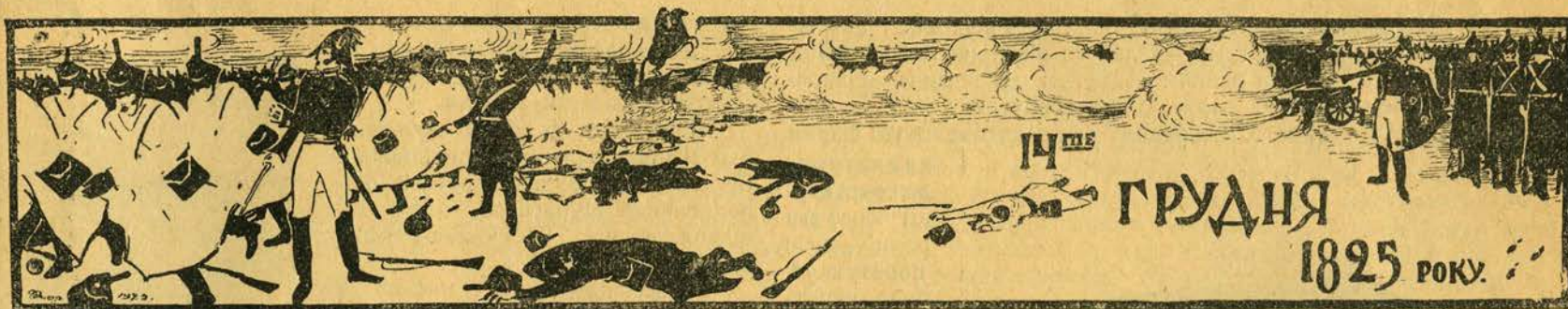

Гржебін.—Дурново.

„Олімп“.

В. Хмурий.

Повстання „Декабристів“

Трагедія на Сенатській площі у пам'ятний день 14-го грудня 1825 року — подія настільки яскрава, і на тлі всієї історії революційного руху у закріпаченій країні, настільки опукла, що навряд чи знайдеться тепер в усьому Союзі радянських республік письменна людина, що в основі не знала б „історії декабристів“.

До сторіччя піонерів активного громадського руху в царській країні література збагатилася тисячами томів дослідів, записок, монографій та інших матеріалів про „декабристів“. Але й до останнього часу архівні винаходи й розкопки вносять де-далі нові й нові доповнення до історії „декабристів“, проливають світло на невідому долю деяких учасників повстання на Сенатській площі та членів таємних Сою-

для відповідальних робітників політичного розшуку на місцях. У цій „історії“, звичайно, надано місця і „декабристам“. Події полковник Рожанов передає правдоподібно, але оцінює по своєму.

Таємні товариства.

Імператор Олександр I-й (1801—1825).

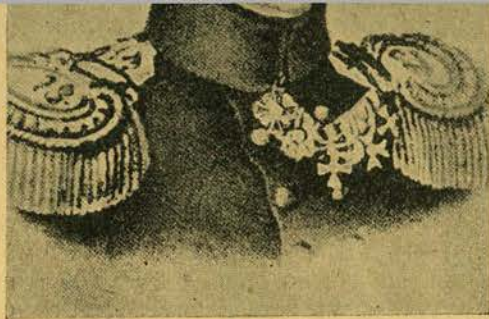
... „Під час цього царювання визначилось дві ідейних течії:

одна патріотична, підогріта німецьким філософам. й друга політична; представники останньої хотіли, як висловлювалися деякі з них — перенести Францію в Росію“; у державному устрої вони хотіли представницької і

останнього часу архівні винаходи й розкопки вносять дедалі нові й нові доповнення до історії „декабристів“, проливають світло на невідому долю де-яких учасників повстання на Сенатській площі та членів таємних Союзів. Однак в основі суть подій у знаменний день 14-го грудня

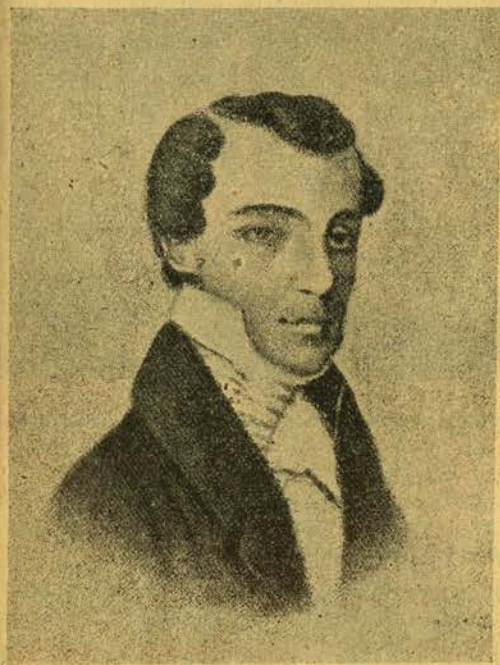
Пестель Павло Іванович. 1793—1826.

1825 р. літературою в'ясна повнотою. Коротеньку історію „декабристів“ ми наводимо нижче, наводячи виключно матеріали, що нічого, правда, нового не дають, але містять в собі особливу характерну оцінку. Незадовго до імперіялістич. різанини, охранка випустила „труд“ жандармського полковн. Рожанова-„Записки з історії революційного руху в Росії“. Видання таємне, що призначалося

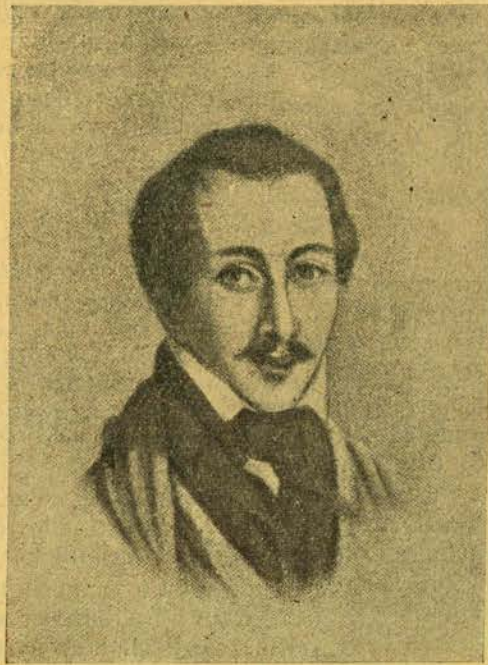
сло влювалися де-які з них — **перенести Францію в Росію**“; у державному устрої вони хотіли представницької і навіть республіканської форми правління; у громадському житті вони прагнули до ска-

Бестужев-Рюмін Михайло Павлович. 1799—1826.

Рилєв Кіндрат Федорович. 1795—1826.

Каховський Петро Григорович. 1797—1826.

Муравйов-Апостол Сергій Іванович. 1796—1826.

сування кріпацького права. З зазначених осіб військових і цивільних склалися різні гуртки; особливого значіння набрав один, заснований 1816 року, з певним статутом (складаним полковником Пестелем), що мав назву „Союз порятунку“ і мав на меті своєї діяльності—„вимагати переходу до представницької форми

правління, до конституції“ через два роки „союз порятунку“ було перетворено у таємний „союз благоденства“, що незабаром розпався на два союзи просто вже революційних: „Південний“ — з терористичним відтінком, що мав на увазі: повстання; 1) воєнне 2) знищення царської родини; 3) заведення конституції — і „північний“, що був помірніший, бо домогався лише конституції.

На чолі „Південного союзу“ стояв

що належали до „північного союзу“; 37 чоловіка, що належали до „південного“ та 23 чоловіка—до „союзу з'єднаних слав'ян.

Присудом суда було покарано 5 головних керівників: полковника Пестеля, підпоручика Рилєєва, підполковника Муравйова, Апостола, підполковника Бестужева-Рюміна та поручика Каховського.

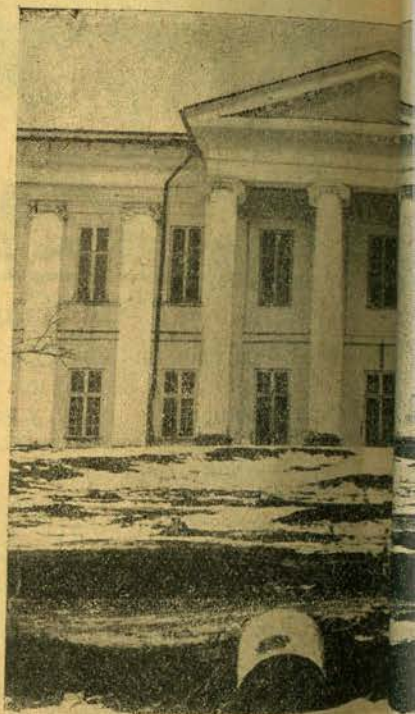
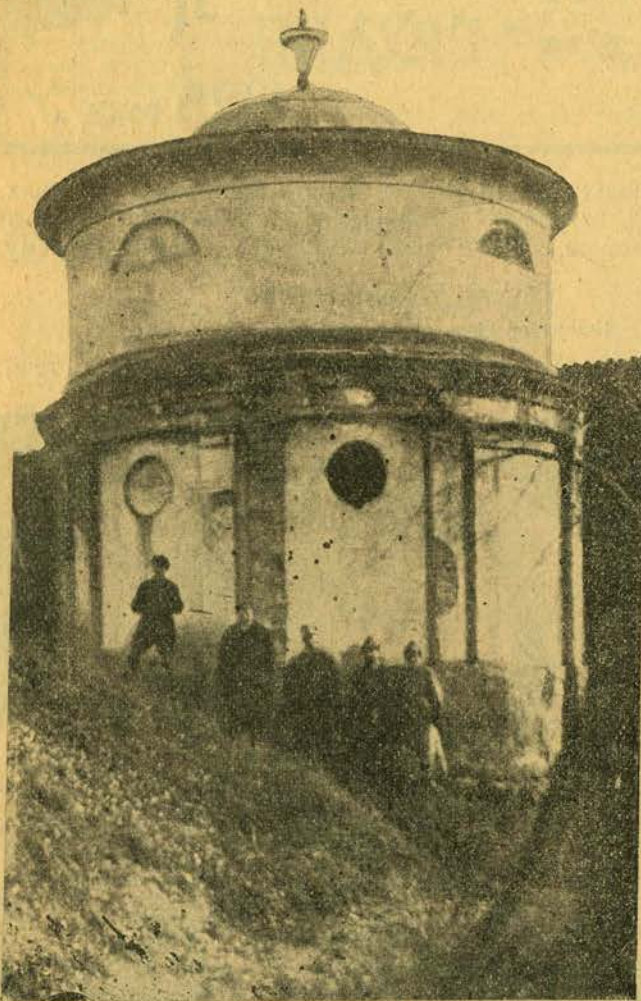
У всепідданішому докладі у справі про декабристів Слідча комісія писала:

„З них (свідчень обвинувачених) виявляється, що 1816 року декілька молодих людей, повертаючись з-за кордону, після кампанії 1813, 14 і 15-го років і ознайомившись с бувшими тоді в Німеччині таємними політичними товариствами, задумали завести в Росії щось подібне до цього. Цієї думки були Олександр Муравйов, нині одставний полковник, що спочатку гадав це таємне товариство вмістити до складу якоїсь масонської ложі, Микита Муравйов (капітан) і полковник князь Трубецької“...

Додаток до „Руск. Інваліда“ 12-го червня 1826 р. № 138.

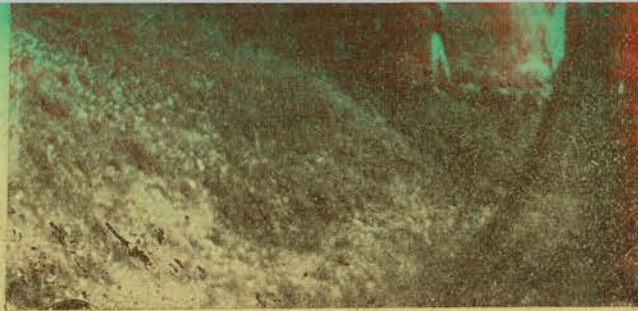
Крім того, Слідчій комісії вдалося пролити світло і на деякі заходи „декабристів“, що виходили з „отечественних рамок“. Так 22-го грудня 1826-го року Слідча комісія доносила Головнокомандуючому польської армії.

„1823-го року Сергій Муравйов і Бестужев-Рюмін (майбутні „декабристи“) звернулися до графа Олександра Ходкевича, прохаючи його ввести їх в стосунки з товариством польським; останній сказав, що депутат товариства буде неодмінно у Києві на контрактах 1824-го року. Таким депутатом був Крижанівський, що дійсно прибув до Києва і побажав увійти в стосунки з руськими представниками. Депутати „руського товариства“ —

м. Тульчин, Подільської губ. казарми козачого полку, де було розстріляно військо

Будова водяного млина в м. Кам'янці, Черкаської округи на Київщині б. власника Давидова, де відбувалась нарада південних „декабристів“. Унтер-офіцер Шервуд, що ремонтував у цей час млина, звернув увагу на незвичайне місце для зборів військової та цивільної аристократії. Його здивувала відсутність на нарадах жінок, вина та карт. Ховаючись на вербі коло млина, Шервуд підслухав про що вели розмову „декабристи“; доніс про це Аракчеєву.

армія“, розташована у Київській та Подільській губернях.

На чолі „Північного союзу“ стали брати Муравйови. Обгрунтувався він у Петербурзі. Обидва союзи перебували в постійних стосунках один з одним і мали одну спільну мету — **примусовий переворот у Росії**.

Який лад буде заведено в Росії після перевороту, змовники рішали різно; одні бажали обмеженої монархії (конституції); другі—республіки. Повний проект майбутнього устрою Росії було складено полковником Пестелем. Він називався „Руською Правдою“.

Члени союзів свої плани тримали в строгій таємниці; не зважаючи на це, Аракчеєв дізнався про існування змови й детальний доклад з цього приводу послав царю у 1825 р. до Таганрогу; коли доклад прийшов туди, імператор Олександр І-й вже помер“.

Так малює першу стадію розвитку „декабристів“ жандармський полковник. Ліберальні прагнення декабристів він вважає просто за революційні, бо у південних „декабристі“ була „страшна мета“—повалення династії,

14-го грудня 1825 р. на Сенатській площі замість того, щоб рішуче щось робити, військо декабристів послухне слабоволім проводирям, простояло в замішанні, поки військо Миколи І не розігнало його, позаарештувавши усіх „зловисників“.

А потім прозвучав останній акорд. Микола І жорстоко розправився з „декабристами“. Верховному карному судові вигуццением маніфестом від 1-го червня 1826 р. були віддані 61 чоловіка,

3) заведення конституції — і „північний“, що був помірніший, бо домогався лише конституції.

На чолі „Південного союзу“ стояв ко мандир Чернигівського полку полковник Пестель; місцем дійства цього союзу була „друга

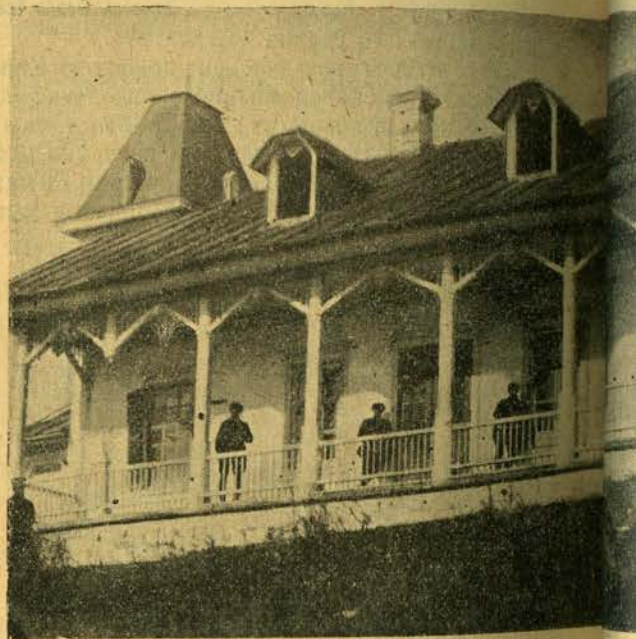
Крім того, Слідчій комісії вдалося пролити світло і на деякі заходи „декабристів“, що виходили з „отечественних рамок“. Так 22-го грудня 1826-го року Слідча комісія доносила Головнокомандуючому польської армії.

„1823-го року Сергій Муравйов і Бестужев-Рюмін (майбутні „декабристи“) звернулися до графа Олександра Ходкевича, прохаючи його ввести їх в стосунки з товариством польським; останній сказав, що депутат товариства буде неодмінно у Києві на контрактах 1824-го року. Таким депутатом був Крижанівський, що дійсно прибув до Києва і побажав увійти в стосунки з руськими представниками. Депутати „руського товариства“ — Муравйов і Бестужев прохали, щоб „польське товариство“ не допустило літовський корпус чинити опір їхнім починанням. На це Крижанівський відповів, що коли цей корпус оголосить себе на стороні государя-цесаревича, то товариство обезбруїть його, чи іншим способом змусить його до недіяльності...

„Крім того, з вимоги Бестужева було рішуче постановлено, що поляки вживуть рішучих заходів, щоб стати на перешкоді государю-цесаревичу повернутися в Росію, коли таємне товариство почне одверто діяти, причому депутати говорили про бажання, ніби-то „руського товариства“, щоб поляки того-ж самого року позбавили життя государя-цесаревича“...

По признанні Пестеля було положено: полякам поступити з його височеством государем-цесаревичем точнісінько, так-як у Росії поступлять з великими князями“.

Розправившись з «декабристами» Микола І-й у високому «штилі» з великим патосом звертається до дворянства і сім'ї—

Будинок Кам'яньського цукрового заводу, Черкаської округи де відбулась нарада південних „декабристів“

1925

лися. На них надходили доноси і треба було поспішати. Та і крім того, було «міжцарствіє». Наслідником був Константин, що ще за життя Олександра зрікся від престолу. Духівницею наступником було призначено Миколу. Духівниця ця зберігалася у Московському Успенському соборі, в запечатаному конверті з написом рукою Олександра, відкрити конверт негайно після його (Олександра) смерті. У метуші про конверт забули. Кур'єри скакали з Таганрогу до Москви з Москви до Варшави, то до Константина то до Миколи, Одні вважали за наступника Миколу

другі—Константина. А самі наступники розгравали кумедію та «вірнопожданські» про всякий випадок пристягали один одному. У військові—замішання.

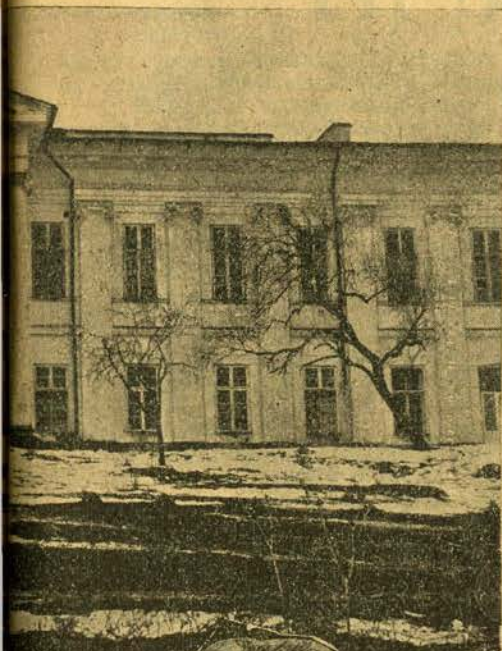
13-го грудня змовники зібралися у Рилеева. Тут постановлено було не присягати Миколі, призначити диктатором князя Трубецького, а вірне собі військо вивести на Сенатську площу. Однак 14-го грудня «диктатор» на площу не з'явився, Рилеев був у цивільному вбранні і тому не міг взяти на себе командування, а Михайло Бестужев-Рюмін був моряком і просто не міг командувати піхотою. Взагалі керувати повстанням було нікому. Утворили каре, кричали «ура» і стояли. А Микола тимчасом стягував військо, оточував бунтарів.

Енергійнішими і рішучішими були члени Південного товариства. Пестеля на Сенатській площі не було. Він був на Півдні і ще напередодні 14-го грудня його було там заарештовано. Узнавши про арест Пестеля члени Товариства «об'єднаних слав'ян» відправилися в тюрму, щоб визволити Пестеля, але Пестеля вже одвезли. Звільнили лише братів Муравйових. Після цього Сергій Муравйов і Михайло Бестужев-Рюмін (другий, не той, що був на Сенатській площі) стоячи на чолі Чернігівського полку взяли місто Васильків. Біля Білої Церкви стався бій з дивізією генерала Гейсмана. Сергія Муравйова було поранено і взято в полон. Так закінчилося повстання на півдні.

Але все-таки повстання 14-го грудня було першим, громадським а не палатним рухом. З моменту подій на Сенатській площі бурхливо зворушилася громадська думка.

«Спроба 14-го грудня не було такою безумною... говорить А. І. Герцен... Щоб було-б, коли-б змовники вивели салдат не вранці 14-го грудня, а опівночі обложили-б Зимній палац, де нічого не було готове...»

Повстання, звичайно, мало значіння. Яки ті хто стояв на чолі руху хоть скільки небудь рішуче керували салдатами, може їм удалось-би захопити

«Спроба 14-го грудня не було такою безумною... говорить А. І. Герцен... Щоб було-б, коли-б змовники вивели салдат не вранці 14-го грудня, а опівночі обложили-б Зімній палац, де нічого не було готове...»

Повстання, звичайно, мало значіння. Якби ті хто стояв на чолі руху хоть скільки небудь рішуче керували салдатами, може їм удалось-би захопити палац і швидко ліквідувати камариллю Миколи 1-го, що розгубилася.

В. Ів.

м. Тульчин, Подільської губернії.
Будинок, де проживав ПЕСТЕЛЬ

всю їх увагу на моральне виховання дітей... дворянство ограда престолу і чести народньої хай повстане на цьому поприщі прикладом для всіх інших клас. Усі класи хай з'єднаються у довір'ї до уряду...» (З маніфеста 13-го липня 1926-го р.)

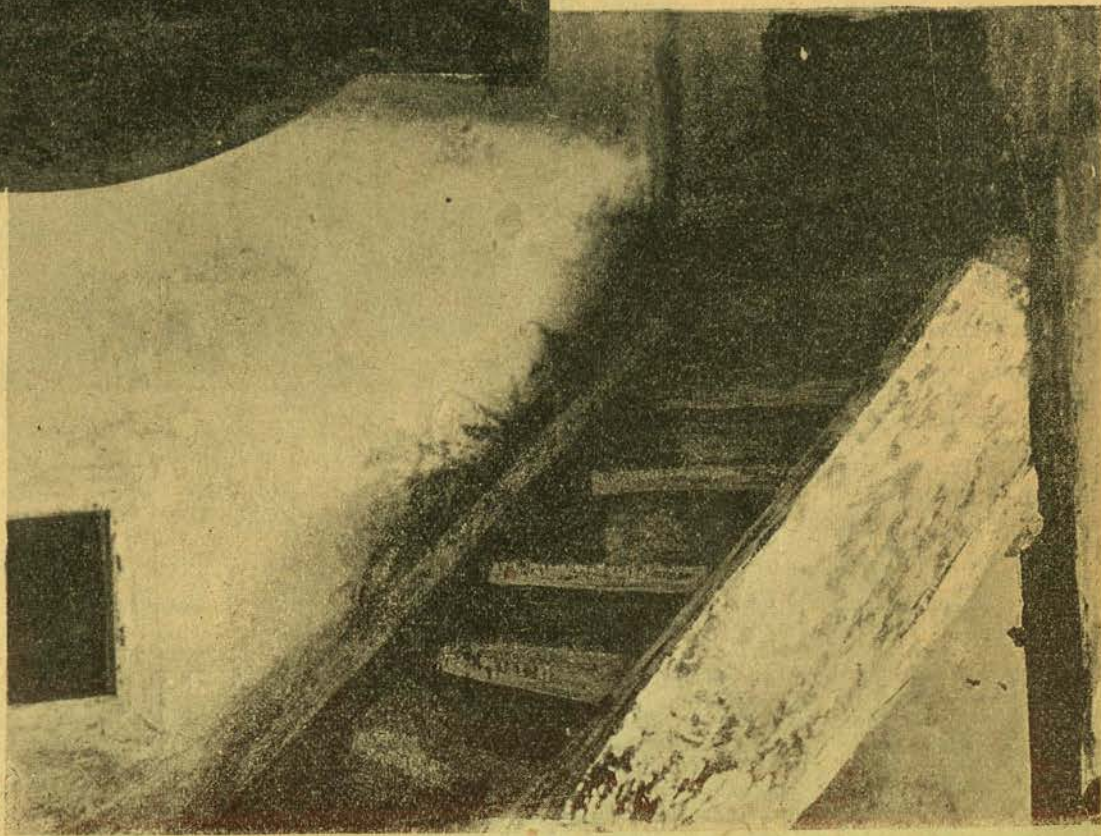
В країні стала тиша. 5 «привідців» було повішено, а останні пішли в

вдбувалися історичні

елання. Почався режим Миколи 1-го.

к невдало скінчилося діло на Сенатській

передбачали зчинити переворот на початку
смерть Олександра 1-го змусила їх прискорити
Павла 1-го було для них доказом того, що
твами можна вільно опанувати владу тим паче,
риства і «Північне» і «Південне» помітно шири-

Льох в Тульчині, де було розстріляно „декабристів“.

ВІТЕР НАД БОЛОТАМИ

I.

Жив колись тут, мабуть, суворий лісовик; подивись навкруги,—ліси чорні, болота чорні,—і лісовик сказав:—Чернигівщина!

І в'їлось це слово, прикипіло навіки й живе поки шумлять ще ліси, поки пахнуть болота.

Це так, між іншим, бо було це в лісах, на болотах, на Чернигівщині... А було от що...

З Гомеля на Десну насідали червоні, а по цей бік, од Бахмача, захищались білі. І от, ні туди ні сюди; вже два місяці так...

Стріляють одні, стріляють другі, шпурляють снарядами, розвідками наскакують і все...

Станція Доч. Чому Доч?

Дядько, що віз, оце, каптьора Шаклю Івана, казав:

— Тут їхала колись цариця. А у нас-же, бачите, болота ще й зараз, а тоді,—такі болота, такі болота!.. Переїздила цариця через гатку, а коні й рвони... А дитинка бух! і нема; це, значить, дочка царицина... От з того часу й пішло: Доч. А потім: станція Доч.

— Нічого собі брехня!—сказав Шакля.

— А я-ж почім знаю!—казали люди старі, ну й я кажу.—І дядько наївно подивився кудись, аж ген-ген.

Може вам доводилося коли бачити осінь, у лісах, на болотах, на торф'яниках? Тут вона не така, як скрізь.

Завжди тут стоїть туманець легенький, наче хтось накурив ладаном. Жовтіють берези, клени, зблідли осики, дуби, мхи й луки, а горіховий чагарник почервонів, засмажився, замислився... Усе замислилось,—чудово, мрійно і все стоїть в тумані. І починає здаватись вам, що все збиралось умирати, але зараз тільки впізнало мудрість життя; і мріє, і хоче й не хоче вмерти, і вмере і не вмере.

І тоді приходиться печаль,—тиха, як міжпланетна безмежність, сіра, як небо, золота, як ліс...

Забув я ще сказати про коряві груші... До чорта їх у лісах на Чернигівщині. А я так люблю дивитись на них в-осени! Стоять ото вони, здаля,—так прямо голови стареньких бабусь, зблизу,—кору налито залізом, листя налито залізом, і у всьому щось старе-старе і надзвичайно мудре.

Уночі гудуть дуби—гудуть і стогнуть. Тоді салдати купують свічок (ось тут недалечко у діда залуничника)—і ріжуться в карти. Грають до нестями по цілих ночах; ставлять донські та керенки...

Іноді примоститься до салдат і офіцерик,—який-небудь командир взводу, що приїхав з фронту, або по хворісти, або по справах...

Іх тут багато було таких; сірих затертих кадровими таких, що в більшовиків служили, а потім перебігли сюди... Не горді були офіцерики; понохали духу «совецького», обтерлись.

— Словом наші ребята; не те що кадрові шкури!—казали салдати.

Ну й шана-ж така їм була цим перебіжчикам; пульмани були не для них, взуття в них драпе, їжа салдацька.

Салдати часто шуткували:

— Зажарювай на салдацькому по оженію, ваше благородіє?

От сьогодні, в крайньому вагоні ріжеться з салдатами в карти взводний першої роти прапорщик Зайцев. Він банкує. Каптьор другої роти Ріпа хлопнув банк керенкою:

— Крою вас, господин прапорщик!

Гарне, майже дитяче, обличчя прапорщикове показує крупні зуби,—сміється... Прапорщик тягне карту програє й каже:

— Паршиво... Програв усі, а хочеться ще пограти.

Каптьор першої роти Шакля Іван обміркує:

— Дати-б йому грошей хіба? Хай грає... А ось пригодиться й таке барахло.

Зайцев бере гроші. Грають...

Темно навколо вагонів. Гуркотять, то ті, то інші двері й хтось поливає прямо з вагона.

II.

У пульмані полковник вістує, вскидає на ад'ютанта стомлені очі й каже:

— От що капітан... Понабирали ми оцих хахлів Бахмачських, а вони нам потяг увесь забруднили. Чорт-зна-що! Того й дивись, що сироту роздавиш.

Сором, капітане!.. Підтягніть там кого треба, і в наказ!..

— Добре, полковнику!

Полковник кидає карти, поєіхає:

— Н... да... салдати... Скільки там утікло сьогодні?

Ад'ютант мнеться:

— Не багато, полковнику; з усього полку двацять три. От другого дня...

Полковник схоплюється ходити... Офіцерам незручно: заку-

тя; і мріє, і хоче і не хоче вмерти, і вмере і не вмере.

І тоді приходиться печаль, — тиха, як міжпланетна безмежність, сіра, як небо, золота, як ліс...

Забув я ще сказати про коряві груші... До чорта їх у лісах на Чернігівщині. А я так люблю дивитись на них в-осени! Стоять ото вони, здаля, — так прямо голови стареньких бабусь, зблизу, — кору налито залізом, листя налито залізом, і у всьому щось старе-старє і надзвичайно мудре.

Осінь...

Це вже груші пообчесала дівора й на горищі лежать, ото, там груші, улежуються й пахнуть... Я-ж не можу сказати, як пахнуть вони, не можу, бо немаю сили. Понохайте коли-небудь самі, і запам'ятайте.

А дядьки хитрі!.. Поскладували груші оті на горище й тільки салдат до двору сала, там, чи що прохати, — дядько зразу:

— А може вам груш?..

Ну ясно, хто-ж таки не згодиться помириться на цьому? Сипне, ото дядько півмішка, а опісля всміхається:

І добре, що поназбирала дівора юрінди цієї, а то й довелось би давати сала.

Хитрі дядьки, одне слово.

Станція Доч, — це штаб полку. Насправді тут вже нема ніякої станції, — залишилися на ній: півтори стінки вокзалу, півтаблички з написом: „Ія Доч“, дзвоник з мотузом та купа щєбеню.

Це йшли тут чехословаки з есерами й били по більшовиках з французьких гармат.

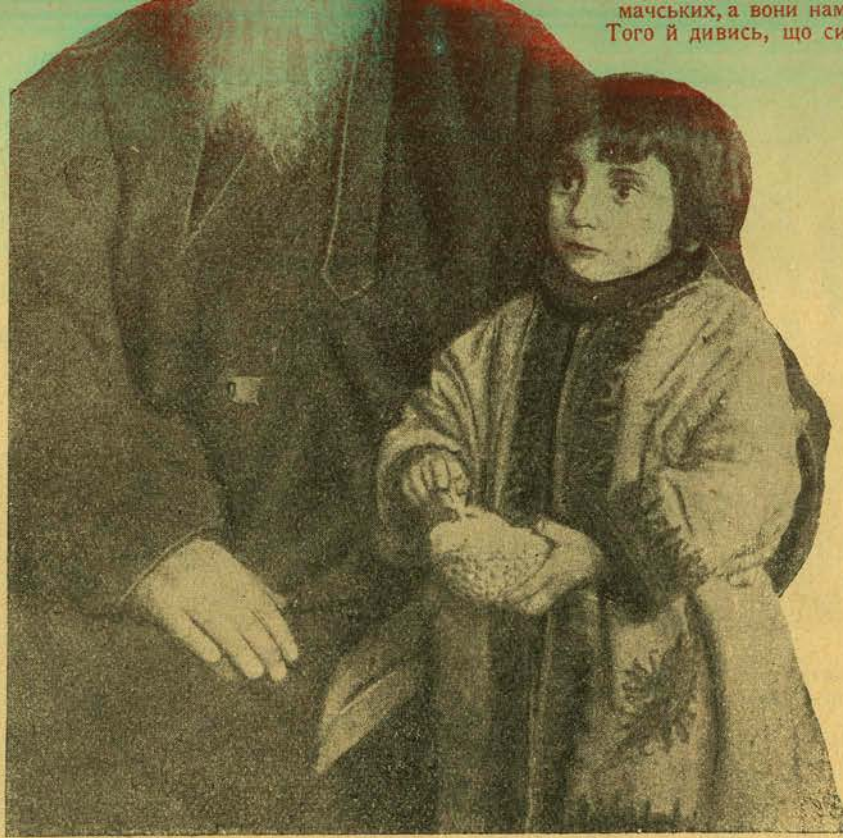
Так ото вам, — станція... На одній колії, — низка брудних вагонів пульманівських, а по другій, — бігав панцерник. Він знімався зранку й летів до мосту на Десні. З того боку вискакував маленький, як півень більшовицький панцерник і починалася баталія. І бухало, ото, бухало, і в вогкому болотяному повітрі, здавалось, хтось хворий важко кашляє в подушку. А потім затуркотять винтовки, — теж глухо, як кленова дідова колотушка... Незвичний-би подумав: „Іде наступ“, а тутешні знають:

— Від нудьги розважаються; робити нема чого.

І лле листя золоту печаль, стоїть туманець, пахнуть болота, і життям і смертю... І тоді здається, що це все не насправді, що це все у ві сні і сон той болотяний, тисячероковий, важкий і прозорий.

У пульманівських вагонах; полковник, офіцери, так звані — кадрові, що прийшли з Дону, кухня офіцерська й баронеса (про неї опісля).

А в вагонах червоних; писарі всіх рангів каптєрїя, воші, завбільшки з клопа та блохи, що салдати їх зовуть «кавалерією».

Рабіндранат Тагор — великий індуський ф лософ-письменник — поет.
Остання фотографія.

Загалом підтягнути.

— Слухаю-с!

Полковник ходить, бурчить:

— Куди уїдемо з такою організацією?

Дисципліна — ноль пропаганда — ні к чорту! Лазить отой рижий дурак з Освачу, як його?.. Читає про голубе небо Росії, про безмежні степи, про споконвічних предків... Дурак! Які тут предки?

У полковника навинчувались нерви. Він, мабуть забув, що перед ним ад'ютант і накинувся на того:

— От учора... Висить отам на стіні плакат отой, Осваговський... На плакаті гави, більшовики тягнуть на папірть Христа, і Троцький з обличчям Мефістофеля на все це дивиться... Це ми, бачте, агітуємо; подивіться, мовляв, який отой Троцький: Христа он на розіп'яття жене! І дивляться наші салдати, дивляться... „А що, — говорить один, — подивіться хлопці який цей Троцький; як у сатани очі... Хіба-ж цей не поведе?“ Це звється, що агітуємо ми... Ех лапті ликові!..

І цього в більшовиків учитись треба!

мачських, а вони нам потяг увесь забруднили. Чорт-зна-що! Того й дивись, що сироту роздавиш.

Сором, капітане!.. Підтягніть там кого треба, і в наказ!..

— Добре, полковнику!

Полковник кидає карти, поєіхає:

— Н... да... салдати... Скільки там утїкло сьгодні?

Ад'ютант мнеться:

— Не багато, полковнику; з усього полку двацять три. От другого дня...

Полковник схоплюється ходить... Офіцерам незручно; закурюють.

— Грайте, панове офіцери, будь-ласка, — каже полковник, а голос такий, наче «їдїть к чорту».

Офіцери підводяться, хтось обсмикується; хтось каже щось подібне тому, що вже всі зморились.

Полковник ходить:

— Лишіться, капітане!

Ад'ютант стоїть в „струнку“.

— Упіймати двох-трьох дезертирів, — каже полковник, — і розстріляти для прикладу; на очах у всіх... Нехай дивляться... В наказ і прочитати по всіх ротах... Чуєте?

— Слухаю полковнику!

— От ще що... Завтра мені список усіх кадрових, Донців наших... Секретний наказ для них заготовати про догляд за офіцерами цима перебіжчиками. Сором, капітане; деякі з них в карти ріжуться, з салдатами яшкаються, честь офіцерів ганьблять...

Побачили мене салдати, паршивці, і під козирьок... Очі як миші... Бачу, так і пре від них більшовизієк. Мабуть, сьогодні ті самі з двадцятьо трьома втікли...

Ад'ютант усе відступав од полковника, полковник опам'ятався:

— Вибачте, капітане... Нерви голубе!..

Капітан козирнув, відчинив двері надвірні й застиг; він когось штовхнув дверима, хтось зірвався зі східні й впав.

— Хто?—закричав ад'ютант.

— Я, господин капітан.

— Хто?!—заревів полковник.

— Я... каптінарус першої роти.

Полковник затремтів:

— Іди сюди паршивець.

Чатовий! Де чатовий?!

А чатовий присів на східні поруч, і поснув під вітер,—солодко. Снились, мабуть: жінка, діти, село, та мало чого... Він схопився й клацнув затвором.

— Я клацну тебе! Перед тебе полковник!.. Ходь сюди сонна тетеря! Розводящого!..

— Що ото там?— носилось по вагонах,—полковник репетує? Може більшовики вже пруть?..

І свічки: пихк, пихк... Вмить: тихо, темно, мертво...

Полковник показав розводящому на чатового:

— Убрати цього дурня в карцер... Гарного чатового сюди... Завтра розберемося.

Полковник обернувся до Шаклі:

— Ну ти, каптенармус першої роти!.. Кажу, чого під дверми стирчав? Тільки не бреши брате; зуби виставлю, і в двадцять чотирі години...

«Отут я й пропав!—майнуло в Шаклі,—ну якого чорта скажеш йому?» І брякнув, не думаючи, навмання, зразу:

— Господина коменданта поїзда іскав, господин полковник!

— На віщо тобі комендант? Хто послав?

— Сам іскав, господин полковник, так-как замітив тут подозрительность некоторую.

— Де?

— Тут, поблизу поїзда, господин полковник! Вийшов я про себе помічниця немного, а оттуда он, із ліска, підкрадаються четверо з ружами. «Чи не більшовики?» Це я думаю, і тихенько: «Хто там?» А вони й прилягли...

Полковник вертів Шаклю очима, але сині, майже дитячі, очі Шаклі дивились ясно й спокійно. Полковник сказав ад'ютантові:

— Взяти тихо офіцерів декілька, салдатів добрих десятків і пошарудити навколо... Без гаму тільки!

— Слухаю!

Ад'ютант вийшов.

— А ти-ж хто такий будеш? відкіля сам?—спитався полковник у Шаклі.

— Добровілець я, господин полковник... Відтіля, з більшовицького берега утік... Життя не було...

Полковник йорзнув:

— Ну, ну!..

про те, як більшовики, по тім боці Десни, застыбали на смерть його багатія-батька, як брата вбили... І вирішив він, Шакля, більшовикам помститись. І от двоє тижнів тому переплив він Десну... І тільки-но з очерету виліз; а тут його прапорщик Зайцев, з салдатами; хвать!..

До бальйонного штабу, направив... Тут його. Шаклю господин капітан Іванов в шори взяли й розстріляти хтіли, та, спасибі, дружина їхня, госпожа баронеса сказали: «А мені цього салдатика жалко!» Ну поговорили ото господа офіцери й определили на фронт.

А як він, Шакля, та в батька старшим сином був; не служив у салдатах, то куди-ж йому в стрій? Ну, через те взяли, та в каптьори його й сплавили.

— Ні, ти вже мені, брате, винтовку держати вчись.—казав полковник.—Таким салдатам до офіцерів треба доходити.

— Так точно! Неможу-ж я більшовикам помститись тим, що перевозитиму хліб на фронт.—Казав Шакля, а сам ніяк не міг порозуміти, чи вірить йому полковник, чи приставляється.

Полковник позіхнув. Шакля змовк.

«Повірів він, чи не повірив?»—дрючком застряло в Шаклі.

А брехня гарна була. Це вже двічі її розповідає він, і жадного слова помилки. Воно дійсно так і було з менту коли спіймав його Зайцев, але до цього було трошки не так.

Три їх брати, Шаклі, було на тому березі; Іван, Грицько та Панас. І голота така, що аж-аж!.. Полюбили двоє братів революцію; за віщо-б, ви думали?..

А так... Усій наволочі, що знучалася колись, хвоста вкрутили. Волю почули, землю намацали: «Наша, брате, вона й нічия друга». Ну й пішли двоє; Іван та Грицько в «Красну гвардію». З «марксизмом» там познайомилися...

А марксизма ця,—вона тебе до всього доведе. І довела: прийшов Іван до політрука: «Так і так...»

— Доздрів я товаришу политкоме по всіх лініях. Хочу комуністом бути

А політком по плечу Івана: «Ач коли надумав, чортів хахол.. Давно вже слід!» Подився на Івана, брат. Грицько Шакля, та й собі тудиж... Полюбив і третій брат революцію, та тільки трохи з другого боку.

Землицю підбрав ту, що дали, а далі спекулювати пішов, сіль тягати через фронт, гроші складати, в куркулі влучати...

Треба більшовиким зараз. Десну перелізи, а перелізи її, спробуй! Треба значить розвідати, момент

четверо з ружами. «Чи не більшовики?» Це я думаю, і тихенько: «Хто там?» А вони й прилягли...

Полковник вертів Шаклю очима, але сині, майже дитячі, очі Шаклі дивились ясно й спокійно. Полковник сказав ад'ютантові:

— Взяти тихо офіцерів декілька, салдатів добрих десятків і поширудити навколо... Без гаму тільки!

— Слухаю!

Ад'ютант вийшов.

— А ти-ж хто такий будеш? відкіля сам? — спитався полковник у Шаклі.

— Добровілець я, господин полковник... Відтіля; з більшовицького берега утік.. Життя не було...

Полковник йорзнув:

— Ну, ну!..

Не брешти тільки... Все-одно наведу справки.

Шакля гірко усміхнувся:

— Ти чо-го-ж смієшся?

— Та як-же, господин полковник!.. Вам вірою; правдою; по совісті, значить, а ви отаке... обідно!

В голосі Шаклі було стільки щирого й болючого, що полковник ухопив його за плечі й всадив:

— Сядь і не ображайся; дурак! На папиросу... За всіх вас брате, душею боліти доводиться... Кури!..

Шакля за-тягся, і чи од кріпкого тютюну, чи од радості, у голові стало легко й п'яно.

По-за вагонами гуділи дуби. Десь далеко хлопнув постріл.

Полковник курив; а Шакля розповідав йому

льки трохи з другого боку.

Землицю підбрав ту, що дали, а далі спекулювати пішов, сіль тягати через фронт, гроші складати, в куркулі влучати...

Треба більшовиким зараз. Де с н у перелізи, а перелізь її, спробуй! Треба значить розвідати, момент влучити... І послали розвідників, а з ними й Івана...

Іздить тепер Іван коптьориком і через братву каптьорію та через писарчуків все знає. А як проїздить він лісою дорогою, що біля Десни, майже, лежить, так тут дядько Іванові й зустрічається; він, або дерево рубає, або дровця збирає... Іван гукне дядька, закурити попрохає, одійде од возу: туди, сюди та й поговорили. А візниця кожен раз новий; чорта він там втямить... Поговорять... А тоді дядько, (це брат Іванів, Грицько), ліском, ліском, а там у човен і пропав в осокорях... Щевчора він казав Іванові:

— Штаб сказав, щоб ти повертався. бо розвідав уже досить.

Свято Жовтневої революції в Зінов'євську. Відкриття пам'ятника т. Леніну.

— Ні Грицько, ще не досить; бронепотяг застряв мені в голові; все міркую, щоб з насипу спустити його.

А сьогодні чорт дьорнув: вийшов до вітру, а в полковницькому пульманові світло, чатовий спить...

Може держать нараду? Може важне що?

І послухав неважне, і попався.

Чи повірив полковник? Чи не бере на геца?

Наче дримає полковник, наче забув про Івана, довго так...

Стукнули в двері. Увійшов ад'ютант:

— Усе спокійно, полковнику! Ні де—нічого!

Полковник позирнув на Івана:

— Утекли значить... —

Пронизав Івана очима:—Іди.

Проводив Івана поглядом, аж до дверей, і до ад'ютанта:

— Завтра все взнайте про цього каптьора й встановіть догляд над ним. Наче нічого, але... Може-ж бути звязок... Прослідкуйте...

— Добре, полковнику!

III.

Чорно на дворі, як на болячому дні. В дубах гуде вітер. Іван іде вздовж потяга й радіє.

— Як-же; обдурив самого полковника... А був перепльот,—добрий!..

На дворі добре. Вітер прямо з більшовицького берегу мчить добрий свіжий вітер. Іван спинився:

Що за чорт! Щось ввтузиться попід вагоном, сопє й біліє щось; наче жіночі ноги.

— „Чи не баронеса? Тільки з ким?

І захотілось злякати:

— Акви!

Вскинулось:—Хто тут?—голос Зайцева.

— Це я, каптьор першої роти, Шакля! Винуват, господин прапорщик!

Зайцев захихикав. Іван було пішов, але баронеса гукнула:

— Шакля! Шакля! Голубчику... Ідіть сюди!

— Якого їй чорта?

Підійшов, баронеса нахилила його до себе:

— Шакля! Гарний салаатик... У-у-у! У тебе такі голубі очі... Шакля!

Довго Іван думав, і про бога, що його нема, і про правду, що її теж нема, додумавсь, аж до того, що й загалом на світі нічого нема крім, хіба, чипухи.

Дрімалося під вітер, набігав сон і ввижалося, що на Дочі вже весна, і ні війни тобі, ні потяга, а самісінька весна та вітер... Хороше... І верзлося ще, що із могили розтріпані червоноармійці піднялися; вони високі й прозорі, все росли, росли... А в середині у червоноармійців березки видко, ті, що біля могили ростуть.

Ось уже й червоноармійців нема, стоять самі березки, і полковник в них із гвинтовки націляється.

Ще багато де чого верзилось, а потім таке вважалося, що Іван маленький; спить під батьківським кожухом, у лісовій халупі. Хороше, за халупою вітер гуде.

Мати кажуть, що то домовий. Уже й в хату заліз домовий;—лапу під кожуха протягує, а Іван кричить:

— Ой, мамо!

І нахилиється мати, її тепле волосся лоскоче обличчя:

— Спи, Івасику!

Голос материн гарний...

А чого, ото-ж баронеса кричить. Відкіля?..

Іван прокинувся. Мати, то сон. Це вагон... А за дверима, так і є, кричить баронеса:

— Шакля, Шакля! Відчиніть, я змерзла!

„І чого шкрябається?

А чортова сучка“.

Вскочив, злюче дьорнув двері.

— Шакля, голубчику, візьміть, змерзла.

Він її втяг, хотів пошукати їй місця, а вона вчепилася:

— Я з вами. Зогрійте мене! Я змерзла.

Шаклі було огидно й жалко її й дратувало його, її п'яне тіло. Він кинув баронесу на сіно. Вона тулилась до нього:

— Зогрійте мене...

Шакля давно не знав жінки, а баронеси й зовсім; коли їще трапляється така? Він навалився звірем.

IV.

Закарпатська Україна. Гуцули на лісових роботах.

тузиться попід вагоном, сопє й біліє щось; наче жіночі ноги.

— Чи не баронеса? Тільки з ким?

І захотілось злякати:
— Акги!

Вскинулось:—Хто тут?—голос Зайцева.

— Це я, каптьор першої роти, Шакля! Винуват, господин прапорщик!

Зайцев захихикав. Іван було пішов, але баронеса гукнула:

— Шакля! Шакля! Голубчику... Ідіть сюди!

— Якого їй чорта?

Підійшов, баронеса нахилила його до себе:

— Шакля! Гарний салаатик... У-у-у! У тебе такі голубі очі... Шакля!

На Івана дмухнуло, як з бочки: баронеса була п'яна.

— Удїрай відділя к чорту!—кричав прапорщик Іванові на вухо.— Не мішай, чорт!

— Шакля!—кричала баронеса, наче з-під подушки.

Іван счез. Баронеса відштовхнула Зайцева:

— Ідіть ви, прапорщик... Мені холодно... Ну геть-же, геть!

Зайцев благав, баронеса пручалася; Зайцев плюнув, баронеса пішла.

Знали всі баронесу цю. А офіцери тягали її куди кому захочеться. Командир першого батальону капітан Іванов, підібрав її десь у місті. Знали всі, що таке баронеса, а чоловік не знав, мабуть, як і завше, доведеться йому взнати останнім.

Ще тільки вчора, полковник заборонив пускати баронесу в думанівські вагони й наказав ад'ютантові:

— Треба-ж врешті повідомити про цю гидоту капітана Іванова. Це-ж чортзна-що!.. Все-ж таки вона дружина офіцера.

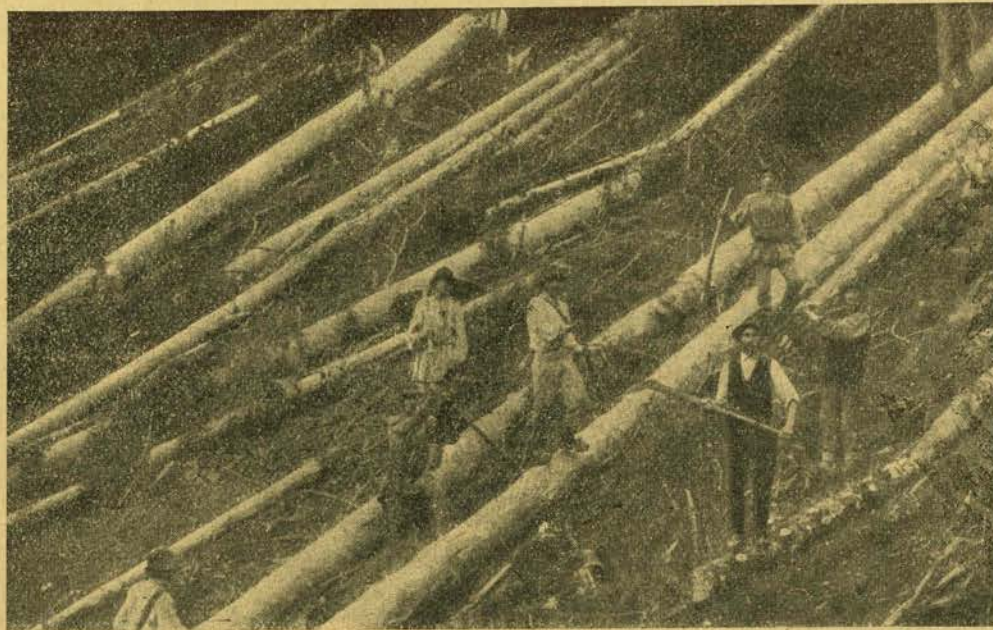
Ад'ютант порадивсь з офіцерами й вирішено було підготувати потроху капітана Іванова. А баронеса поки-що перебравась у салдатські вагони.

Іван заліз у вагон, ліг на перетерте сіно й довго не міг поснути. Лізло в голову всяке, а найбільш—червоноармійців двоє, що їх розстріляли по наказу полковника куховари з офіцерської кухні. Мало хіба тих смертей бачив Іван на фронтах,—і нічого, а тут чудно стало... Стирчить і стирчить у голові:

— Як це так? Не стрельни куховари—люди були-б живі, а стрелонули й нема.

Сьомий день лізе це Іванові в голову, він його жене, а воно лізе особливо, коли ляже спати.

Закарпатська Україна. Гуцули на лісових роботах.

Гуцули на лісових роботах. Спуск з верхів у долину дерева.

Шаклі було огидно й жалко її й дратувало його, її п'яне тіло. Він кинув баронесу на сіно. Вона тулилась до нього:

— Зогрійте мене...

Шакля давно не знав жінки, а баронеси й зовсім; коли [ще трапиться така? Він навалився звірем.

IV.

Чи встало, чи не встало сонце ранком; не видно нічого по-за хмарами. А от туманець встав, встали каптьори.

Панцерник уже побіг прямо в золоте лісу.

Каптьори сипонули до волости, хто скоріше.. Там соцькі наготували підвод; уже чекають дядьки. А кожному каптьорові хочеться кращу підводу дістати.

До Івана причепився Зайцев:

— Я з тобою, Шакля...

— І охота вам, ото, ноги бити. Я з підводою прямо сюди підкатю.

Зайцев усміхнувся.

— Добре, Шакля.

Ах і гнав-же Іван сьогодні підводчика:

— Ну дядьку, ну!

— Так що-ж ну?... Ви-ж бачите яка дорога?... А шкапинка яка?...

Але дядько нахлистував шкапинку по ребрах.

Ніколи було Іванові й назад подивитись; хто ото там трусить за ним верхи.

А їхав то сам комендант потягу.

А коли в'їхали в ліс, то комендант боком, боком, проміж дерева та кущів, зовсім од Івана близько.

Довго їхали так. Комендант уже думав, що зря за цим дуренем плентається, вже хотів на дорогу виїхати, але побачив таке:

Дядько дрова збирає... Спинився Шакля, гукає дядька, але хіба його догукаться.

— Іч обернувся, ледащо; не йде чортів хахол до салдата... Закурити Шакля прохає... Іч, розговорилися!... Послухати-б, про що... Про юрінду мабуть... Звісно, мужик з мужиком...

Комендант уже було себе виявав (здря, мовляв, плентаюся), як побачив: дядько й не подививсь на свої назбирані дрова, озирнувся і пішов прямо в ліс.

— Шакля, голубчику, візьміть, змерзла.

Він її втяг, хотів пошукати їй місця, а вона вчепилася:

— Я з вами. Зогрійте мене! Я змерзла.

— А ну, ну!

Комендант по коневі, коли дивиться—дядько по лісові струже, аж курява йде, ще по коневі, а дядько в кущі...

Бачить недобре Грицько, а комендант уже близько, аж трискотять кущі під конем. Заліг Грицько в кущі, стиснув нагана:

— Ну, не видай.

Гухнуло. Рванувся кінь.

Президія ВУРПС'у на чолі з новим головою т. Радченко (в центрі).

Комендант, як мішок майнув у повітрі й шелеснув у кущі.

— Ще раз, по коневі!

Гухнуло. Кінь рванувся, старий нагана й упав на землю.

— Упіймай мені отих солевозів.

Через п'ять хвилин „солевози“ вже перед Хилковського.

— Розгружайсь!—сказав Хилковський.

— Ваше благородіє...

— Розгружайсь!

— Господин офіцер!..

Савко дав прохачеві в спину приклада, той розтявся, промовив було „ваше“, але в нього в бороді хряснув чобіт Хилковського:

— Я покажу вам як шпигунство розносити! Я вам покажу сіль...

Хилковський вже кинувся було до останніх, але йому подали телефонограму. Сповіщалось, що в розтошованні другої роти, через Десну перескочив хтось у мужицькому одягові й одстрілювався з нагана.

Безумовно шпигун. Бо недалеко знайдено забитого коменданта полкового потягу й комендантового коня.

Хилковський не читав далі. Він позеленів, затремтів і вказав на селян:

— Савко, покажи їм грушу!..

Селян потягли.

Стара була груша. Колись вона родила свої маленькі грушки і в-осени обсипала їх, якщо ніхто їх не обтрушував.

Тепер на груші цій часто бовтався хто-небудь, бо Хилковський нікого не любив випускати з рук своїх живим, хто тільки попадався з того боку десни.

Один селянин уже висів і хрипів на гиляці, а другого Савко підтягував на віжках і всіхався так звичайно, наче тяг з колодязя воду.

У кущах стогнала баба:

— Голубоньки!.. Ну хоч цілою ротою, тільки не губить! Семеро їх діток у мене... Не губить...

Уже скинув з воза провізію каптьор Шапля. Він поспішав:

„Грицька бачили, коменданта забито...“

Скоріш відціля, к чорту!“

З по-за кущів салдат вивернувся, — оскраженілий, як п'яний:

— Хочеш серги на груші бачити, он там?..

— Що?

Салдат хихикнув:

— Більшовики там бовтаються,— на груші.

Президія ВУРПС'у на чолі з новим головою т. Радченко (в гентрі).

Комендант, як мішок майнув у повітрі й шелеснув у куці.

— Ще раз, по коневі!..

Гухнуло. Кінь рибонув, став навздибочки й упав на спину.

— А тепер ноги!..

Усе миготіло повз Грицька, по обличчі стьобали гілки.

— Стій, та стій!..— кричав Іван на візницю.

— А я що зроблю,— виправдувався дядько, — вона в мене, як розженеться коли, то одразу не спинеться, самі ноги біжать...

— Стій! Мовчи!

Довго прислухався Іван. Десь хруснула гілка, а далі тихо.

— Мабуть так... Хіба мало стрільців?..

Дядько галдівсь:

— І що, ото слухати? Ще-ж скільки їхати?..

— Ідь!

Шаклю перегнали баронеса й Зайцев. Баронеса крикнула.

— Здравствуйте, Шакля! Харч везете?..

Зайцев усміхаючись помотав на Шаклю кулаком. Баронеса довго озиралася й Шаклі було огидно.

V.

Командир першої роти, полячок Хилковський мріяв Чернигівом; там у нього мати, дружина й власний будинок. Аби дірватися тільки, а то провчить він більшовиків Чернигівських; від нього не сховається й жаден, під землею знайде.

— Чисто буде, як вода в Десні,— хвастився він перед салдатами.

Жовтий, низенький, з великим черепом, з запалими щоками й очима голодного звіря Хилковський нагадував упокійника. Сьогодні він не в дусі. Він сидить у лісовій халупі дивиться в вікно й бачить, як по дорозі двоє дядьків та жінка прямують з сіллю на Десну.

— Савко!

Савко, так собі,— на вигляд звичайне й нікудишне хлоп'я був за коноха, за ад'ютанта, за ката й за улюбленника Хилковського

— Я, господин поручик!

обить! Семеро їх діток у мене... Не губить!..

Уже скинув з воза провизію каптьор Шакля. Він попішав:

„Грицька бачили, коменданта забито...“

Скоріш відділя, к чорту!“

З по-за куців салдат вивернувся, — оскажений, як п'яний:

— Хочеш серги на груші бачити, он там?..

— Що?

Салдат хихикнув:

— Більшовики там бовтаються,— на груші.

Шакля кинувся прибіг і зомлів:

Баба висить; Приська Голоп'ятенкова,— хороша баба, ще й з трясовини колись його малого витягла, чоловік її висить і невже?.. брат Шаклін висить, Панас...

Пам'ятник т. Леніну, збудований у м. Проскуріві.

„От і доспекулювався“.

І захотілось підвести гвинтовку і раз, раз!.. Але гвинтовки не було. Зарябіло в очах.

Підійшли, баронеса й Зайцев.

— Це я їх, господин прапорщик!— хвастається Савко і всміхається. Зайцев червоніє, відводить очі й легенько тремтить,

Сучасне англійське мистецтво.

А баронеса? У неї на обличчі вираз такий, наче вона віддається комусь.

Перед Івана майнула ніч:

„Зігрійте мене!“..

І прониза Шаклю дриж, наче всі болота, скільки їх не було, разом пройшли наскрізь його.

— Шакля!—і баронеса, якось ніби-то потяглась до нього.

Іван почув, що душно йому, що треба розірвати коміра... Він дико глянув навколо й кинувся геть... Баронеса за ним:

— Шакля!..

Іванові здавалось, що за ним женеться жаба; в спину йому було холодно.

— Шакля!..

Іван обернувся:

— Блядь паршива, геть!

Баронеса тяглася:

— Ходім зі мною. Шакля!..

Іван штовхнув баронесу в груди.

Вона впала, заголились ноги й знову вираз такий, наче вона віддається комусь.

Шакля кинувся до возу.

VI.

Наступ почався зовсім несподівано саме тоді, як повертався Шакля із роти до штабу.

М'яко котився віз по болотяній дорозі, тихо гомоніли колеса, пахло від дядька кізяками й від коняки потом. Над Чернигівщиною вже висіла чорна ніч і було тихо в лісі. І раптом, гупнуло зразу з декількох гармат, тріснуло ніби над головою й розкололо ліс.

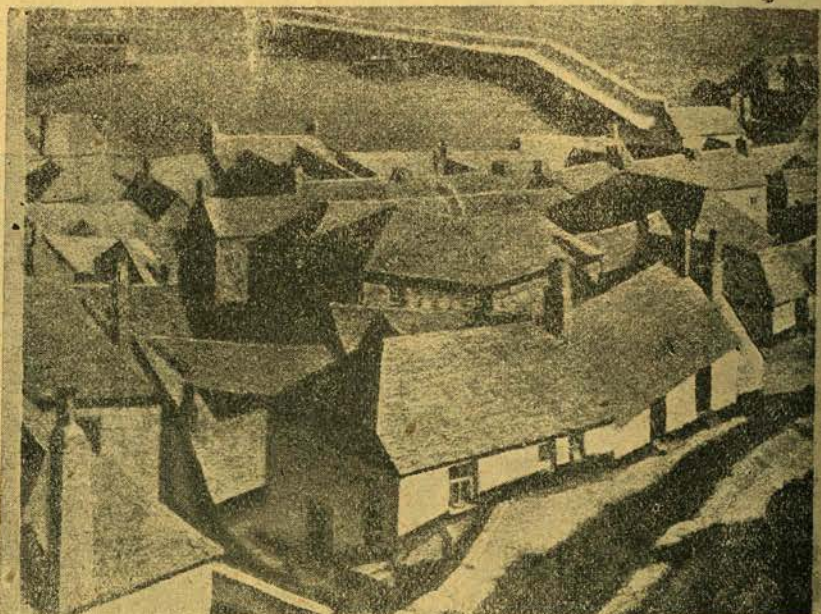
А коли переляканий дядько вискочив з лісу на торф'яники, то на Десні вже гуло широко, аж поки досягало вухо.

„Отце так наступ! — думав Шакля, — чорта з два встоять тепер білі!“..

І він їхав до штабу, а чого,—і сам не знав.

Біля штабу була метушня й тривога; тягли в потяг офіцерські речі, а хтось кричав у п'ямі:

— Усіх озброїти, і писарів і каптьорів... Видати набоїв всім!..

від дядька кізяками й від коняки потім. Над Чернигівщиною вже висіла чорна ніч і було тихо в лісі. І раптом, гупнуло зразу з декількох гармат, тріснуло ніби над головою й розкололо ліс.

А коли переляканий дядько вискочив з лісу на торфяники, то на Десні вже гуло широко, аж поки досягало вухо.

„Отце так наступ! — думав Шакля, — чорта з два встоять тепер білі!“..

І він їхав до штабу, а чого,—і сам не знав.

Біля штабу була метушня й тривога; тягли в потяг офіцерські речі, а хтось кричав у п'яльці:

— Усіх озброїти, і писарів і каптьорів... Видати набоїв всім!..

Незрозуміло було Іванові: чому це так озброюються й куди так спішать.

У п'яльці, біля вагонних колес; дві салдатських постаті:

— Куди це ми?—питається пошепки один.

— В похід, братишка! На Бахмач дьору даюм. На Ічні більшовики прорвали й пішли в обхід.

— Ну?

— А що-ж ну?...—розсердився другий,—що ну?! Додому тікати треба, от що!

Шакля наливавсь радістю,—він п'янів.

Панцерник швидко набирив снарядів. Іван дививсь:

„Спішіть, братця, спішіть!.. Тільки, здається, ваше не виспішіться!“

— Матвій, чорт, ключа куди задівав?!—кричав хтось на панцерникові.

— Якого там тобі ключа?

— А того, для рейок!..

Єгипетська цивілізація 39 століть тому. Група пекарів та броварів готують пиво та хліб принцеві у лісі. В наслідок археологічних розкопок у Єгипті, Музей Красивих Штук у м. Бостоні (Америка) відкрив доступ глядачам до найдених річей. Крім труни, мумії принца, найдені ще рельєфні виображення з повсякденного життя принца.

Зверху—картина художника Д. Пронтер—„Рано вранці“; унизу—картина художника Е. Пронтер—„Смерть укротителя“.

Шаклю пронизало:

Так от-же дурак! Ну як цього було не зміркувати?... Тут-же, в штабному потязі, в ремонтній майстерні, він бачив, аж декілька таких ключів. Там-же це й коваль знайомий є...

Іванові закалаталось серце, стало раптом душно,—він кинувся геть.

Полковник говорив у телефон:

— Нуда, ми приготувалися. Так неже-ж відступати?... Ах, чорт!.. Що?. У мене добре... Панцерник пішов на підмогу... Що, наказ відступати?! Так, так... Слухаю, слухаю... Ну що-ж; доведеться... Ах чорт!

Полковник кинув трубку й подививсь на ад'ютанта. Ад'ютант добре знав, що то визначає, коли в полковника вії дрижать, ад'ютант, стоїть в струнку.

— От що,—каже полковник,—розстріляйте всіх арештованих всіх до одного.

— Слухаю-с!

— Почекайте!.. От, розпорядіться ще там, щоб усе було напоготові.

— Слухаю!

Шаклі не було чим дихати; повітря не вистачало.

Він довго біг лісом, і прямував по колії. Руки й обличчя горіли, бо в лісі били й кололи гострі гилки.

„Тут,—вирішив він.—Насип високий, тут!“..

Але не було сили.

Він упав на спину, тяг в себе повітря й прислухався. Тихо і на Дочі, і на колії, тільки гремить на Десні.

Але не можна гаятись; раз, два й усе пропало.

Шакля працював:

„Отут як зіскоче, то й амба. І панцерникові амба, капут всьому“

Він скинув шенелю, сорочку розстібнув, і душно, летється піт нема чим дихати.

„Ось тільки трошки... Гайка паршива одна упирається“.

А на колії десь далеко гуде, тихо дрижить насип.

КРУГОМ СВІТУ НА ЧОВНІ

Відомий весляр Д. Сміт (канадець) після Лондону й Парижу пливе рікою Тиброн до Риму.

«Невже потяг? Так, потяг, бо гуде вже ближче... Треба встигнути бо тільки-ж гайка одна!»..

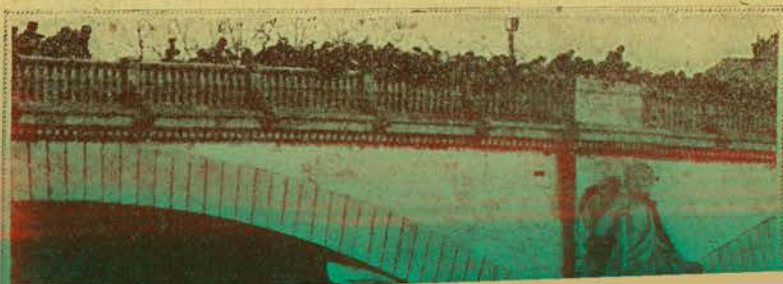
У голові мутніє, хрустять м'язи.

„Піддалась!.. Скоріш, скоріш“..!

На паротязі—два кулемети, офіцери, салдати й сам полковник. О він добре знає, що таке горожанська війна, він тільки дивиться в темну далечинь і раптом ухоплює машиніста за плече:

— Сій! Кулемет!!

Хитнуло. Загарчали вагони, зашкотів кулемет. Полковник стріляв з

Відомий весляр Д. Сміт (канадець) після Лондону й Парижу пливе рікою Тиброн до Риму.

«Невже потяг? Так, потяг, бо гуде вже ближче... Треба встигнути бо тільки-ж гайка одна!»..

У голові мутніє, хрустять м'язи.

„Піддалась!.. Скоріш, скоріш“..!

На паротязі—два кулемети, офіцери, салдати й сам полковник. О він добре знає, що таке горожанська війна, він тільки дивиться в темну далечинь і раптом ухоплює машиніста за плече:

— Сій! Кулемет!!.

Хитнуло. Загарчали вагони, зацокотів кулемет... Полковник стріляв з нагана. На колії хтось метельнувся і впав.

На потязі паніка; вистрибують з вагонів, хтось тягне кулемета, десь скигить баронеса.

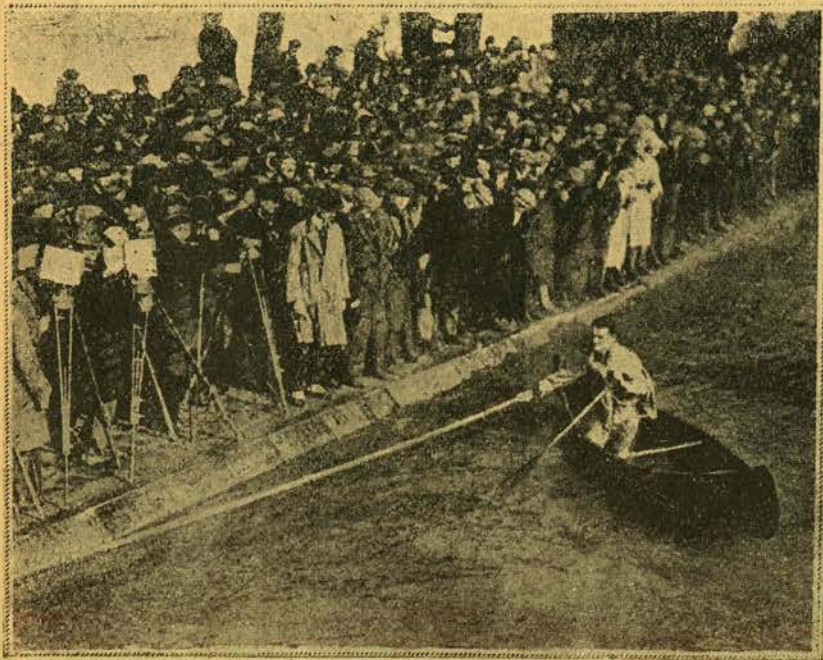
— Захуйте мене! Я не хочу вмирати... Я смерти боюсь!..

І раптом радість:

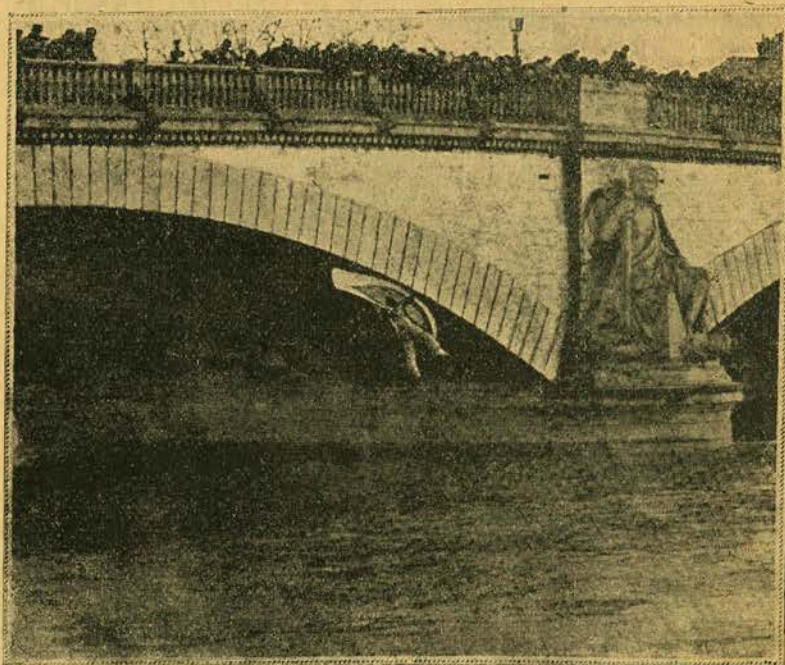
— Юрінда!.. Це наволоч одна там хотіла рейки розвинути. Ну й вбито його!..

Полковник схилився над убитим і чиркнув сірник... Чиркнув другий, третій і випростався.

— Марш на потяг усі!—крикнув він на салдатів.

Під великі овації Д. Сміт причалує до берегів Сени.⁷

Д. Сміт стрибає з мосту в Сену (Париж).

— Що таке?—спитався ад'ютант.

— Ах, себе розстріляв би! Це ж Шапля, каптьор отой.

— Шапля?!.

О фіцери згрудились біля полковника.

Полковник обвів їх очима й нервово закричав:

— А ну запевніть мене, що в нас не півпотяга більшовиків. А ну запевніть!..

Офіцери мовчали.

— Готово! Можна їхати.—Гукнув хтось з лінії.

Полковник втяг голову в плечі, наче йому було холодно й сказав сухо й строго:

— Зкиньте з насипу наволоч цю... І на потяг панове офіцери!..

VII

І була ще ніч, мертва ніч,—над Дочю. Мудро, тисячами років пахли торори. Десь гуло, там, над Бахмачем, гнівно гуло, як кара.

На Десні тихо, на Дочі тихо; вже нема штабних вагонів тільки мусор лишився від них.

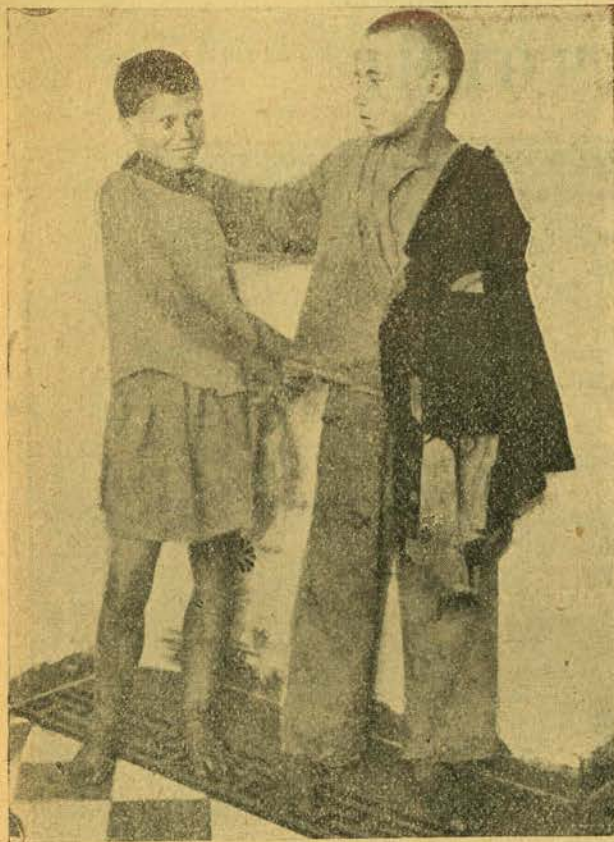
А під насипом лежить Іван; над ним печально гудуть дуби...

Сплять болота тисячороково, а над болотами вітер...

Харків. Січень—25 року.

М. Майський.

... Прибули в будинок для безпритульних ...

КВІТИ ПРИДОРОЖНІ

«Дети — цветы человечества»

М. Горький.

Сиві від пороху, зім'яти ногою проходжого, розчавлені важким селянським возом, мізні і разом з тим прекрасні придорожні квіти.

Діти вулиці, що осінньою негодою, настувбурчившись горобчиками мокнуть коло ганків, гріються біля асфальтових котлів, в норах і печерах на леваді, — нещасні придорожні квіти людські.

Ще кілька день тому, ступаючи босоніж по холодному асфальту, шулячись від холоду в рогожевих мішках, забігали вони до кафе, де так смачно пахне свіжим хлібом, і випрохували у «брилянтowego дядечки» «хоч копійчку».

А байдужий дядечка дивився не на них, а поверх них невидючими очима, зрідка процідивши холодну відповідь:

— Нема нічого. Геть звідси, хлопче!

Часто голодували. Ноги слабіли до одказу, в потемнілих від голоду очах хиталася шумлива вулиця, і франзолька, що нахабно визирала з вікна хлібопекарні, здавалася чимсь недосяжним.

Бувало й так. Блукаючи юрбою по вулицях, безпритульні виривали з рук загавленої харків'янки торбинку чи кошика, а потім кидалися в розтіч, немов згряя переполоханого гайворіння.

Увечері, під зогнилими палями Лопанського мосту, ділили, здобич*

В щасливі дні, влаштувавшись коло облупленої запліваної стіни, грали зайлосезними картами в азартну гру — «штос». Грали завзято і «до останнього». Коли всі мідяки переходили в кишеню щасливця, то той, що програвав, спускав і «барахло», тоб-то, різні туалетні причандали, здебільшого це були подарані штани та блявська сорочка

... в норах і печерах на леваді ...

Гуртами валялися на вулицях, під розваленими будинками...

... прибули в будинок для безпритульних...
 ристування вивалили з рук
 заглавленої харків'янки тор-
 бинку чи кошика, а потім
 кидалися в розтіч, немов
 зграя переполоханого гай-
 воріння.

Увечері, під зогнилими
 палями Лопанського мосту,
 ділили, здобич"

В щасливі дні, влашту-
 вавшись коло облупленої
 заплываної стіни, грали заязозеними картами в азартну гру — «штос». Грали завзято
 і «до останнього». Коли всі мідяки переходили в кишеню щасливця, то той, що
 програвав, спускав і «барахло», тоб-то, різні туалетні причадали, здебільшого
 це були полатані штани та блаженська сорочка.

Іноді «фортило» в харчових рядах Благбаза. Вже така публіка ці перекупки:
 почнуть поміж себе базикати і не помітять, як метка рука залізе в кошик, схопить
 булку чи шматок смаженої риби, яблуко...

Але траплялося, що й піймають. Перелічать кістляві ребра і відберуть здобич,
 якщо вона завчасу не зникла у роті безпритульного.

Ночували, де прийдеться: в котлах з-під асфальту, на ганках, у печерах на
 леваді. В кого є гроші, той за 10 коп. мав комфортабельну ночівлю у тітки «Мотрі»
 на Холодній горі, тут спали по десятеро в теплій кухні долі, укритись якимся
 дрантям, що його тітка давала задурно, як додаток до ночівлі.

* * *

Коли почало жовкнути і онадати листя
 з дерев по міських скверах, а холодний вітер
 де-далі все настирливіше став закрадатись
 під брудні останки одяжі, становище стало
 майже безпорадним.

Де-хто пробував сунути далі на південь,
 але шмаровози в тих потягах, що відходили
 на Крим, без усякого жалю витрушували
 безпритульних з вагонових ящиків та з-під
 гальмів, а кондуктори інстинктом на першій
 же зупинці виявляли «зайців».

І раптом прийшов порятунок, несподіва-
 ний і бажаний...

Два вечори і дві ночі піряд коло ганків
 великих будинків, коло асфальтових котлів,
 коло смітників набережної, пихкотячи, зупи-
 нявся грузовик, вивозили звідти люди, на-
 вантажували платформу дітьми і зникали
 так само хутко, як і приїздили.

Набившись, як оселеді на платформі,
 безпритульні догадувались, куди їх везуть,
 стоїчно і спокійно ставлячись до цих змін
 своєї долі.

— Взмикну і в дитячому будинкові не
 погано, а пригріє сонечко—можна і втекти
 через паркан на волю.

Були й протести, правда не часто, але
 протести серйозні...

— Не хочу в дитячий будинок, не піду!
 — кричав не своїм голосом хлопчик років
 дев'яти, витираючи кулачком з замазаного
 сажою та вугіллям обличчя великі брудні
 сльози.

Це протестував один із тих, хто за тяжких голодних років побував у зруйованих дитячих будинках, де їжі було обмаль, а «виховання» — через край.

Звідки тільки знають представники дитячих комісій притулища безпритульних!

Ось у паркані на Лопанській набережній ледве помітна щілина, позатикана солом'ю, старими ящиками та всяким сміттям. Знявши солом'ю, влізаємо в щілину. Перед очима — широкий коридор під землею, там стоїть стіл і дерев'яні стільці.

У цьому пристовищі — гамір і веселощі: пляшка «гіркої», що стоїть на столі, підігріває гострий підлітків.

— Ну, хлопці, гайда в дитячий будинок. Кому більше 16 років, залишайся.

Компанія уся цілком вилізає на світ божий. Здоровенний хлопчина з кучерявою рослинністю над губою, намагається теж увлізти в автомобіль.

— Тобі не можна.

— Дядечку! Йй-богу, шішнацять мені. А що я великий виріс, так хіба я винен? — басом благає «дитинка».

Забирають і його.

Вночі, збуджуючи ревом автомобільної сирени глухі окраїни, під'їздили ті-ж люди до дитячих барлогів на Леваді, вишукували по норах і забирали знайдених до дитячих будинків.

... біля облупленої стіни грали заялосеними картами ...

* * *

Дитячий колектив на Малій Панасівці, 25, це перший прийомник безпритульних. До величезного занедбаного будинку раз-у-раз під'їзять автомобілі та «ваньки», вивантажують шумливу малечу і знов зникають у заулкові по чергову партію.

Незатишно в будинкові 25 по Панасівці. Брудні сходи, кімнати з побитими шибками; ліжок не вистачає і для п'ятої частини прибувчих.

Сплять долі, шулячись від вітру, що ганяє крізь вікна.

Опалюється всього кілька кімнат і вдень уся дітвора збирається коло пічок гріючись по черзі.

Харчують дуже погано і капустає листя, коло його хто знайде на кухні, жадібно поїдають.

В кімнатах гамір і крики. Два вихователі (це увесь педагогічний персонал прийомника) не можуть управитися з орарою малечі в 300 душ, не можуть встежити за їхньою поведінкою. Особливий гамір у «блатному» відділі. Тут сидять бешкетники і «терті калачі». Серед них є і злодії, і малолітні бандити. Цим сидіти у дитячому будинкові — справжня кара.

У коридорі гіркими слізьми плече-заливається десятилітній хлопчик. Його — досвідченого картьожника — спіткало сьогодні нещастя — він програв свої власні штани. Над ним стоїть кредитор — тут він усім відомий, — що разів п'ять тікав з дитячого будинку, це 8-літній Ігнашка. Вхопивши винуватця за голову, Ігнашка б'є нею об стінку.

— Віддай штани, зараза!

Коли Ігнашка відтягують від невдахи, він хмуру вдивляється в обронця свого ви уватця, спокійно цідить крізь зуби:

— А я все одно візьму штани. Йому морду розкривавлю.

... спокійно в жіночому відділі.

Тут перуть і працюють білизну, вчаться, грають. І тільки одна дівчинка, що років шість, сидить біля входу в жіночий відділ.

мооді та «ваньки», вивантажують шумливу малечу і знов зникають у заулкові по чергову партію.

Незатишно в будинкові 25 по Панасівці. Брудні сходи, кімнати з побитими шибками; ліжок не вистачає і для п'ятої частини прибувших.

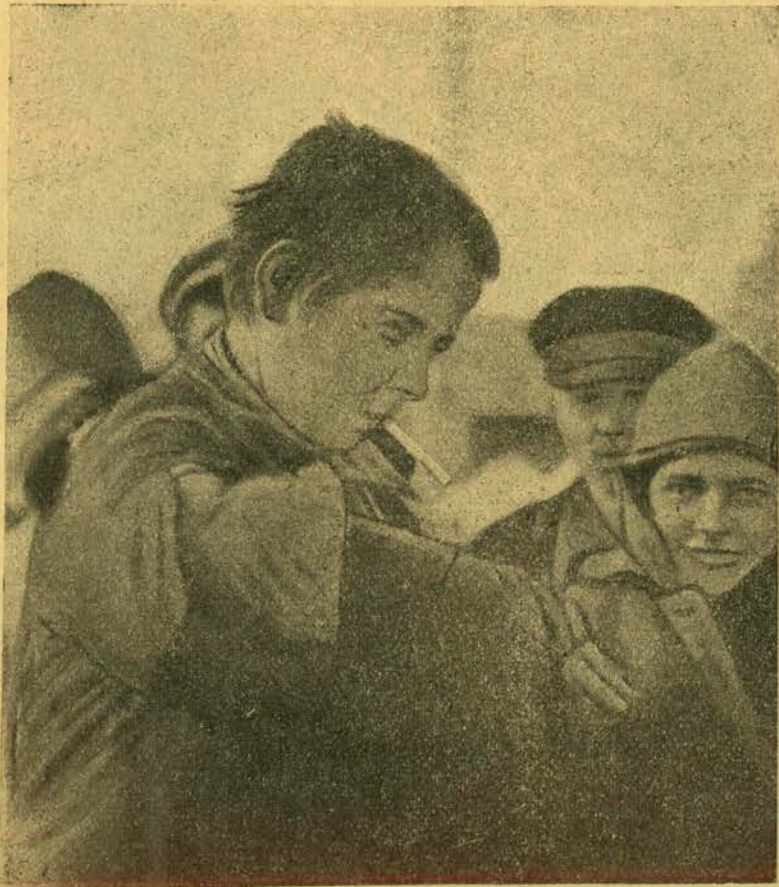
Сплять долі, щулячись від вітру, що ганяє кріз вікна.

Опалюється всього кілька кімнат і вдень уся дітвора збирається коло пічок гріючись по черзі.

Харчують дуже погано і капустає листя, коло його хто знайде на кухні, жадібно поїдають.

В кімнатах гамір і крики. Два вихователі (це увесь педагогічний персонал прийомника) не можуть управитися з оравою малечі в 300 душ, не можуть встежити за їхньою поведінкою. Особливий гамір у «блатному» відді. Тут сидять бешкетники і «терті калачі». Серед них є і злодії, і малолітні бандити. Цим сидіти у дитячому будинкові — справжня кара. І вони часто «зриваються», стрибаючи з вікна 2-го поверху на сумежний двір.

Оце й сьогодні утік 13-літній зареєстрований грабіжник.

... тут сидять бешкетники й розбишаки ...

ватця за голову, ігнаша че нею об стінку.

— Віддай шгани, зараза!

Коли Ігнашу відтягують від невдахи, він хмуρο вдивляється в обронця свого ви уватця, спокійно цідить кріз зуби:

— А я все одно візьму штани і йому морду розкривавлю.

Сате спокійно в жіночому відділі.

Тут перуть і прасують білизну, вчаться, грають. І тільки одна дівчинка, що років шість уже безпритульна (і за те, що вона щербата, прозвали «ббунею») лається, викривляється і, сядячи долі, молиться пошепки, що аж моторошно стає:

— Господи помилуй, милуй...

Це інтелектуально відстала дитина.

* * *

Цей перший прийомник невеселий. Цей етап боротьби з безпритульністю — найнепривітніший. Правда, діти тут довго не залишаються: їх розсилають звідси по дитячих будинках.

Погано у першому прийомникові. По дитячих будинках значно краще. Але навіть тут перший крок зроблено. Дітей позабирали з бруку та з базарних площ.

І хто зна, яким буйним цвітом зацвітуть у майбутньому бідолашні придорожні людські квіти.

А. Чаров.

... вистоювали біля вікна хлібопекарні ...

БОРОТІВБА ЗА ЧОРНЕ ЗОЛОДО

Стаття проф. Я. Б. Діманштейна.

Вугіль та метал—це основа господарчого розвитку кожної країни. По розміру спожиття вугілля та металу, можна гадати про рівень індустріального розвитку країни. Разом з цим значний розвиток здобуття чорного металу (чавуна, заліза, стали) є можливий тільки тоді, коли є великі джерела палива, а цим джерелом за сучасних умов може бути тільки тверде мінеральне паливо. Отже, природна річ, що центри здобування кам'яного вугля та виробництва металу загалом сходяться в одно, а по країнах, де нема покладів вугілля, наприклад в Італії, металургія не може досягти більш-менш значного розвитку.

До війни колишня російська імперія мала три великі поклади вугілля в Донецькому, Домбровському та Кузнецькому басейні. Найважливіший з них був Донецький, де загалом здобувалося близько 70% всієї здобичі кам'яного вугілля, в цілій країні. У Домбровському басейні не було найцінніших сортів вугілля, придатних до коксування, що на них ґрунтується розвиток металургійної промисловости. Кузнецький басейн, що лежить у середині Сибіру, хоч і має коксове вугілля, але він так далеко від усіх промислових осередків країни, що здобуття в ньому вугілля не могло досягти великих розмірів.

Отже, хоч розробка покладів вугілля в Донецькому басейні почалася пізніш, ніж у Домбровському, але з того часу, коли б. Росія стала на шлях промислового розвитку, здобич вугілля у Донбасі де-далі хутчіш почала розвиватися, далеко переганяючи розвиток усіх інших районів. Кам'яновугляний Донбас зробився підставою всього господарчого розвитку б. Росії. Перед всесвітньою війною усі промислові райони країни, крім Урала, що споживає на паливо дерево, та крім лєнінградського промислового району, що споживав здебільшого англійський вугіль (бо його дешево було привезти морем), близько 250 мільйонів пудів на рік та дерево,—перейшли на донецький вугіль. На початку війни на Донеччині добувалося вугілля що-року близько півтора мільярдів пудів, і здобич що-року з остала відсотків на 10. Збільшення гідля на Україні надзвичайно сприяла родючіших районів та портів Чорного й Азовського морів. Розвиток залізничного будівництва 70-х років минулого століття—мав на меті утворити можливість експорту за кордон. Хлібовозні шляхи прокладено було на Україні запаси довелися вживати що вугіль проти дров своєю якістю був далеко кращий і сказати, що власне залізниця й спонукала до головної розробки вугляних скарбів

Це свідчить про те, що вживання вугілля іншими споживачами перш за все українською металургією та іншими ділянками промисловости—текстильною, цукровою то-що, зростало швидчіш.

Дуже хутко зростало споживання містами вугілля разом з розвитком газових заводів, а також опалення вугіллям у великих будинках. Отже, не зовсім точно розподіляючи весь вивіз донецького вугілля залізницями по споживачах, ми можемо сказати, що половина його вживалася до війни на потреби залізниць та металургійних заводів, приблизно 30% на потреби всіх інших галузей промисловости й близько 20% для інших споживачів. Разом з цим за малим не три чверті усієї здобичі вугілля припадало на кам'яний вугіль і одна чверть на антрацит, що запаси його в басейні далеко більші, ніж запаси кам'яного вугля.

Через війну дуже змінився стан донецької кам'яновугільної промисловости.

Величезний зріст військових перевозок, теж дуже бурхливий зріст виробництва на потреби військового часу (насамперед різні метали), відокремлення Домбровського басейну та неможливість регулярно постачати Лєнінградському району англійський вугіль,—всі ці причини разом надзвичайно підвищили потребу донецького вугілля, що кінець-кінцем за недостаткою його держава почала розподіляти його між споживачами в порядку військового значіння.

Визначивши відсотками відносно загальної величини вивозу, на окремих споживачів припадає:

Р о к и	Залізниця	Метал. зав.	Інші спожв.
1915	32	23	45
1916	40	27	32
1917	45	23	32
1918	51	22	27

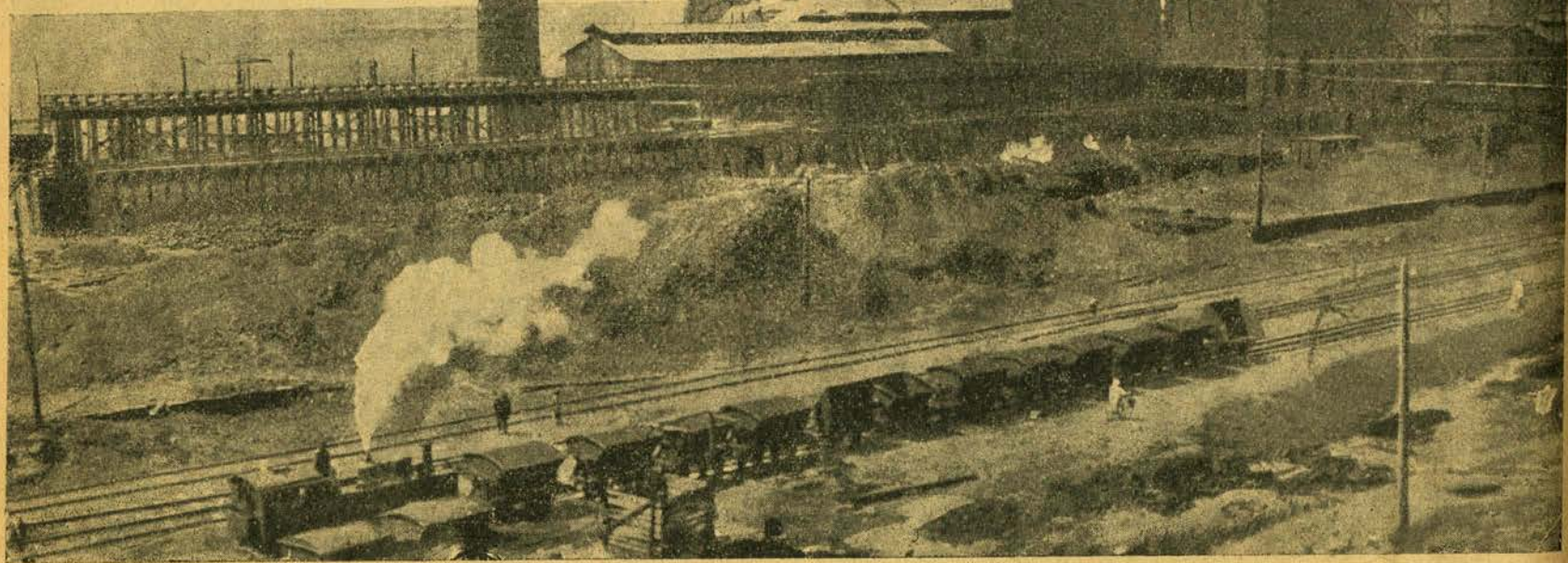

перейшли на донецький вугілля. На початку війни на Донеччині добувалося вугілля що-року близько півтора мільярдів тонн, а після війни добувалося лише 100 мільярдів тонн, тобто лише 10 відсотків від довоєнного рівня. Збільшення добування вугілля на Україні надзвичайно сприяло розвитку промисловості та портів Чорного й Азовського морів. Розвиток залізничного будівництва 70-х років мав на меті утворити можливість експорту за кордон. Хлібовивозні шляхи через Україну в усіх напрямках, а як-же лісу невеликі, то залізницям, звичайно, перш за все кам'яного вугілля, надто тим, дров своєю якістю був далеко кращий і сказати, що власне залізниці й спонукали до головної розробки вугляних скарбів Донецького басейну.

За часів великого залізничного будівництва 70-х років залізниці були якщо не виключні, то переважні споживачі донецького вугілля, споживаючи приблизно 70—80% його здобичі. Хоча і далі безупинно зростає споживання донецького вугілля в абсолютних величинах—на початку світової війни залізниці витрачали близько 320 мільйонів пудів на рік (над 5 мільйонів тонн), але частка їхнього споживання в загальному споживанні донецького вугілля меншала і останнього перед війною року (1913-го) становило вже тільки 27% вивозу його залізницями з басейну.

до пудів, і здобиченню здобичі вугілля до найближчих морів. Азовського морів. років минулого століття. Хлібовивозні шляхи прокладено було на Україні запаси довелися вживати що вугілля проти дешевший. Можна

1915	32	23	45
1916	40	27	32
1917	45	23	32
1918	51	22	27

Коксові печі рудника „Смолянка”.

Особливого розвитку споживання вугілля залізницями досягло під час громадянської війни. Цілком природно, що в умовах війнової обстановки всю увагу звертається на те, щоб підтримати зв'язок та постачання а мії та міського населення. Як за перших часів розвитку басейна так і 1918—20 років споживання вугілля залізницями досягає 70—80% усього його вивозу. І тільки від 1922 року більше споживати донецького вугілля починають інші споживачі й насамперед промисловість. Це був яскравий приклад початку відновлення народного господарства в Росії та на Україні після періоду його руйнації під час світової, особливо-ж громадянської війни.

Від над півтора мільярди пудів довоєнної здобичи вона зменшувалася таким чином:

Р о к и	Здобич бруто мл. п.	% до здобичи 1914 р.	Разом з цим у Донвуглі
1919 *)	320	19,0	—
1920 *)	272	16,2	—
1920-21	285	16,9	—
1921-22	438	26,1	336,3
1922-23	493	29,3	369,6
1923-24	738	43,8	542,5

Якщо не брати на увагу останнього операційного року, то для доби, так званого, військового комунізму та першого часу нової економічної політики характерна річ, що величезна частина здобичи (до 30%) вживається на потреби самої кам'яно-вугільної промисловості, отже до загального вжитку (нетто-здобичи) залишається зовсім не багато, тимчасом відповідний відсоток для довоєнного часу загалом не переходив 8—9%.

*) Повні календарні роки.

Тільки з другої половини 1922—23 року починається дуже інтенсивний зріст здобичи, особливо на підприємствах Донвугілля. Причин на це було кілька. Головна з них це те, що через загальне поліпшення господарчого стану Союзу є можливість більше давати державних засобів на промисловість узагалі й перш за все, звичайно, на кам'яно-вугільну промисловість, що становить передумову державного розвитку взагалі.

Погодити кількість здобичи з величиною попиту на донецький вугілля надзвичайно тяжко. Ще на весні 1923 року споживачі вугля були надто задоволені і тим, що їхня потреба на вугілля задовольнялася не в повній мірі. Але скоро здобич раптом більшає (1923—24 року вона збільшилася проти 1922—23 року мало не на 50% при чому цей зріст особливо дається в знаки ще дякуючи тому, що разом з розвитком здобичи копальні значно менш вживають вугля на власні потреби), як уже на початку 1924 року виявився напружений стан вугільного ринку. Здобування вугля безперечно перевищило попит, і це можна пояснити тим, що на цей час уся промисловість України відновилася приблизно на 30% свого передвоєнного виробництва, тимчасом ми бачили, що здобич вугля досягла 44%.

Це є також перебільшений зріст запасів на копальнях Донвугілля примусило шукати виходу в двох напрямках: по-перше, вжити заходів, щоб вугля добувалося стільки, скільки на нього є попит. Виробнича програма вугля на 1924—25 рік майже не перевищує фактичної здобичі 1923—24 року, становлячи 564,7 мільйонів пудів вугля та антрацитів. Якщо-ж узяти на увагу, що крім зазначених 542,5 мільйонів пудів здобичи донвугля 1923—24 року на невеличких шахтах, що належать до Донвугля і зараз майже зовсім ліквідовані, було здобуто близько 42 мільйонів пудів, то програма на 1924—25 рік зменшилася хоч і трохи проти здобичи 23—24 років. Стабілізацію здобичи Донвугілля здійснює пильно (у перше півріччя цього операційного року вона становить приблизно 99% програми), і як здається зараз вона цілком відповідає розмірам виробництва та попитові на Донецький вугілля. Якби в четвертому кварталі попит збільшився проти сподіваного, то його можна було-б задоволити тим вуглем, що є в запасі на копальнях.

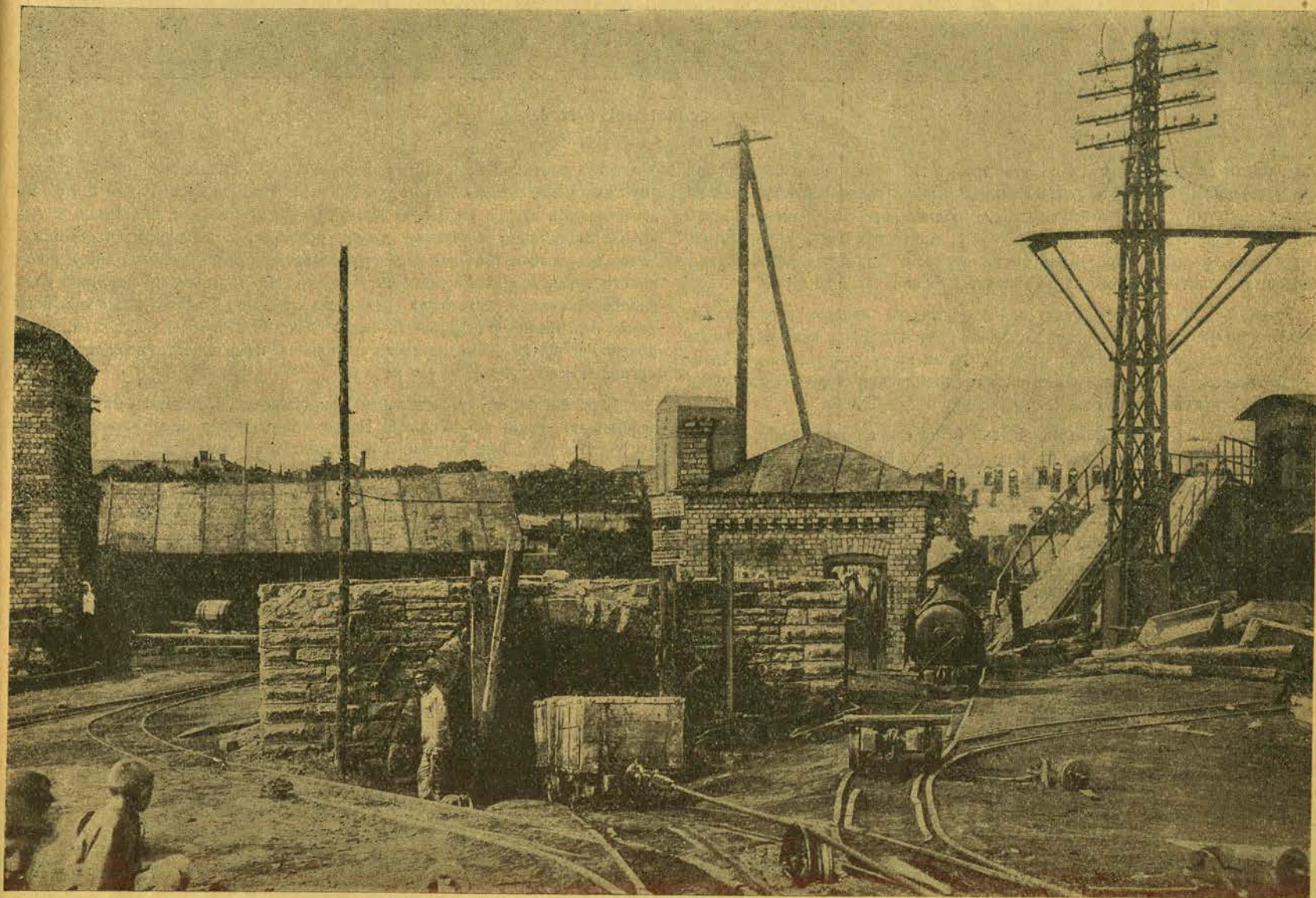
Крім того, було вжито заходів, щоб збільшити споживання в країні мінерального палива. За-для цього на весні 1924 року в Союзі було засновано цілу сіть комітетів підмоги Донбасові, що мала на меті якомога поширити споживання донецького вугілля. Наскільки успішно було виконано це завдання, показує те, що збут донвугля за другу половину 1923—24 року перевищує збут за першу половину на цілих 60%. Правда, політика поширення донецького вугля на деякий час спричинилася до напруженого фінансового стану Донвугля, бо йому довелося своїми невеличкими об'єктами коштами утворити за невеликий час чималу сіть складів і оплачу-

повідний відсоток для довоєного часу загалом не переходив 8—9%.

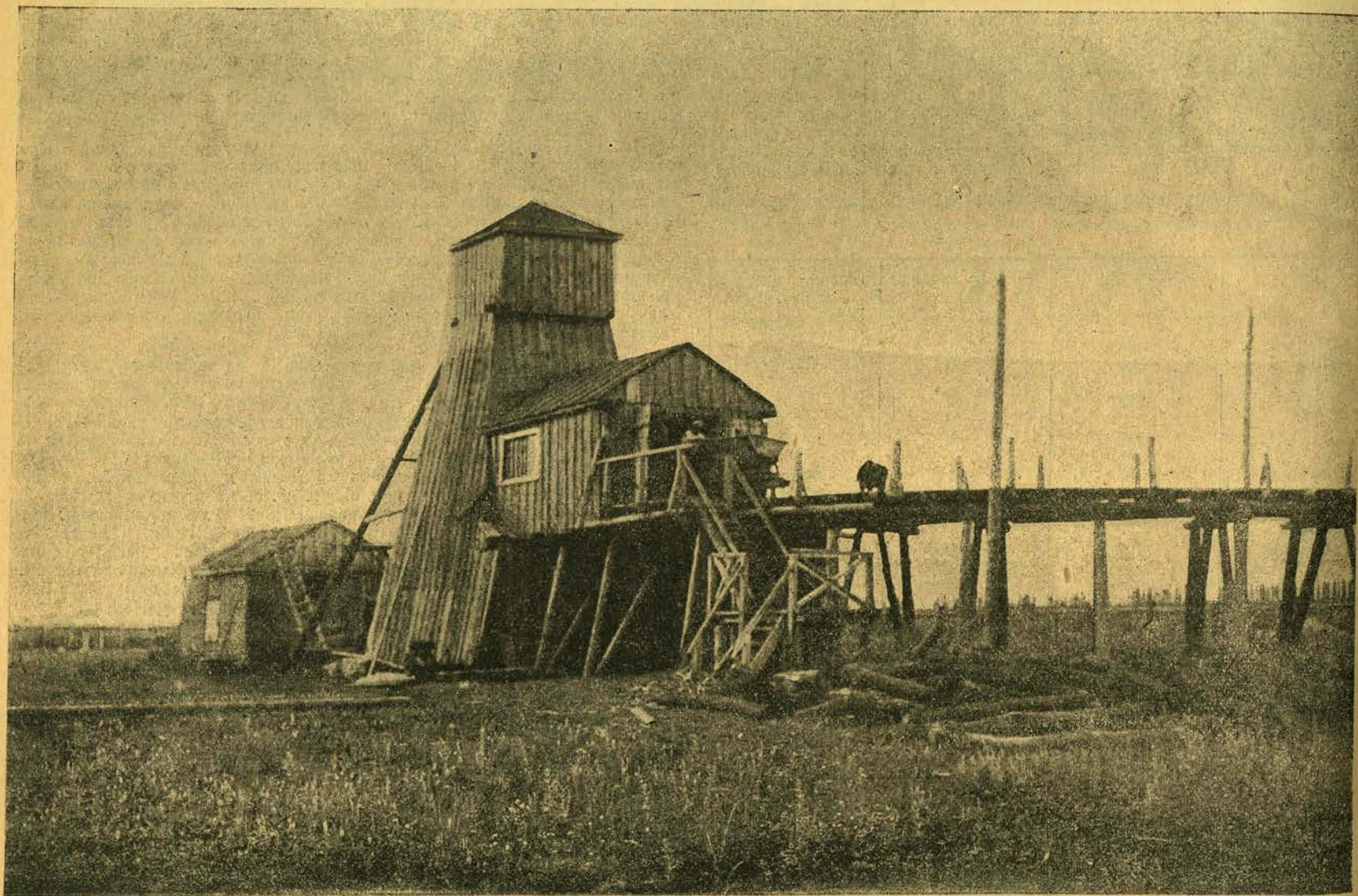
*) Повні календарні роки.

на це завдання, показує те, що збут донвугля за другу половину 1923—24 року перевищує збут за першу половину на цілих 60%. Правда, політика поширення донецького вугля на деякий час спричинилася до напруженого фінансового стану Донвугля, бо йому довелося своїми невеличкими обіговими коштами утворити за невеликий час чималу сіть складів і оплачу-

Шахта „Наклонная“. Центральный рудник. Існує з 1874 року.

Прокладка нової шахти № 6.

Прокладка нової шахти № 6.

вати замість споживача залізничий транспорт за перевіз вугля на ці склади. Крім того, щоб поширити збут та завоювати ринки довелося згодитися на часткову втратність для Донвугля цін, особливо що до Ленінградського району, а зараз і що до зовнішнього ринку. Але треба взяти на увагу, що й скупчення запасів на копальнях, коли збуту достатнього нема, звужує живі обігові кошти трестові, а це насправді було в значній мірі.

Ринок для Донецького вугля, як і для всякого іншого промислового продукту, це не є щось нерухоме, незмінне, він має змогу повсякчас поширюватися залежно від багатьох причин, що на нашу думку з них найважливіші особливо дві: подешевлення цін та поліпшення торговельної сітки, що проводить товар до споживача.

Що до подешевлення ціни Донвугіль (є це єдина організація, що збуває вугіль на широкий ринок, бо Хемвугіль та Південсталь виробляють вугіль загалом тільки для власного вжитку, а транспорт копальні поставляють усю свою здобич (близько 230 мільйонів пудів на рік залізницям)—останніх років досяг великого успіху. Пересічна собівартість (разом з амортизацією) знизилася приблизно з 24 коп. на початку 23—24 року до 16½ коп. у першому кварталі цього операційного року. Є підстави гадати, що дедалі в міру того, як зосереджуватиметься добування вугля на найкращих копальнях, в міру збільшення механізації та розвитку продуктивності праці собівартість і далі зменшуватиметься, а значить—і продажні ціни вугля. А наслідком цього неминуче поширюватиметься й ринок донецького вугля.

Підчас всесвітньої та громадянської війни у нас немилосердно винищувано ліси в місцевостях близько залізниць. Щоб відродити наші лісові

багатства взятий курс на мінералізацію споживання палива повинно визнати за ілком доцільний і додержуватися його надалі. Разом з тим, як дешевшатиме вугіль, огрівну-ж здатність він має велику, він поволі витіснить економічно з ужитку дрова, особливо, у безлісних місцевостях. Через це утворюються всі умови для інтенсивного поширення ринку донецького вугля особливо коли буде впорядковано торговельну сіть, щоб його розповсюджувати. Бо можна певно сказати, що й зараз можливий його ринок безперечно є ширший за фактичного, бо зовсім не в усіх випадках донецький вугіль знаходить свого споживача через недостатнє влаштування організації збуту.

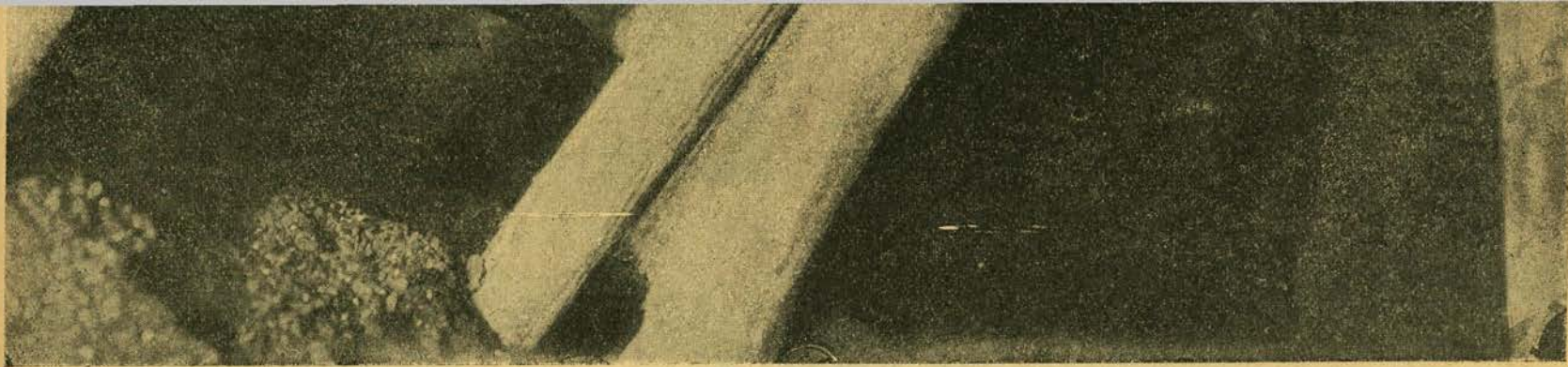
Перспективи збуту, а значить і виробництва, випадають на Донвугіль найближчих років як-найкращі. Цього операційного року промисловість на Україні і в Союзі доганяє й переганяє в своєму відновленні темп відновлення вугільної промисловости. Це значить, що для донецького вугля повстає потреба значно збільшити здобич щоб мати змогу задоволити великий попит. Зазначимо, що тимчасом, як цього року здобич вугля майже не перевищує торішньої, виробництво металічне на Україні перевищує торішнє майже на 100%, та й найближчих років, гадаємо, металургія значно розвинеється. А вона-ж споживає найбільшу кількість вугля. Великий зріст споживання вугля можна гадати станеться і в комунальному господарстві та серед міського населення. Отже, програма здобичи вугля для Донвугля досягне 25—26 року 700 мільйонів, а для всієї вугільної промисловости Донбасу близько 900, тоб-то майже двох третин довоєнної здобичи.

Проф. Я. Б. Діманштейн.

Вугільна шахта. В забої.

Безпритульний

Весь він чорний немов донвугілля,
Весь обдертий, звисають латки,
А в очах — там голодне похмілля
Чорна шкіра, та тільки кістки.

Вчора спав він в дюрі паровоза,
Той возив його взад і вперед,
Та байдуже, куди його возе.
Йому сон є смачніший за мед.

Він зимою тремтить під латками
По-собачи він спить на „боку“
Та веселими вчно піснями
Він живить свою душу сумну.

На базар він сьогодні пожарив.
У перекупки вкрав ковбасу
А наївшись — притулком він марив
„Ех, що-б мати притулок... хоч кут“

Доки лазати так по собачи,
Доки кланятись, красити просить...
А були в нього батько і мати...

Ех, минуле. Вернись хоч на мить.
Голод, холод і мати померла...
Він на буфері втік із села,
Смерть проклятая. Все ти пожерла
І собою усе замела.

Робітник заводу „Молот“ Панько Педа

Вечірні мазки

Надіходить закоханий вечір,
Задихається щастям, горить;
А зоря червоніє, сміється
По-за річкою стеле постіль.

Розсипається бубон із лісу,
Розцвітаються хустки з грудей:
Понерів, шумливих од пісень
Комсомолка весела веде.

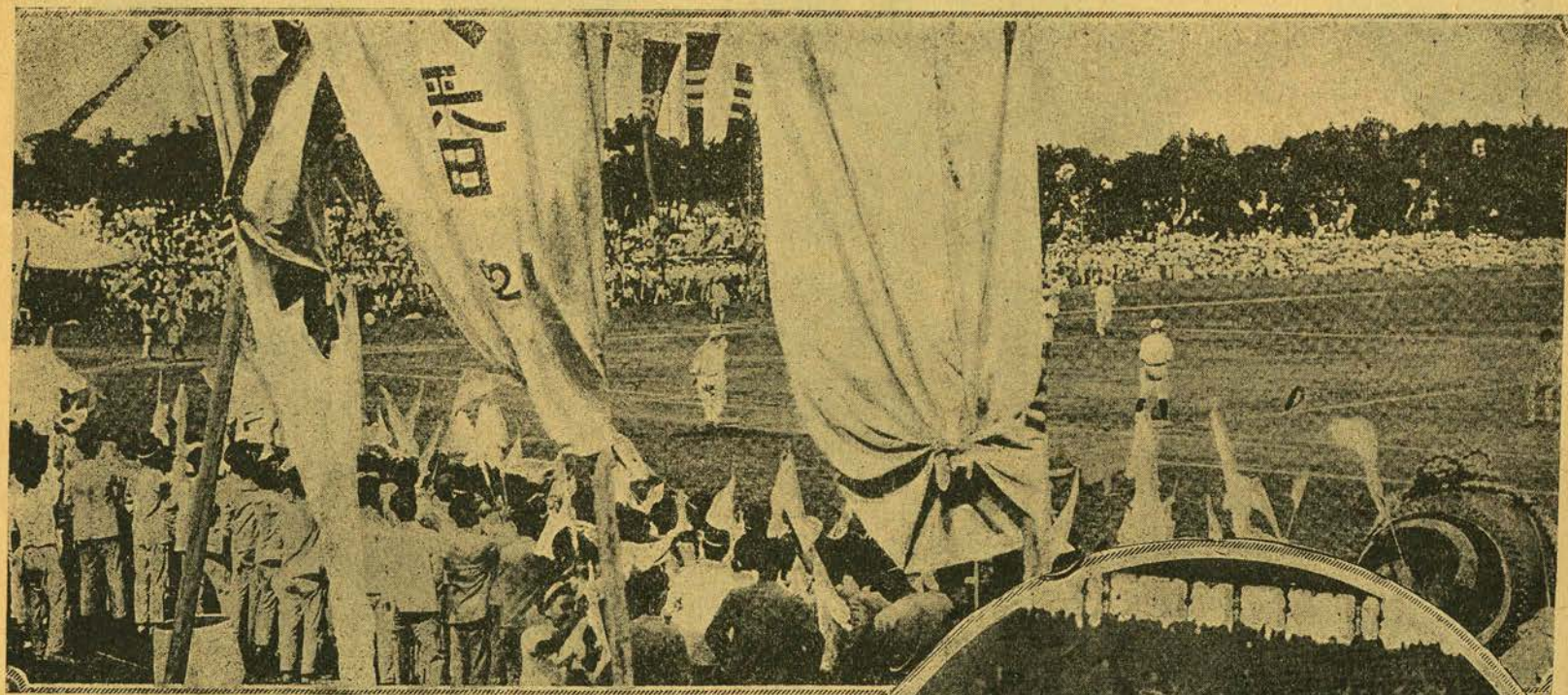
З-за горба, де верба кучерява
Заспівав по дорозі „фордза“.—
Закотилася юно курява,
Засміялась: — Чого ти, чого?—

Ниви-ж коси зелені вже чешуть,
Уже буйно й баштан заярів!..
... Ліг — лежить, осміхається вечір
На рожевій постелі зорі.

І. Квітограй

СПОРТ В ЯПОНІЇ.

МАТЧ „БЕЙТС-БОЛЛА“.

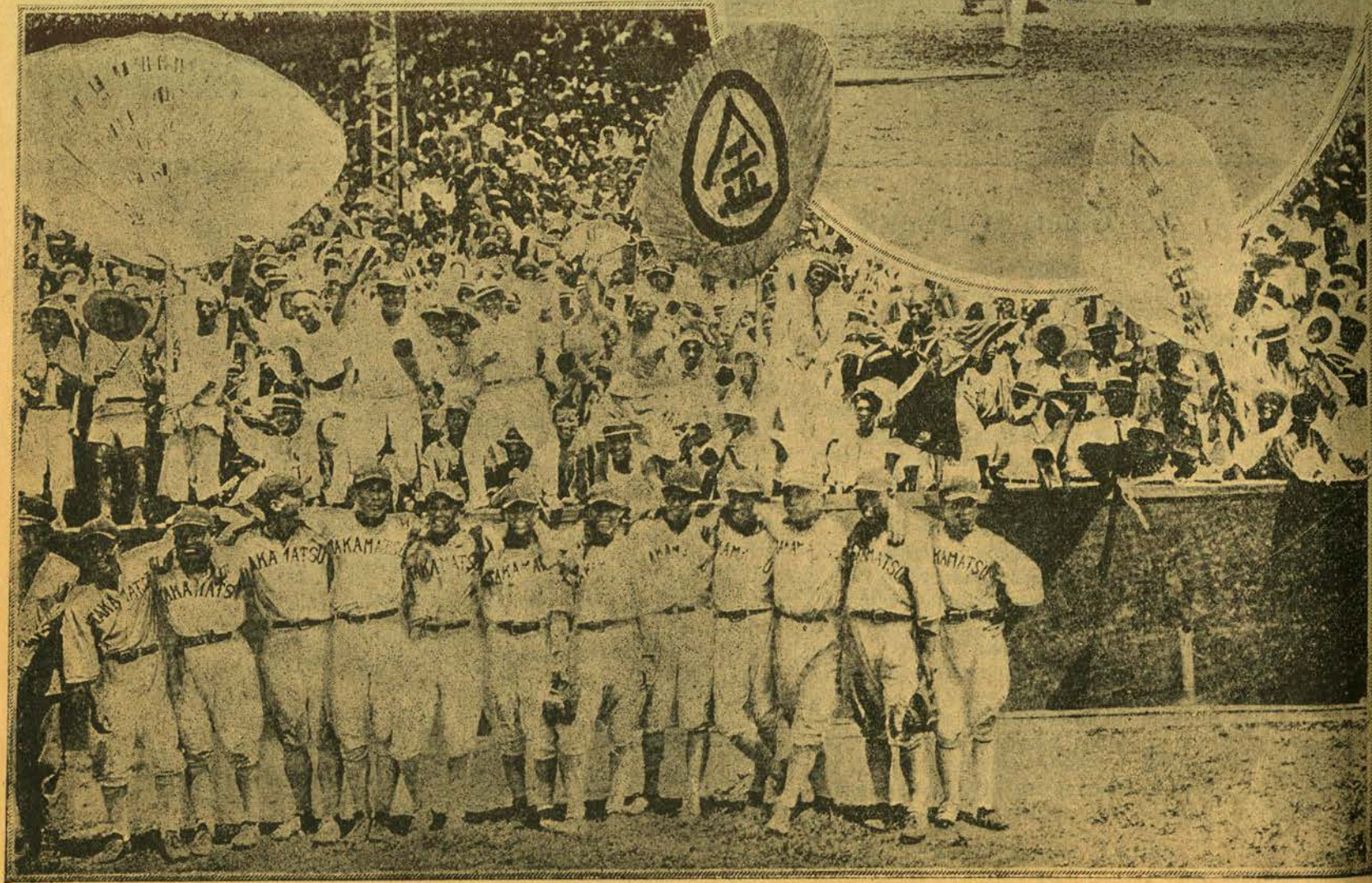
Нещодавно у Токію, на стадіоні, що вміщує 60.000 глядачів відбувався матч „Бейтс-Болла“. Першенство дісталось команді „Такаматау“. Угорі — частина стадіону; в колі — сцена оборони гола; унизу — члени команди „Такаматау“ з багатотисячним натовпом своїх прихильників в нестямі від захвату.

МАТЧ „БЕЙТС-БОЛЛА“.

Нещодавно у Токіо, на стадіоні, що вміщує 60.000 глядачів відбувався матч „Бейтс-Болла“. Першенство дісталось команді „Такаматау“. Угорі — частина стадіону; в колі — сцена оборони гола; унизу — члени команди „Такаматау“ з багатотисячним натовпом своїх прихильників в нестямі від захвату.

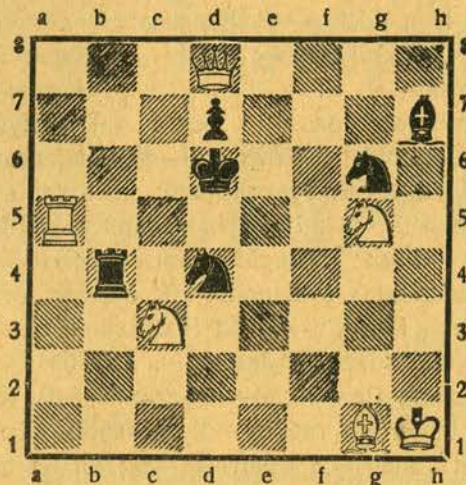

ШАХИ ТА ШАШКИ

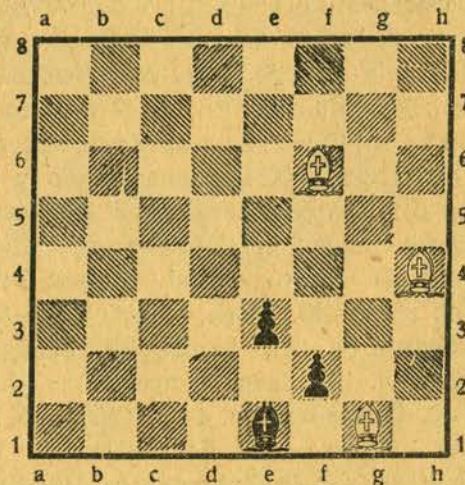
За редакцією І. Л. ЯНУШПОЛЬСЬКОГО.

Завдання ч. 20. Д. Макая.

Білі — Крh1 Фd8 Та5 Кс3, g5 Сg1(6).
 Чорні — Крд6 Тв4 Чh7 Кd4, g6 п. d7 (6).
 Мат за 2 ходи.

Етюд ч. 15. А. К. Мишина.

Білі — Д f6, g1, h4 (3).
 Чорні — Д e1 ш. f2, e3 (3).
 Білі виграють.

Партії Міжнародного турніра в Москві 1925 р.

Партія ч. 19. Сіцилянська.

Білі — Р. Капабланка.

Чорні — А. Ф. Іллін-Женевський.

1. e2 — e4	c7 — c5	19. К d1 — f2	b4 : c3
2. К b1 — c3	К b8 — c6	20. b2 : c3	e7 — e6
3. g2 — g3	g7 — g6!	21. h3 — h4	Т c8 — b8
4. С f1 — g2	С f8 — g7	22. h4 — h5	Т b8 — b6
5. К g1 — e2	d7 — d6	23. h5 : g6	h7 : g6
6. d2 — d3	К g8 — f6	24. К f2 — d1	К d7 — e5
7. 0 — 0	0 — 0	25. Ф d2 — f2	К e5 — g4
8. h2 — h3	a7 — a6	26. Ф f2 — h4	К c6 — e5
9. С c1 — e3	С c6 — d7	27. d3 — d4	К g4 : e3
10. Ф d1 — f2	Т f8 — e8	28. К f1 — g2	h5 — g4

Партія ч. 20. Сіцилянська.

Білі — Ф. Ятс.

Чорні — Е. Д. Боголюбов.

1. e2 — e4	c7 — c5	17. e4 : f5	e6 — e5
2. К g1 — f3	e7 — e6	18. К d4 — b3	К c5 : b3
3. d2 — d4	c5 : d4	19. c2 : b3	d6 — d5
4. К f3 : d4	К g8 — f6	20. С d2 — g5	e5 — e4
5. К b1 — c3	d7 — d6	21. С d3 — b1	Т h8 — h5?
6. С f1 — d3	С f8 — e7	22. С g5 : f6	С e7 : f6
7. 0 — 0	К b8 — d7	23. К c3 : e4!	d5 : e4
8. Кр g1 — h1	a7 — a6	24. Ф h3 — f3!	h4 — h3

Білі — Р. Капабланка.		Чорні — А. Ф. Іллін-Женевський.	
1. e2 — e4	c7 — c5	19. K d1 — f2	b4 : c3
2. K b1 — c3	K b8 — c6	20. b2 : c3	e7 — e6
3. g2 — g3	g7 — g6!	21. h3 — h4	T c8 — b8
4. C f1 — g2	C f8 — g7	22. h4 — h5	T b8 — b6
5. K g1 — e2	d7 — d6	23. h5 : g6	h7 : g6
6. d2 — d3	K g8 — f6	24. K f2 — d1	K d7 — e5
7. 0 — 0	0 — 0	25. Ф d2 — f2	K e5 — g4
8. h2 — h3	a7 — a6	26. Ф f2 — h4	K c6 — e5
9. C c1 — e3	C c6 — d7	27. d3 — d4	K g4 : e3
10. Ф d1 — d2	T f8 — e8	28. K d1 : e3	Ф a5 : c3
11. K c3 — d1	T a8 — c8	29. d4 : e5	Ф c3 : e3+
12. c2 — c3	Ф d8 — a5	30. Kp g1 — h1	d6 : e5
13. g3 — g4	T e8 — d8	31. T f1 — f3	e5 : f4!
14. f2 — f4	C d7 — e8	32. T f3 : e3	f4 : e3
15. g4 — g5	K f6 — d7	33. Ф h4 — e1	T b6 — b2
16. f4 — f5	b7 — b5	34. Ф e1 : e3	T d8 — d2
17. K e2 — f4	b5 — b4	35. C g2 — f3	c5 — c4
18. f5 — f6	C g7 — f8	36. a2 — a3	C f8 — d6

Білі здалися.

Починаючи з 30 ходу, партія проведена Ленінградським маестро чудесно.

Партія Ч. 21. Дебют ферзевих пішаків.

Білі—Ф. Маршалл.		Чорні—Д-р Ем. Ласкер.	
1. d2 — d4	d7 — d5	17. K f3 — e5	C g4 — e6
2. c2 — c4	e7 — e6	18. T e1 — e3	Ф e8 — d8
3. K b1 — c3	K g8 — f6	19. Ф c2 — c3	C e6 — d5
4. C f1 — g5	K b8 — d7	20. C d3 — e4	K f8 — e6
5. e2 — e3	c7 — c6	21. T e3 — f3	Ф f6 — h4
6. c4 : d5	e6 : d5	22. C e4 : d5	T d8 : d5
7. C f1 — d3	C f8 — d6	23. T a1 — e1	K e6 : d4
8. K g1 — f3	0 — 0	24. T f3 — e3	T a8 — d8
9. Ф d1 — c2	h7 — h6	25. T e3 — e4	Ф h4 — f6
10. C g5 — h4	T f8 — e8	26. K e5 — g4	Ф f6 — g6
11. 0 — 0	K d7 — f8	27. h2 — h3	h6 — h5
12. e3 — e4	d5 : e4	28. K g4 — e5	Ф g6 — d6
13. K c3 : e4	C d6 — e7	29. K e5 — c4	Ф d6 — b8
14. C h4 : f6	C e7 : f6	30. K c4 — e5	c6 — c5
15. T f1 — e1	C c8 — g4	31. Ф c3 — c1	Ф b8 — c7
16. K e4 : f6+	Ф d8 : f6	32. b2 — b4	K d4 — e6

Білі—Ф. Ятс.		Чорні—Е. Д. Боголюбов.	
1. e2 — e4	c7 — c5	17. e4 : f5	e6 — e5
2. K g1 — f3	e7 — e6	18. K d4 — b3	K c5 : b3
3. d2 — d4	c5 : d4	19. c2 : b3	d6 — d5
4. K f3 : d4	K g8 — f6	20. C d2 — g5	e5 — e4
5. K b1 — c3	d7 — d6	21. C d3 — b1	T h8 — h5?
6. C f1 — d3	C f8 — e7	22. C g5 : f6	C e7 : f6
7. 0 — 0	K b8 — d7	23. K c3 : e4!	d5 : e4
8. Kp g1 — h1	a7 — a6	24. Ф h3 — f3!	h4 — h3
9. f2 — f4	Ф d8 — c7	25. C b1 : e4	h3 : g2+
10. Ф d1 — e1	b7 — b5	26. Ф f3 : g2	0—0—0!
11. a2 — a3	C c8 — b7	27. T e1 — e2	Kp c8 — b8
12. Ф e1 — g3	g7 — g6	28. C e4 : b7	Ф c7 : b7
13. C c1 — d2	h7 — h5	29. Ф a2 : b7	Kp b8 : b7
14. T a1 — e1	h5 — h4	30. b3 — b4	T d8 — d5
15. Ф g3 — h3	K d7 — c5		
16. f4 — f5	g6 : f5		Білі здалися.

Чемпіон СРСР Е. Д. Боголюбов блискуче розиграв кінець партії.

33. Ф c1 — a3	T d5 — d1	42. Ф f5 — c5	T e8 — e6
34. b4 : c5	Ф c7 : c5	43. Ф c5 — c1	K d1 — e3!
35. Ф a3 — f3	K e6 — g5	44. Ф c1 — c8+	Kp g8 — h7
36. Ф f3 : h5	T d8 — d2	45. Ф c8 — c3	T e6 — g6!
37. K e5 — d3	K g5 : e4	46. Ф c3 : e3	T d2 : g2+
38. K d3 : c5	T d1 : e1+	47. Kp h2 — h1	T g2 — g3
39. Kp g1 — h2	K e4 : f2	48. Ф e3 : g3	T g6 : g3
40. Ф h5 — f5	T e1 — e8		
41. K c5 : b7	K f2 — d1		Білі здалися.

ХРОНІКА.

Міжнародній шаховий турнір закінчився 9 грудня перемогою чемпіона СРСР **І. Д. Боголюбова**, котрий виграв $15\frac{1}{2}$ пункта з 20. Далі слідує Ласкер 14, Капабланка $13\frac{1}{2}$, Маршалл $12\frac{1}{2}$, Тартакоєр і Торре по 12, Реті і Романовський по $11\frac{1}{2}$, Грюфельд і Іллін-Женевський по $10\frac{1}{2}$, Богатирчук 10, Верлінський, Рубінштейн і Шпільман по $9\frac{1}{2}$, Левенфіш 9, Рабінювич $8\frac{1}{2}$, Готгильф, Земиш і Ятс по $6\frac{1}{2}$, Дуз-Хотимірський 6, і Зубарьов 5.

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА Х.Д.У.

Інв. № _____

ЗМІСТ ЗА РІК

Оповідання:

„Гади“—**В. Егороський**; Кривий зуб і Клишаногий—**К. Гордієнко** („Всесвіт“ ч. 1); Ленінська картка—**М. Йогансен**; Лі-Пен Чан—Комсомойла—**П. Іванів** (ч. 2); № 2002—**Арк. Любченко**; Кахівка—**Л. Полярний** (ч. 3); Безнадійний оптиміст—**В. Ярошенко**; Електрифікація—**Б. Волгін** (ч. 4); Сигналіст—**Ол. Корж**; Ганка—**Дм. Тась** (ч. 5); З нетрів сільських—**Ф. Крушина**; Вихор у затишку—**О. Слісаренко** (ч. 6); Учитель Вагута—**М. Майський** (ч. 7); Тумба—**С. Жигалко**; Перегони—**П. Панч** (ч. 8); На „понт“—**П. Іванів** (ч. 9); Історія моєї голуб'ятні—**Бабель**; Земля—**Вражливий** (ч. 10); Три зради—**Ю. Шпол**; Майборода—**М. Йогансен** (ч. 11); Майя—**Громів** (ч. 12); Лекція—**Р. Грабар**; Сільська історія—**М. Савелов** (ч. 13); Витяг із протоколу—**І. Минитенко**; Канонір Душта—**О. Слісаренко** (ч. 14); Ордер № 712099—**В. Ярошенко**; Махряк і Шпичка—**М. Бондаренко** (ч. 15); Майборода—**М. Йогансен**; Любов—**П. Ванченко** (ч. 16); Хрест—**Вражливий**; Записки Кольки Голоштаного—**І. Кісільов** (ч. 17); Майборода—**М. Йогансен**; $\sqrt{1000}$ карб. = X—**П. Іванів** (ч. 18); Клопотна річечка й спорні береги—**М. Проскурівна**; Каюм—**В. Воруський** (ч. 19); Жило собі село—**А. Журба**; Під дощ—**Д. Борзяк**; На узбережжі моря—**Б. Глазман** (ч. 20); Як я був редактором повітової газети—**К. Гордієнко**; Наталева Круча—**В. Кузьмич** (ч. 21); Вітер над болотами—**М. Майський**; Заграви над ланами—**В. Юрезанський** (ч. 22—23).

Нариси:

В країні білого й чорного—**І. Хургін**; Дев'яносто сім—**І. Турнелъгауб**; Перемога над повітрям—**А. Уразова**; Фордів десяти-мільйонний автомобіль—**А.**; Два мільйони пудів золота власними руками—**В. Ів.**; Київська художня виставка—**К. О** („Всесвіт“ ч. 1);

Події у Хіні—**В.**; Радіо-рупор революції—**П. Краснов** (ч. 12); Гамбург—порт світовий—**Ю. Платонов**; Молоді поростки—**Іжак**; Де можна побачити Москву—**П. Краснов**; Чорноморська флота—**В. Зоф**; В червоноармійському таборі—**М. Берн**; Виставка кустарного технікума—**П. К.** (ч. 13); „Тисяча і одна ніч“—**О. Копиленко**; Осушування болот на Україні—**Т. Секуида**; Іртиш—**Оленич-Гнененко**; Хліб наш насущний—**М. Чернявський**; Сучасний американський театр—**І. Турнелъгауб**; День аерохему в Харкові—**Городський** (ч. 14); Підстрішні нариси—**О. Корж**; Сьогоднішній Харків—**Копя**; Під кримським сонцем—**В. Ів.** (ч. 15); Європейська цивілізація в Мароко—**Н.**; Москва дипломатична—**Геронський**; Серп і молот—**К. П.**; Нікітський сад—**С.**; Ку-Клукс-Клан—**В.**; Червоне поле—**С. Лимар** (ч. 16); 50°—84° північної широти—**Платонов**; Перемогли—переконали—**О. Ясний**; Молоді будівники—**Г. П-ва**; До табору—**В. Алешко**; Відродження заводу—**Горовий**; „Боротьба велетнів“—**В.**; На Каспійських берегах—**Г. П-й** (ч. 17); Радянський велетень—**К. Подолянин**; На чужині—**М. Ска**; За океаном—**Н. Суворцова**; Каїр—**Бутксер**; Берлін уночі—**А. Б.**; У друзів—**Н.**; Золотоноська електрифікація—**О. Ясний** (ч. 18); На руїнах монастиря—**К. Гордієнко**; На кіно-фабриці в Криму—**А. Чаров**; Палестина—**Мандрівкин**; Сорочинський ярмарок—**І. Турнелъгауб**; Пухкий пиріг—**В. Ів.**; Сільська школа—**Чупчій** (ч. 19); В долині—завод—**К. Подолянин**; Там, де була каторжна тюрма—**Я. Кальницький**; На берегах Нілу—**Бурксер**; Пугачовщина—**Петроній**; Осінь—**К. Г.** (ч. 20); Суд над „суддями“—**М. Берлін**; Піраміди—**Бурксер**; З часів веселої Єлізавет—**М. Горбань**; Трактори на Україні—**П. Супрун** (ч. 21); Боротьба за чорне золото—**проф. Діманштейн**; Квіти придорожні—**А. Чаров**; 14 грудня 1925 року—**Вл. Ів.**; Люботинська республіка—**П. Оленич-Гнененко**; 1905 р. на вулицях у Харкові—**П. О-Г.**; Блакитного нема—**Остап Вишня**; Образотворча сатира 1905 р.—**Хмурий**.

Нузьмич (ч. 21); Вітер над болотами—**М. Майський**; Заграви над ланами—**В. Юрезанський** (ч. 22—23).

Нариси:

В країні білого й чорного—**І. Хургін**; Дев'яносто сім—**І. Турнелътауб**; Перемога над повітрям—**А. Уразова**; Фордів десяти-мільйонний автомобіль—**А.**; Два мільйони пудів золота власними руками—**В. Ів.**; Київська художня виставка—**К.о** ("Всесвіт" ч. 1); Радіо—**І. У.**; Хрещенський ярмарок—**А.**; Українські кустарі—**А. Суловська** (ч. 2); „Учитель Бабус“—**П. К.**; Розірвані польські кайдани—**Г. Абрамов**; Червона казарма—**П. Жинин** (ч. 3); Залізничий тунель на Катеринославщині—**Вл. Ів.**; Життя на екрані—**Ф. Гарін**; Де що про кіно—**В. Венгеров**; Від шовковичного кокону до шовкової хустки—**Н.**; Українські кустарі—**М. Суловська**; На громадській роботі—**П. Жинин** (ч. 4); Дніпрянські пороги—**М. Леbedь**; Ніч на старому базарі—**П. Кр.**; Катострофа в Дортмунді—**В. І.**; В країні поліцейського чобота—**В. Поліщук** (ч. 5); Країна еластичної реакції—**В. Поліщук**; Похорон Н. Н. Нариманова—**П. Кр.**; Вій—**П. М.**; Нафтові фонтани—**М. Пятигорський**; Український Вело Форд—**М. Савелов**; „Березіль“—**Дадків**; Українці в Москві—**Д. Хаїт** (ч. 6); Робітнича недоля на Лені—**П. Оленич-Гнененко**; Золото полите кров'ю—**В. Ів.**; На порозі нової казки—**М. Леbedь**; Гірняки—**К. Подолянин**; Вій—**І. Турнелътауб** (ч. 7); Французькі моряки на Чорному морі—**Андре Марті**; Агент великих хижаків—**В. Поліщук**; Живемо комуною—**К. Гордієнко**; Техніка людського тіла—**К. Подолянин**; Театр смертної кари—**П. Красний** (ч. 8); Залізне серце—**К. Подолянин**; Марійка—**Ф. Гарін**; Здобутки сучасної радіо-техніки—**С. Шидловський** (ч. 9); Перша ластівка—**Борис Г.**; Гості зі степу—**П. Жаткин**; Кераміка—**М. Суловська**; Усмішка китаїця—**К. Подолянин**; В царині олив'яного пилу—**В. Ів.** (ч. 10); По дорозі до всесвітньої перлини—**М. Савелов**; Стрілецтво в Данакільській пустині—**Г. К.**; Комунар—**О. Вишня**; Кераміка—**М. Суловська**; Експедиція Амудсена—**В. Ів.** (ч. 10); Авіо-будівництво за кордоном—**Б.**; Театр Михайличенка—**І. Турнелътауб**;

Сільська школа—**Чупчи** (ч. 19); В долині—завод—**К. Подолянин**; Там, де була каторжна тюрма—**Я. Кальницький**; На берегах Нілу—**Бурксер**; Пугачовщина—**Петроній**; Осінь—**К. Г.** (ч. 20); Суд над „суддями“—**М. Берлін**; Піраміди—**Бурксер**; З часів веселої Єлізавет—**М. Горбань**; Трактори на Україні—**П. Супрун** (ч. 21); Боротьба за чорне золото—**проф. Діманштейн**; Квіти придорожні—**А. Чаров**; 14 грудня 1925 року—**Вл. Ів.**; Люботинська республіка—**П. Оленич-Гнененко**; 1905 р. на вулицях у Харкові—**П. О—Г.**; Блакитного нема—**Остап Вишня**; Образотворча сатира 1905 р.—**Хмурий**.

Вірші:

Завод ім. Петровського—**Кирилєнко** (Всесвіт ч. 1); Траурний марш—**В. Сосюра**; На путь вагон—**Ю. Дубнов** (ч. 2); Осінь жовтнева—**П. Голота** (ч. 3); Чабан—**Д. Фальківський** (ч. 4); Тарас Трясило—**В. Сосюра**; Очі—**М. Тарновський** (ч. 5); Чу-чишині колеса—**Ол. Корж** (ч. 7); І снять увечорі—**Юрасів** (ч. 9); Вірші—**Конторин** (ч. 10); Осіння путь—**М. Бажан**; Перевесник жовтня—**О. Корж** (ч. 18); Комсомолец—**К. Якушевич**; Діти—**М. Рильський**; Пісня рудокопа—**Дубнов** і т. и.

Гуморески:

Про „Всесвіт“—**О. Вишня**; Кінець кар'єри—**В. Чечвянський** („Всесвіт“ ч. 1); Оповідання на конкурс—**Панас Рудий** (ч. 2); Циркуляр № 179,231—**П. Рудий**; Не бійся вовка—**Тарас Гедзь**; Бідне серце—**Ів. Прутков**; І тут революція—**В. Чечвянський** (ч. 3); Другий бік медалі—**О. Вишня**; Мусій Копистка в Полтаві—**В. Чечвянський**; Штанячі докори—**В. Проноза** (ч. 4); Ні... не винуватий—**В. Чечвянський**; Інкасатори майбутнього—**Венгеров** (ч. 5); Почали сезон і підручник—**В. Чечвянський** (ч. 8); Редакційні сілуєти—**О. Вишня**; Про „Всесвіт“ з приводу ювілею „Вісти“—**В. Чечвянський** (ч. 10); Не було б щастя—**С. Чмелів** (ч. 12); Річевий доказ—**Кость Котко** (ч. 20); Кіно-ідеологія—**С. Чмелів** (ч. 21).

Торгово-Промисловий Банк С. Р. С. Р.
„ПРОМБАНК“

Оснівний капітал 40.000.000.

== ПРАВЛІННЯ: в Москві Карунінська пл. 2/7. ==

Контори, відділи Комісіонерства і агенства
В ГОРОДАХ:

Андіжани, Армавірі, Артемівську, Астрахані, Бану, Барнаулі, Бердичеві, Бухарі, Винниці, Витебську, Воронені, Вятці, Грозному, Катеринославі, Житомері, Зінов'євську, Івано-Вознесенську, Іркутську, Казані, Керчі, Київі, Нізіл-Орді, Коканді, Краснодарі, Красноярську, Кременчуну, Кривому розі, Кургані, Курську, Ленінграді, Луганську, Мерві, Мінську, Намангані, Ніжньому-Новгороді, Мико-

хані, Баку, Барнаулі, Бердичеві, Бухарі, Винниці, Витебську, Воронені, Вятці, Грозному, Катеринославі, Житоїрі, Зінов'євську, Івано-Вознесенську, Іркутську, Казані, Керчі, Київі, Кізил-Орді, Коканді, Краснодарі, Красноярську, Кременчуку, Кривому розі, Кургані, Курську, Ленінграді, Луганську, Мерві, Мінську, Намангані, Ніжньому-Новгороді, Николаєві, Новгороді, Ново-Миколаївську, Новоросійську, Одесі, Омську, Оренбурзі, Пермі, Полтаві, Полтарацьку, Пскові, Ростові на Дону, Самарі, Самарканді, Саратові, Свердловську, Севастополі, Сімферополі, Ставрополі, Сталінграді, Сталіні, Сумах, Ташкенті, Тіфлісі, Томську, Турмені, Уфі, Фергані, Харкові, Ходженті, Челябінську, Череповці, Читі й Ярославлі,

ВСЕУКРАЇНСЬКА КОНТОРА

В ХАРКОВІ: вул. Лібкнехта, Ч. 18.
1-е вул. Енгельса Ч. 19.
2-е Кооперативна вул. Ч. 3.
Вечірнє вул. Лібкнехта Ч. 15

Промбанк провадить всі банкові операції:

Комісійний продаж продукції Югостали, Южмаштреста, Сахаротреста, Силікатреста, Югосолі, та інших промоб'єднань.

Генеральне Агенство Укргостраху:

Приймання переказів в усі країни
і оплата переказів в закордонній валюті.

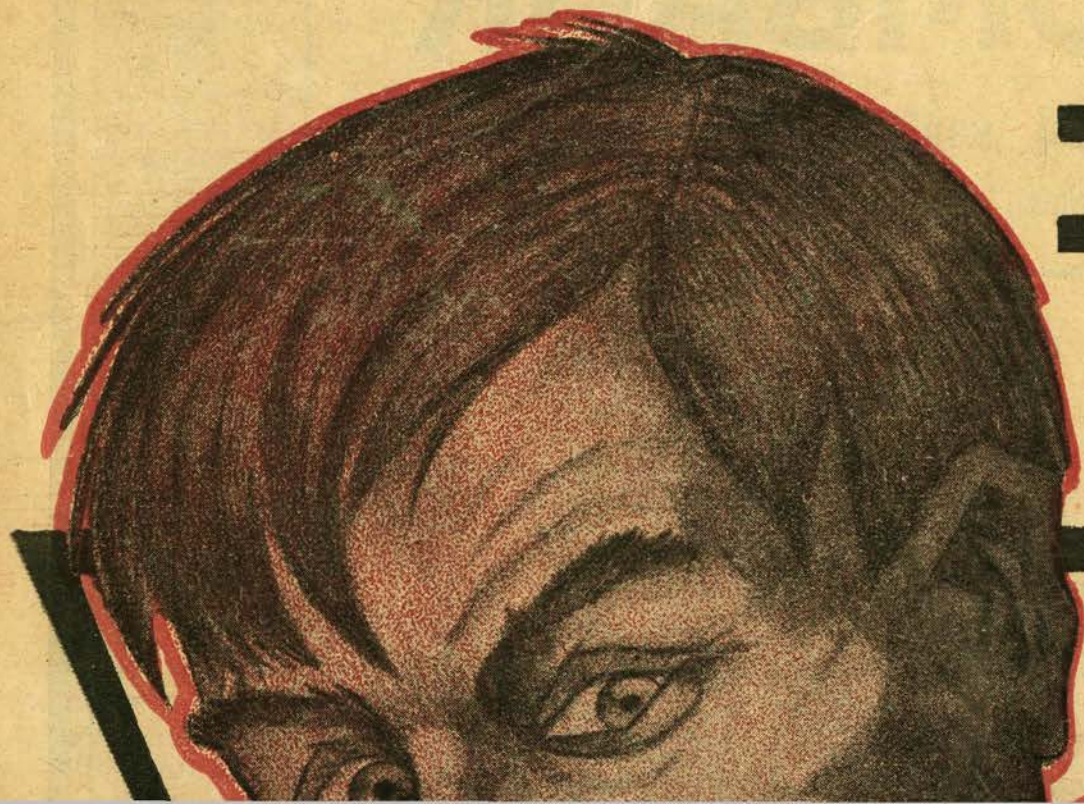
ВСЕ

БАЧУ,

ВСЕ

ЗНАЮ

БО

в
Ф
О
Т
П
л
с
К
Я
р
л
М
К
В
з
т
К
л

не.
міл
ру
Р

не
мі
ру
Ра
А.
ка
лі:
ні
ко
сь
ро
в,
(ч.
На
го
да
Ле
по
І.
Ан,
ко
Те
По
нік
зі
тай
По
Дан
М.
ниц

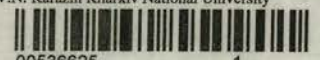

ВСЕСВІТ

ЧИТАЮ

98:002

V.N. Karazin Kharkiv National University

92654

Центральна Науч.
учебная библиотека 19042